This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

Princeton University Library
32101 045764923

2095.

Library of

Dei Sub Numine Viget

Princeton University.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Samlede og efterladte Skrifter

af

H. C. Ørsted.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler Andr. Fred. Høst.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1851.

Digitized by Google

8202
.685
v.2

Digitized by Google

Indhold.

Naturvidenskabens Forhold til Digtekunsten S. 1—26.

Biskop Mynsters Bemærkninger over Aanden i Naturen have givet en velkommen Anledning til disse Bemærkninger. S. 3—4.

Forfatterens Tanker over Naturvidenskabens Forhold til Digtningen afvige langtfra ikke saameget fra Biskop Mynsters, som denne har meent.

Forfatteren har nemlig ikke villet sige, at Digterne skulde udelukke den sandselige Naturopfatning af deres Værker, naar denne ikke stemmede med den videnskabelige, men kun at de — naar de tale som Nutidens Mænd — skulle undgaae Fortidens falske Meninger om Tingenes Aarsager. S. 4—7.

Naar vort Sind hensættes i Oldtidslivet støde saadanne falske Meninger ikke, men kunne bruges med stor Virkning. S. 7—8.

Et Exempel paa det Afbræk i Virkning, et nyere Digterværk har lidt, ved en naturstridig Opfindelse. S. 8—9.

Forfatteren betragter Schillers Götter Griechenlands blot som Udtryk af et Digterlune og Intet bevisende imod Naturvidenskaben. S. 9—11.

Forfatterens Opfatningsmaade indeholder Intet, som nedsætter Geniet. S. 11—13.

Sammenstilling af de Sætninger angaaende Naturvidenskabens Forhold til Digtningen, hvori Forf. mener, at man let vil være enig med ham. S. 14—15.

Videre Oplysninger om Naturvidenskabens Betydning for Digtningen. S. 15—19.

Imod dem, der ville betragte Schillers Yttringer i Götter Griechenlands som Alvor, anføres et Sted af Digtet: Luftskibet. S. 19—26.

Naturvidenskabens Forhold til adskillige vigtige Religionsgjenstande S. 27—62.

1. **Naturlovenes Uforanderlighed.**

At Naturlovene medføre forandrede Virkninger under forskjellige Om-

Digitized by Google

stændigheder strider ikke mod deres Uforanderlighed. S. 28—30.

Omstændighedernes Forandring skeer selv efter Naturlove. S. 30.

Oplysende Exempler herpaa, tagne af Bevægelses- og Tiltrækningslovene, betragtede i deres Gyldighed gjennem hele Tilværelsen. S. 31—33.

Exempler af Chemien. S. 33—34.

Exempler af Plantelivet. S. 34—35.

Sammenhængende Række af Exempler, tagne af Jordklodens Udviklingshistorie. S. 35—38.

Tanken om Muligheden af en Tilværelse, som kunde indtræde, naar det nærværende Verdensalt engang var undergaaet, kan ingen Indflydelse have paa vor Opfatning af det nubestaaende Verdensalt, og underkastes derfor her ingen Drøftning. S. 38.

Vi maa ikke tilstede vore Ønsker nogen Indvirkning paa vor Sandhedsprøvelse. S. 38—39.

2. **Kan Guds Styrelse undvære Vilkaarlighed?**

Medens man er enig om at tillægge den guddommelige Styrelse den høieste Viisdom, ere Meningerne deelte om det Spørgsmaal, hvorvidt den menneskelige Friheds Virkninger gjøre særegne, udenfor den almindelige Fornuftlovgivning indgribende, Guddomshandlinger fornødne, eller om disse Virkninger bringes ind under det Heles Fornuftorden ved de evige Love selv. S. 39—40.

Forf., som antager den sidste Mening, oplyser denne gjennem Exempler A. tagne af Maskiner, B. tagne af menneskelige Indretninger. S. 40—45.

Det Uforklarlige i Begivenhederne kan ligesaa godt bruges til Indvending imod den ene af de to modsatte Meninger som imod den anden. S. 45—49.

Det er en falsk Tanke, at man, ved at antage Guds Styrelse at skee efter evige Love, nødvendigt maatte forestille sig Gud som uvirksom. S. 49.

3. **Udvikling fra det Lavere til det Høiere.**

Alt i Naturen begynder fra noget Uudviklet, og gaaer frem til høiere og høiere Udviklingstrin, ikke omvendt. S. 49—50.

Historien har ikke viist det Modsatte med Hensyn paa Nationerne. S. 50—52.

At hele Naturen skulde være bleven fordærvet ved Syndefaldet, lader sig med sikkre Grunde gjendrive. S. 52.

4. **Nogle Oplysninger angaaende mine Ytringer om Troen.**

Den Tillid, som hos os vækkes til de Viisdomsord, hvorved Menneskeslægtens Seere have viist os, hvad der laae skjult i vort eget Væsens bundløse Dyb, kan ingenlunde kaldes Auctoritetstro. S. 53—54.

Hvorledes Troen vækkes og styrkes ved den guddommelige Virkning i Verdenslivet. S. 54—56.

5. **Den hemmelige Fornuft i Sjæleevnerne.**

Naar det synes, at Forf. indrømmer Fornuften Altformeget, hidrører

Digitized by Google

dette derfra, at han maaskee ikke noksom har fremhævet Forskjellen mellem de to Betydninger, en snævrere og en videre, hvori han tager Ordet; den snævrere er den sædvanlige: Fornuften sig selv bevidst som Fornuft: den videre derimod indbefatter ogsaa den altgjennemtrængende Fornuft, som udgjør det Formende i alle Virksomheder. S. 56—57.

6. Gud og Verden.

Forf. føres her atter til at bestride den Mening, at Naturen skulde være forbunklet og forstyrret. Det er kun i de endelige Væseners Opfatning, at den staaer som ufuldkommen og affalden. S. 58—60.

Forf. mener, at denne Lære ikke strider imod Christendommen. S. 60.

Klagerne over Verdens Ufuldkommenhed forudsætter den hemmelige Fordring, at Endeligheden ikke burde være endelig. S. 60—61.

Naturen selv er uendelig; jo mere Menneskets Opfatningsmaade fremstiller ham Delene løste fra det Hele, desto mere staaer Naturen for ham som endelig. Det Billed af Tilværelsen, som dannes i et Menneskes Aand, er desto dunklere og smaaligere, jo lavere det Udviklingspunkt er, hvorpaa han staaer; men jo mere omfattende et Menneskes Verdensanskuelse er, desto mere deeltager han i det Heles Fornuftliv, desto fuldkomnere seer han Gud i Naturen. I Guds egen Verdensanskuelse er Endeligheden forsvunden som Endelighed.

Om den dannende Virkning, Naturvidenskabens Anvendelse maa udøve S. 63—80.

Indledning, især om den Virkning, Opdagelserne i Legemverdenen have paa Aanderne. S. 65—68.

Naturvidenskaben er fornøden til at udfylde den hidindtil herskende Dannelse og befrie den fra Eensidighed. S. 68—69.

Naturvidenskaben virker aandsforfriskende ved uophørlig at skride frem til nye Opdagelser. S. 69—70.

Naturvidenskaben leder til Handling, og modvirker derved den Forkunstling, som den øvrige Dannelse for sig alene tit frembringer. S. 70—71.

De Mænd, som ved Naturvidenskab danne sig for Livet, have fortrinlig Anledning til at virke dannende paa Andre. S. 71—72.

Naturvidenskaben aabner for Næringsbrugerne den dem tilgængeligste Vei til Dannelse. S. 72—73.

De skadelige Virkninger af de falske Dannelsesretninger, hvortil Naturvidenskabens Udbredelse kan give Anledning, komme ikke i Betragtning mod dens sande dannende Virkning. S. 73—74.

Det, som Næringsbrugerne helst skulle lære af Naturvidenskaben, vil ikke være dem altfor vanskeligt. S. 74.

Videnskabsmand og Næringsbruger maa have Kjendskab til hinandens Fag, og virke med gjensidig imødekommende Fortrolighed. S. 74—77.

Næringsbrugeren vil først bringe det vidt og virke betydeligt for sin egen

Digitized by Google

Velstand og for Fædrelandet, naar han forstaaer de Grunde, hvorefter han handler, og selv formaaer at gjøre Opfindelser. S. 77—78.

Læreanstaltens Udsigter til at gavne. S. 78—79.

Glæde over det Meget, der er skeet og skeer hos os for Videnskaberne. S. 79—80.

To Taler i de skandinaviske Naturforskermøder S. 81—106.

I. Tale ved de skandinaviske Naturforskeres første Møde i Kjøbenhavn.

De skandinaviske Naturforskermøder ville ikke blot virke for Naturvidenskaben, men ogsaa for den nordiske Folkeaand. S. 83—84.

De nu brugelige Naturforskermøder have overalt ikke blot en videnskabelig, men ogsaa en almeen menneskelig Side, og det ikke blot for Videnskabsmændene selv; der bør ogsaa tages Hensyn paa Folket. S. 84—87.

Nogle Virkninger, som udgaae fra Naturforskernes indbyrdes personlige Sammenkomster i de tre nordiske Riger. S. 87—89.

Virkningen af det venskabelige Forhold, som i det Hele taget hersker imellem Naturforskerne. S. 89—90.

Naturvidenskabens Indflydelsen paa Menneskesamfundet og Aandsdannelse skrider saa mægtig frem, at den ogsaa lover en stor forenende Virkning i Skandinavien. S. 90—92.

Vigtigheden af, at de skandinaviske Literaturer fremtræde som een Literatur, hvilket kan skee, uden at Nogen af dem derfor opgiver sin Eiendommelighed. S. 92—93.

Medens de nordiske Folks videnskabelige Bestræbelser sammenknytte dem indbyrdes, ville de dog ikke forsømme ogsaa at knytte de videnskabelige Baand inderligere med de andre Nationer. S. 93.

Nogle Forslag. S. 93—94.

II. Tale ved Aabningen af det femte skandinaviske Naturforskermøde.

Fornyelsen af de Tanker om videnskabelig og folkelig forenende Virksomhed, hvorved det første Kjøbenhavnske Naturforskermøde begyndte S. 95—96.

Opmærksomhedens fornyede Henvendelse til Broderskabet i Sprogene. S. 96—98.

Der vises, at Naturvidenskaben ved Siden af den lærde Behandling ogsaa kan og bør nyde en folkelig, og derved udøve en stor Indflydelse baade paa Sprogudviklingen og paa Aandsdannelsen. S. 68—102.

Den Indvending mod Naturvidenskabens store folkelige Virkning, at denne Videnskab ikke er Folkets Sag, er grundet i en Misforstaaelse, og vil tilintetgjøres under Naturvidenskabens Udviklingsgang. S. 102—106.

Digitized by Google

Fra Skolen til Livet S. 107—132.

1. Forholdet mellem Unge og Gamle med særdeles Hensyn paa den i Verden indtrædende Yngling.

Indledende Ord. S. 109—110.

Forf. vil betragte Forholdet mellem Unge og Gamle efter Naturgrandskernes Maade ved at see hen til de Tilværelseslove, hvorefter det maa ordnes. S 110.

Mange Viisdomsforskrifter angaaende dette Forhold virke mindre, end de burde, forbi de kun fremstilles som blotte Erfaringer; de bør fremstilles som Tilværelseslove. S. 111—112.

Lovene for Barnets Udvikling og dennes Forhold til de Ældres. S. 113—114.

Ubetimelig Higen efter at forlade Skolen. S. 115.

Vexelvirkning mellem Fader og tilvorende Søn, Lærer og Lærling. S. 115—116.

Det unge Menneskes Forhold til Moderkjærligheden. S. 116—117.

Ynglingsalderen har sin eiendommelige Livsbetydning og sine egne Udviklingslove. S. 117—121.

Vexelvirkning mellem Ynglingen og de Ældre, frugtbringende for begge Klasser. S. 121.

Ynglingen maa i Bedømmelsen af de Ældres Virkemaade lade sig lede ved Menneskeslægtens Udviklingslove, og ære velerhvervet Fortjeneste, saaledes som den maa sees i dens egen Tidsalders Lys. S. 121—125.

Forf. har talt Fredens Ord, forbi de fjendtlige Lidenskaber nu have saa stor Magt. 125—126.

2. Tale ved Optagelsen af nye akademiske Borgere.

Universitetet kan ligesaavel som Staten betragtes som en Organisme. S. 127—128.

Et Blik ind i de Følelser, som maa herske i Forsamlingen saavel hos Lærerne, som hos de gamle og nye akademiske Borgere. S. 128—129.

For de nye akademiske Borgere aabner der sig nu det friere videnskabelige Liv. S. 129—130.

Glæde ved Videnskab er den rette Videnskabsdyrkers Særkjende. S. 130.

Opmuntringer til et sandt videnskabeligt Liv. S. 130—132.

Gamle og nye Tider S. 133—149.

1. Bliver Verden slettere?

Gjennem Aarhundreder har der i enhver Tidsalder været ført Klager over, at den var slettere end den foregaaende; hvis disse havde været grundede, maatte Verden nu være meget usel. S. 135.

Digitized by Google

2. **Luftens Varme har ikke forandret sig.**

De ældste Beskrivelser over Grønlands Tilstand 600 Aar tilbage, skildre den ganske som den nuværende. S. 136.

Bibelen viser, at Væxtriget i Jødelandet var i den fjerne Oldtid ligesom nu, saaledes at Middelvarmen var, som den nu er. S. 135—137.

Olietræet havde for 1800 Aar siden samme Nordgrændse i Frankrig som nu. S. 137.

Henviisninger til Schouws Undersøgelser. S. 137—138.

3. **Menneskene bleve ikke større eller stærkere i Oldtiden.**

Ved at maale Been og hele Beenrader af Mennesker, som ere døde for Aartusinder siden, bevises dette. S. 138—139.

De Beviser, som skulde tale afgjørende for, at Menneskene have været stærkere, beroe paa Misforstaaelser. S. 139—140.

4. **Levetiden er ikke aftaget. Man lever sundere.**

David anfører 70 til 80 Aar som Menneskets høieste Alder. S. 140.

Flere Mennesker opnaae nu en høi Alder, fordi man sørger bedre for Reenlighed, er mindre umaadelig, har bedre Lægekunst. S. 140—142.

5. **Menneskeslægten er ikke gaaet tilbage, men fremad i moralsk Henseende.**

Man maa see dette af Tidsalbrenes egne Historieskrivere, og ikke stole paa eensidige nyere Skildringer. S. 143.

Tapperheden er vel bleven øvet mere i lovløse Tider; men vor Tid har ligesaa stærke Exempler derpaa. S. 144.

Talen om den gamle Ærlighed er aldeles grundløs. S. 144.

Oplysningen har understøttet Christendommen i at forbedre Menneskene, forjage Overtro, dæmpe Grumhed, Hævngjærrighed og Overmod, vække Kjærlighedens Aand. S. 144—147.

Exempler tagne af vort Lands nyere Historie. S. 147—178.

Vi skulle dog hverken foragte de gamle Tider eller troe vor Tid meget fuldkommen. S. 149.

Naturvidenskabens Forhold til Tidsaldere og deres Philosophie S. 151—192.

(Bedømmende Anmældelse af Steffens's polemische Blätter. Den her følgende Indholdsangivelse vil lette Forstaaelsen af denne Anmældelse, som ei har undgaaet Spor af det anmældte Skrifts Dunkelheder. Anførelsestegnene tilkjendegive, at det er Indholdet af Bogen, som meddeles.)

Man kan haabe gode Virkninger af disse polemische Blätter; og man vil fremme disse ved at begynde Forhandlinger derover. S. 153—155.

Digitized by Google

Disse Forhandlinger opfordre til at foreslaae nogle Ord og Ordbestemmelser. S. 155—156.

„Et Folks Naturansyn har en afgjørende Indflydelse paa dets hele Tilstand.“ S. 156—157.

„Hvad Videnskaben antager i een Tidsalder, bliver ofte Folkemening i en senere, og møder derved fjendtligt nye Indsigter, som atter senere gaae over i Folket, og af dette forsvares imod det videre fremkommende Nye.“ S. 157.

„Den nye Retning, som Naturlæren i de senere Aarhundreder har taget, er endnu ikke gaaet ret meget over i Folkets Ansyn og i Poesien.“ S. 157—158.

„I Middelalderens Ansyn var Jorden stillestaaende, var det Heles Midpunkt, indsluttet af faste, gjennemsigtige Himmelhvælvinger.“ S. 158.

„Som Jorden var Verdensaltets Midpunkt, var Mennesket alle Naturvirkningers. Alt opfattedes jordisk; saaledes Frelsens Forkyndelse ved Guds Søn, og de Troendes Forening til en synlig Kirke med et legemligt Overhoved.“ S. 158—159.

„Som Naturen stod under fremmede Stjerners Indflydelse, saaledes ogsaa Menneskenes Religion, Videnskaber, Love, som de havde faaet fra Fremmede; Tingenes første Kilde var rykket langt bort fra deres Synskreds.“ S. 159.

„Dette gjaldt dog kun om deres i Begreber fremstillede Viden; Ideen om et altgjennemtrængende Liv var deres Ansyns ubevidste Bærerinde; derfor kunde denne Tidsalder frembringe meget Stort.“ S. 159—160.

„Hos dem traadte Forestillingerne Sympathie og Antipathie istedet for vore Forestillinger om Tiltrækning og Frastødning. De ueensartede Kræfter og Ting søgte hverandre, og Antipathien blev en Følge af det Eensartedes Foreningsstræben. De Kræfter, som her virkede, vare i den besjælede og ubesjælede Natur de samme. Men en stor Modsætning antoge de i hele Tilværelsen: Gud og Djævelen; Gud som Principet for det i alt Ligeartede og Rene, Djævelen som Principet for det Forstyrrende, det Fjendtlige.“ S. 160—161.

„Ifølge Menneskenes Naturansyn i Middelalderen, med deres stillestaaende Jord som Midpunkt, den fjerneste Himmelhvælving som første Bevægelseskilde, Mennesket som Midpunktet for alle Skabningsøiemeder, maatte deres Religion blive en til det Høieste dreven uendelig udstrakt Sandselighed, og deres Physik blive Magie.“ S. 161.

„Magikernes høieste Stræben gik ud paa at rense det Guddommeligt-Ligeartede fra det Onde, som fandtes i den syndige Natur. Man vilde da opnaae et Stof, hvor den oprindelige Skabningskraft var sammentrængt, og som skulde forædle ringere Stoffer, helbrede Sygdomme og forlænge Livet.“ S. 161—162.

„Ved denne sandselige Stræben efter det Ædle og Rene i Tingene blev meget af det, som vi kalde Overtro, til Bestanddeel af Gudsfrygt og Videnskab; men hvad der nu ytrer sig som Lærdes Forfængelighed, tog dengang en farligere Retning og førte til den sorte Magie og til Samfund med Djævelen.“ S. 162—163.

Bedømmelsens Forfatter mener, at polemische Blätter have altfor udelukkende gjort Middelalderens Væsen afhængigt af Naturansynet.

Han antager, at det Overherredømme af det Fremmede, som polemische Blätter selv skildre, burde sættes øverst, som fornemste Kilde til de andre Forhold. S. 163–164.

For at forebygge Misforstaaelser vises, at en Tidsalders Aand, skjøndt tilsyneladende dannet ved tilfældigt sammenstødende Virkninger, dog frembringes ifølge Tilværelsens evige Love. S. 164–165.

Vel bør man ikke sætte en ringe Priis paa det Fortræffelige i Middelalderen, som polemische Blätter fremhæve; men man bør ikke glemme hiin Tidsalders overveiende Raahed og Slethed. S. 165–166.

Man kan ikke tiltræde den Mening, at Forstandens reflecterende Virksomhed var udelukt fra Middelalderen. Striden mellem Nominalister og Realister modsiger denne Mening. S. 166–167.

Middelalderens Verdensanskuelse havde ikke den friske Skjønhed, som udsprang af den tidligere Menneskeslægts Aandsvirksomhed. Aanden var gjødet med fremmede Meddelelser, ikke befrugtet af den store Natur, og derfor var den Aandsfylde, man finder i Middelalderen, mest at ligne med Blomsterpragten i fyldte Blomster. S. 167–170.

Den gamle Tanke, at det ene Eensartede søger det andet, men det ene Ueensartede skyer det andet, er uklar og urigtig, men faaer sit Lys af den nyere Naturlære, som viser, at kun eensartede Virksomheder kunne indgaae Forening; men at den Kraft, hvormed Foreningen skeer, beroer paa Modsætning. Kun det Eensartede kan staae i sand Modsætning. S. 170–171.

Naturphilosophernes Udtryk Indifferents og Naturgrandskernes Ligevægt ere kun forskjellige Udtryk for sammé Tanke. S. 171–172.

„Tidernes sande Gjenfødelse, Spiren til dens fuldkomment levende Metamorphose, var Reformationen. Som Videnskabernes Gjenfødelsestid havde fuldkomnere aabnet Adgangen til Oldtiden og ved dennes Værker ført til Naturen, aabnede Reformationen Adgangen til Bibelen. Det farlige Forbund, hvori Kirken var traadt med det Sandselige, oploestes. Videnskaben løstes da nu ogsaa fra Kirken; Tænkeren gik sin frie Vei, overbeviist om, at alle Sandheder endelig ville komme til Samstemning. Naturvidenskaben med sin sikkre, forsonende, fra det Legemlige til det Aandelige førende Gang, vandt en stedse mere voxende Indflydelse.“ S. 172–175.

„Sin største Eiendommelighed har den nyere Tid ved sin Naturvidenskab.“ S. 175.

„Copernicus's Opdagelse havde en umaadelig Vigtighed. Den gamle, sandselige urokkelige Kirke kunde ikke staae paa den bevægede Planet, der desuden ikke mere blev den eneste i sit Slags.“ S. 175–176.

„Copernicus's System var den adskillende Reflexions dristigste Handling. Han fremstillede os Verdenssystemet, som en Tilsyneladelse af en høiere Virkelighed. Dette første Forsøg blev ogsaa det eneste i sit Slags; et andet kunde Naturforskeren ei foretage“ S. 176–178.

Man maa tilstaae Alt, hvad polemische Blätter sige, om Vigtigheden af det Copernicanske System; men at det maatte blive det eneste i sit Slags, kan ei tilstaaes. Den nyere Naturvidenskab viser os, at Legemligheden selv kun er Yttring og Værk af usynlige Kræfter, og

Digitized by Google

dannet efter disses Love. Om Legemerne ere faste, draabeflydende eller luftagtige, beroer paa Varmeforhold. Deres indre Dele ere i uophørlige Svingninger og Kredsløb ved Virkninger af Varme, Elektricitet, Magnetkraft. De tilkjendegive kun deres Tilværelse ved Virkninger af de indre Kræfter paa Sandserne. Saaledes har da et Verdensanskuelse begyndt at uddanne sig, hvor ligeledes det Sandseligt-Opfattede staaer som en Synsting, der kun er Aabenbaring af en høiere Virkelighed. S. 178--183.

Klage over de tydske Philosophers dunkle Foredrag, hvorfra Steffens har villet løsrive sig, men hvilket han ei noksom har naaet. S. 183—185.

„Kikkertens Opfindelse frembyder i Forbindelse med alt det, som forberedede og styrkede Tidsalderen, et Exempel paa den Aand, der skaber Tidsaldere." S. 185.

Dette oplyses som Virkning af, at hele Tilværelsen styres efter Love, der udgjøre en Heelhed af evige Fornuftlove. S. 185.

Adskillige Meninger, som polemische Blätter ville bestride, forkastes allerede af de fleste Physikere. S. 185—187.

Polemische Blätter beskylde Physikerne for, at de betragte Naturlovene som en lovløs Samling af Abstractioner; men derimod bemærkes, at om endog nogle udtrykke sig saaledes, strider dette dog imod Naturvidenskabens virkelige Fremgangsmaade, hvori Naturens Lovstemmighed uophørligt forudsættes; den Tanke, at disse Love ere Fornuftlove, er af Mange blevet mere eller mindre klart følt. S. 187—189.

Man kan ikke tilstaae Rigtigheden af den Paastand i polemische Blätter, at Physikerne ikkun meddele tabellarisk-opstillede Egenskaber ved Grundstofferne; de sammenfatte Egenskaberne saa meget som muligt, men disses Kilde kan ikke findes, hvor der handles om Stoffer, hvis Bestanddele vi hidindtil ikke have kunnet finde, og som følgelig for os ere Grundstoffer. S. 189—191.

Den blotte Angivelse af een eller flere Undtagelser fra en Naturlov er ikke nok til at omstøde Loven; dertil fordres dybere gaaende Drøftning. S. 191.

Man ønsker de polemiske Blades Forfatter Held til Fortsættelsen. S. 191—192.

Christendommen og Aandsdannelsen understøtte hinanden S. 193—206.

Endskjøndt Tallene, der give Anledning til vore Jubilæer ere vilkaarlige, fortjener det dog Bifald, at saadanne Fester holdes. S. 195—196.

Til Universitetets Tusindaarsfest for Christendommen i vort Land vil det passe at betragte, hvorledes Christendommen og Videnskaberne understøtte hinanden, S. 197—198.

At Videnskaberne begyndte at komme i Forfald i den samme Tidsalder, hvori Christendommen udbredtes, kan ingenlunde tilskrives denne, men den Sædernes Fordærvelse, som gav hine Tiders raae Folkefærd

Overvægten over de dannede; der laae tvertimod i Christendommen en Evne til at danne de raae Mennesker. S. 107—198.

Dette laae ogsaa i den Guds Huusholdning, som aabenbarede sig i Christendommens Udbredelse; den vakte til Grandskning, Religionslærerne bleve Videnskabernes Fremmere, Klosterne Videnskabernes fornemste Tilflugt. S. 198—201.

Christendommen gav Anledning til omfattende Sprogstudier, som medførte en stor dannende Virkning. S. 201—202.

Mellem Christendommens og Oplysningens Venner har der vel ofte været Strid, ei sjelden endog en forargelig; men selv hvor Villien ei var god, tjente den dog omsider Religion og Sandhed. S. 202—204.

Christendommen vil oprette et Guds Rige, som ifølge sin Natur ogsaa er et Fornuftrige, her paa Jorden. Idet Videnskaberne sigter til det samme Maal og bidrage meget til Videnskabernes Udrydbelse og Fornuftens Udvikling, understøtte de Christendommen. S. 204—206.

Digitized by Google

Naturvidenskabens Forhold

til

Digtekunsten.

Digitized by Google

Digitized by Google

Naturvidenskabens Forhold til Digtekunsten.

En Bog, hvis Øiemed det er at frembringe en Forandring i Samtidens sædvanlige Verdensopfatning, maa vente Modstand ikke blot af dem, som det mangler paa Evne til at sætte sig ud af deres gamle Tankegang, men ogsaa af mangen høitbegavet Mand, som ikke finder sig overbeviist om Gyldigheden af de nye Tankeretninger; thi selv om Forfatteren skulde have været heldig nok til at træffe det Rette i alt Væsentligt, vil det dog sikkert findes, at han ikke har undgaaet Feil i mange Enkeltheder, og endnu mindre vil det have været ham muligt, heelt igjennem at udtrykke sine Tanker med en saa fuldkommen Klarhed og med et saa alsidigt Hensyn til de Tvivl, der kunde vækkes imod ham, at enhver tænkende Mand derved skulde tilfredsstilles. Lykkeligt er det ikke blot for Forfatteren, men, hvad der er langt mere, ogsaa for Sandhedens Udbredelse, naar Modstanden offentligt yttres af en høitbegavet, indsigtsfuld, almindeligt hædret Mand. Der vil da kunne føres en Strid, som er Sandheden værdig, og faaer en Betydning for alle dem, hvis Opmærksomhed følger Undersøgelsen. Det er i Følelse heraf,

Digitized by Google

at jeg byder de Bemærkninger velkommen, som min høitagtede Ven, Biskop Mynster har fremsat imod min Bog: Aanden i Naturen. Dette i Nyt theologisk Tidsskrift 1ste B. S. 291—315 indrykkede Modskrift, som i alle Maader bærer den aandrige og skarpsindige Forfatters velbekjendte Præg, vil jeg stræbe at møde med den alvorligste Sandhedskjærlighed, og det mest levende Ønske, at stille det, som jeg holder for Sandhed i det klareste Lys.

Det vil udentvivl være vore Læsere kjært, at jeg her strax kan sige dem, at der langt fra ikke i alle Henseender er saamegen Uenighed mellem min høiagtede Modstander og mig, som han mener. Dette er fornemmelig Tilfældet med Hensyn paa det Poetiske, som han med en fiin Følelse for det Rigtige har valgt til Udgangspunktet for sine Bemærkninger. Dersom min Verdensopfatning vilde medføre en saadan Virkning paa Digtningen, som han antager, maatte min hele Bog i mange Henseender faae en anden Betydning, end den virkelig tilsigtede.

Min Mening fremsættes i det nævnte Modskrift S. 292 saaledes:

Forfatteren mener nemlig (S. 98 o. f.), at Naturvidenskabens Fremskridt og de derhenhørende Kundskabers almindelige Udbredelse allerede have gjort og fremdeles ville gjøre en stor Mængde Forestillinger, hvoraf Digterne hidtil betjente sig, ubrugelige og forvise dem til „en forsvunden Tids poetiske Rustkammer“; men han mener ogsaa, at Videnskaben for dette Tab tilbyder Digterne riig Erstatning, dersom de kun ville forstaae at tilegne sig den.

Den her mig tillagte Mening afviger meget fra den, jeg i Virkeligheden har. Dette vil sees af nedenstaaende mine egne Ord (S. 100).

Det kan da ikke være Naturvidenskaben til Misanbefaling, at den tilintetgjør adskilligt Stof, som hidindtil anvendtes af Digterne; vi kunde endog ingen Betænkelighed finde i at tilføie, at den ogsaa tilintetgjør andre i Digterverdenen indblemmede Vildfarelser, som ikke kunne kaldes Overtro: saaledes vil en nyere Digter slet ikke eller dog kun med megen Indskrænkning kunne

gjøre Brug af saadanne Forestillinger, som Verdens fire Hjørner, Jordens Grundvold, Himmelens Befæstning, forsaavidt som saadanne falske Forestillinger ikke kunne bruges som Billeder for det Rigtige, hvilket derimod er Tilfældet med Mange, f. Ex. Solens Opgang og Nedgang; men om vor Digtningsverden end ikke bekom fuld Erstatning for alle saadanne Tab, vilde Klagerne derover endda være slet overlagte; thi Hovedsagen bliver det dog, at vor aandelige Tilværelse ophøies og forædles ved den Indsigt, som tilintetgjør Vildfarelserne; alle saadanne Tab vilde iøvrigt ikke have meget at betyde for den sande Digter, men kunne vel være piinlige for de mange Dyrkere af Digtekunsten, som mene at have gjort en i sig selv ubetydelig Tanke poetisk, ved at indklæde den i Pragtstykker fra en forsvunden Tids poetiske Rustkammer.

Man seer heraf, at jeg ikke meente, at Naturvidenskaben skulde gjøre en stor Mængde af de Forestillinger, som Digterne benytte, ubrugelige, men tvertimod en forholdsviis ringe Deel. Mine anførte Ord tilkjendegive nokksom dette; imidlertid kunde man maaskee falde paa den Formodning, at det Heles Sammenhæng skulde vise, at jeg havde udstrakt min Mening videre, end jeg her havde udtrykt; men at dette ikke er saa, skal jeg vise. De Exempler, jeg har anført paa Forestillinger, som sjeldent ret passende kunde bruges i nyere Digtning, bestaae ikke af sandselige Opfatninger, men af Meninger om Tingene. Den reen sandselige Opfatning af en Gjenstand kan ikke blot Digteren, men meget ofte ogsaa Taleren, ja ikke sjeldent den videnskabelige Forfatter bruge. Det i de nysanførte Linier fremhævede Exempel af Solens Op- og Nedgang viser allerede dette; men nogle flere Exempler ville gjøre Sagen endnu mere indlysende. Vel er Himlen ingen Hvælving, men den fremstiller sig ifølge Naturens Love for vor Sands som en Hvælving; af denne Forestilling kunne vi da gjøre en meget udstrakt Anvendelse; men Himmelens Befæstning henviser til Meninger om Himmelen, som fast Hvælving, som baaren paa Søiler, o. desl. Dette er en Mening og ingen blot Sandsning. Vilde Nogen

Digitized by Google

paastaae, at Himmelhvælvingens Uforanderlighed opvakte hos ham en sandselig Forestilling om noget Fast, vilde jeg minde ham om, at denne Hvælving i Løbet af ethvert skyfrit Døgn viser en stor Forskjællighed af Figur: en ganske anden om Natten end om Dagen; men vilde han endda blive ved sin Paastand, maatte jeg tilstaae, at for ham maatte mit Exempel bortfalde. Den Forestilling, at Himmelen var en fast Hvælving, synes at henhøre til den ældste Verden; senere satte man istedet for samme hele otte. Saavidt jeg skjønner er den ogsaa den herskende i Bibelen; dog maa jeg bemærke, at det hebraiske Ord Rachia, som i vor danske Bibel er oversat Befæstning, betyder efter de Sagkyndiges Forklaring nærmest Udstrækning. Naturligviis er Spørgsmaalet i nærværende Sag ikke om Udtrykkets rette Oversættelse, men om Brugbarheden af en Oldtidstanke for vor nærværende Tid.

Naar Sandsningen holdes indenfor visse Grændser, opfatte vi Jordens Overflade som uboiet, og saaledes kan man, ikke blot i Digtning, men ogsaa udenfor denne, tit omtale Jorden som flad; men siger man, at Jorden har fire Hjørner, udtrykker man en Mening, og ikke en Sandsning. Maaskee kan Udtrykket under visse Indskrænkninger bruges til at betegne de fire Retninger af Nord, Syd, Øst og Vest, dog turde det næsten aldrig vise sig at være det bedstvalgte Udtryk.

Forestillingen om Jordens Grundvold er atter en Mening ingen Sandsning. Ved Jordens Grundvold forstaae vi neppe, som der antages i Bemærkningerne, Jordens Centrum; men de, som først have brugt dette Udtryk, have sikkert meent, at Jorden hvilede paa en god Grundvold, som et velbygget Huus; hvis dette ei var Meningen, vilde der jo ikke nu og da være Tale om Jordens Piller. Paa et vist Stade af Menneskets Udvikling er denne Tanke, saalidet den end kan taale ret at gjennemarbeides, dog aldeles naturlig; men nu ere vi vel alle enige om, at Jorden slet ikke hviler paa nogen Grundvold. Vilde

Digitized by Google

man sige, at Udtrykket dog kan bruges som et sandseligt Billed, svarer jeg, at dette kan fuldt vel skee under den Betingelse, at de Mennesker, man taler til, enten slet ikke vide, at Jorden vandrer fritsvævende i sin Bane uden al Berøring med andre Legemer, eller dog til saadanne, som ei tænke derpaa; men for en Indbildningskraft, der har tilegnet sig et levende nærværende Billed af Verdenssystemet, er Udtrykket Jordens Grundvold ikke bedre end Grundvolden for en velophængt Lysekrone, men om muligt endnu mindre passende.

Alt dette hindrer ikke, at vi kunne føle det Skjønne og Ophøiede i de Bibelsteder, hvor man har anvendt Tanken om Jordens Grundvold; thi det er ikke Meningen om Jordens Grundvold, hvorpaa det her kommer an, men paa den Tanke, at Gud har givet Jorden sit Sted, og holder den uforstyrret i dette. At Sikkringsstedet forandres, gjør her Intet til Sagen, fordi det dog er Gud, som giver Jorden sit rette Sted. Ja i den samme Jobs Bog, der 38 K. 4 V. indfører Gud som spørgende Job: hvor var Du, da jeg Grundfæstede Jorden? og 6 V. Hvorpaa ere dens Pillere nedsænkte? eller hvo har lagt dens Hjørnesteen? siges 26 K. 7 V. som et Beviis paa Guds Storhed, at Han hænger Jorden paa Intet. Dette synes mig paa det fuldkomneste at bekræfte den af mig fulgte Opfatningsmaade af saadanne Bibelsteder. Naar vi læse Bibelen ret, forsætte vi os hen i hine Tider, hvorfra Talen gik ud, og glemme gjerne vore her ei hjemmehørende Kundskaber; ja, dette gjøre vi endog ved mere verdslige Gjenstande; vi glemme f. Ex. vor Oplysning, som forkaster Hexer og Gjengangere, medens Digteren veed at forsætte os i den Tidsalder eller den Tilstand, hvor de henhøre. Man seer let, at den geistlige Taler ogsaa i Nutiden kan bruge de gamle bibelske Udtryk uden alt Anstød; thi hans Tilhørere eller Læsere forsættes med ham i en Tid, hvor de nyere Meninger træde i Skygge.

Digitized by Google

Jeg vil endnu tilføie et Exempel, som kan vise, hvor lidet den videnskabelige Indsigt bør nedsætte vor Følelse for Bibelens høie Udtryk om Gud. Naar David siger 90 Ps. 2 V.: førend Bjergene vare, var Du, er det han udtaler meget for lidet for den blotte Tænkning; men for Sandsen har det en meget fatteligere Storhed, end mangfoldige langt større Billeder. David, som selv saa ofte havde brugt større Billeder, fandt dog heller ikke dette for lidet, fordi det rykker Storhedstanken saa nær til den i Endeligheder endog allermeest hildede Sands. Det er umuligt at tænke sig, at David kunde have brugt Udtrykket af Mangel paa Indsigt; ei at tale om, at vi nylig have omhandlet et langt større, maae mangfoldige andre høie Udtryk af Psalmerne foresvæve os; den Mand, der i samme Psalme 4de Vers siger: Tusinde Aar ere for dine Øine som den Dag igaar, naar den er forbigangen, og som en Nattevagt, for ham var ingen Tanke for høi.

Efter alt Dette seer man, at her ikke handles om, at Videnskaben skulde nedlægge Forbud imod Digterens Brug af den sandselige Opfatning, naar denne ikke stemmer med Tænkningens, men kun om at tilraade visse Indskrænkninger i Brugen af falske Meninger, som kunde have en Tillokkelse for Indbildningskraften. Skulde min Mening angaaende disse Indskrænkninger ikke synes at fremgaae tydelig nok af den hele Sammenhæng i min Bog, vil den dog nu efter de givne Oplysninger ei let kunne mistydes; kun for aldeles at sikkre mig mod Misforstaaelser, der kunde føre videre end det ved første Øiekast synes, vil jeg endnu tilføie Noget. Det er kun forsaavidt Digteren taler som Nutidens Mand, at han efter min Mening har at undgaae gamle i Digtersproget optagne falske Meninger; og man vil ikke finde, at disse ere meget talrige, naar man betænker, at de Forestillinger, som opvækkes ved det umiddelbare Sandseindtryk, ingenlunde henregnes til hine falske Meninger. Naturvidenskaben kan aabenbart ikke forbyde Digteren at bruge de falske Meninger;

Digitized by Google

men den kan sige ham, at jo mere sand naturvidenskabelig Dannelse — noget ganske andet end streng Naturvidenskab — udbredes, desto mere ville hine falske Meninger svække eller tilintetgjøre Indtrykket af hans Værk. Dette kan undertiden skade det Indtryk, hele Værket frembringer; saaledes vil den Opfindelse i et aandrigt Digterværk, at en ond Aand, som har faaet Salomons Ring, frembringer Uveir og vild Ødelæggelse over hele Jorden, et godt Væsen derimod det Modsatte, ganske forfeile sit Indtryk paa den, som kjender Naturlovene, fordi Umuligheden staaer klart for ham. Vel sandt, at man i visse Digte taaler de største Umuligheder; men de maae da henføre os til en Verden, hvor vi ganske glemme det Naturlige; rykkes Naturen selv os ret nær for Øinene, maa hiint Trylleri ophøre. Naar jeg har nævnt nogle Digterværker, hvori det synes mig, at man har stillet det Overnaturlige og det Naturlige paa en altfor afstikkende Maade sammen; saa tilstaaer jeg gjerne Muligheden af, at jeg her kan have taget feil, endskjøndt jeg for min Deel vedligeholder min Mening derom; men det er ikke paa Rigtigheden af denne Dom, jeg lægger megen Vægt, men paa den Grundsætning, at Digterværket vil forfeile sin Virkning paa Mennesker med sand naturvidenskabelig Dannelse, naar det stiller det Overnaturlige paa en ret afstikkende Maade sammen med det Naturlige.

Jeg har ogsaa dadlet den Trods, hvormed nogle Digtere have ladet det Overnaturlige træde op imod det Naturlige. Den Maade, hvorpaa Schillers Götter Griechenlands fremhæves i Bemærkningerne, giver mig Anledning til at oplyse dette og flere Punkter af mine Yttringer om Digtningens Forhold til Naturvidenskaben. Med Hensyn paa vort Øiemed skjælner jeg i Schillers Götter Griechenlands to Afsnit, det første og største, hvori han lader sig henrive af den græske Oldtids Herlighed, det andet, som bestaaer af de 4 sidste Stropher, hvori han fører sine Klager over Nutiden. Det første Afsnit er en herlig,

Digitized by Google

begeistret Fremstilling af en Digterstemning, hvori han ganske hengiver sig til den skjønne græske Digterverden, og med fuld Berettigelse seer bort fra det Meget, som maa bestemme os til ikke at ønske denne Tid tilbage. Det andet Afsnit kan vel betragtes, som en Fortsættelse af samme Digterstemning; men her vender den sig fjendtlig imod Nutiden, ikke mod dens Feil og Forvildelser, men imod dens Religion og Naturvidenskab. Jeg er enig med den i Bemærkningerne (S. 295 Anm.) fremsatte Mening, at Schillers Tanke ved den mod Christendommen fjendtlige Yttring i Digtet sandsynligviis har været rettet mod en aandløs Opfatning af Guds Eenhed og oversandselige Natur, og jeg maae tilføie, at jeg tænker det samme angaaende hans Yttringer omNaturlovene; men vist er det, at han har med sin Udtrykismaade givet Anledning til Misforstaaelser. Man læse dette sidste Afsnit:

Alle jene Blüthen sind gefallen
Vor des Nordens schauerlichem Weh'n;
Einen zu bereichern unter allen
Mußte diese Götterwelt vergehn.
Traurig such' ich an dem Sternenbogen,
Dich, Selene, find' ich dort nicht mehr,
Durch die Wälder ruf' ich, durch die Wogen,
Ach! sie wiederhallen leer!

Unbewußt der Freuden, die sie schenket,
Nie entzückt von ihrer Herrlichkeit,
Nie gewahr des Geistes, der sie lenket,
Sel'ger nie durch meine Seeligkeit,
Fühllos selbst für ihres Künstlers Ehre,
Gleich dem todten Schlag der Pendeluhr,
Dient sie knechtisch dem Gesetz der Schwere
Die entgötterte Natur.

Morgen wieder neu sich zu entbinden,
Wählt sie heute sich ihr eig'nes Grab,
Und an ewig gleicher Spindel winden
Sich von selbst die Monde auf und ab.

Digitized by Google

Müßig kehrten zu dem Dichterlande
Heim die Götter unnütz einer Welt,
Die entwachsen ihrem Gängelbande,
Sich durch eig'nes Schweben hält.

Ja, sie kehrten heim und alles Schöne,
Alles Hohe nahmen sie mit fort,
Alle Farben, alle Lebenstöne.
Und uns blieb nur das entseelte Wort.
Aus der Zeitfluth weggerissen schweben
Sie gerettet auf des Pindus Höhn;
Was unsterblich im Gesang soll leben,
Muß im Leben untergehen.

Jeg gjentager det, for mig er det hele Digt kun Fremstillingen af en Digterstemning. Det synes ogsaa, at Bemærkningernes Forfatter ikke vil tillægge det stor Vægt, undtagen paa det Sted, hvori der skulde ligge et Beviis for Astronomiens Upoetiskhed; men denne Undtagelse kan jeg ikke billige. Der kan maaskee dog være Grund til at behandle denne Sag, som om den havde noget Mere at betyde, ikke for Bemærkningernes indsigtsfulde Forfatters eller andre indsigtsfulde Mænds Skyld, men for de Mange, som have forsømt at tilegne sig en tænkende Verdensopfatning i Forbindelse med deres poetiske Uddannelse. Jeg skal snart komme tilbage til denne Sag; men først vil jeg endnu tage Hensyn til et Sted, i Anledning af hvilket jeg atter kan vise en Overeensstemmelse, hvor Bemærkningerne forudsætte det Modsatte.

S. 314 siges i Bemærkningerne:

Forfatteren har ogsaa ved dette Skrift forøget den Fortjeneste, han alt tidligere har erhvervet sig af Theorien af det Skjønne. Men saa rigtigt og skarpsindig han end har oplyst, at det Behag, vi fornemme ved skjønne Former og Toner, hidrører fra den skjulte Fornuft, som derfra tiltaler os, saa forklarer dette dog neppe det hele Indtryk. Fornuftsammenhængen, „Samvirkningen efter en Mangfoldighed af Naturlove under en herskende Eenhed" (S. 49), kan være en conditio sine qua non, uden hvilken en Gjenstand ikke kan frembringe i os det Velbehag, som stedse maa ledsage det Skjønne; men det

Digitized by Google

dybere Indtryk, som den store Konstner lægger i sit Værk, og hvorved det tiltaler, bevæger vort hele Væsen, lader sig neppe forklare alene heraf. Ikke blot Konstværkets Harmonie frembringer et Velbehag i os som fornuftige Væsener, men Konstnerens Phantasie indvirker derigjennem paa vor og fører Sjelen ud over det Nærværendes snevre Grændser, og de Følelser der gjennemtrængte Konstnerens Bryst, idet han undfangede sit Værk, vække tilsvarende Følelser i os.

I den mig her meddeelte Ros erkjender jeg med Glæde den Overeensstemmelse, som bestaaer imellem min høitagtede Ven og mig; og det er mig kjært at kunne vise, at den gaaer endnu videre, end han har troet. Dette vil sees af efterfølgende Sted i min Samtale over Tonerne, som findes i Skandinavisk Literaturselskabs Skrifter for 1808, S. 48 o. f. Endskjøndt der sammesteds ikkun tales om det Skabende i Musiken, viser dog hele Sammenhængen, at min Mening over Aandens Virksomhed i Frembringelsen af de egentlige Digterværker ikke kan staae i Strid dermed.

Ernst. Holder Du det ikke for sandsynligt, at denne Beregning endnu kunde fortsættes for langt mere sammensatte Forhold.

Jul. Derom kan vel ikke letteligen tvivles.

Ernst. Jeg troer virkelig denne Mulighed, endskjøndt det endnu ikke er lykkedes og sikkert aldrig vil lykkes nogen Mathematik at udtømme Musikens Theorie. Det er heller ikke at betvivle, at vi jo endnu mangle mange Data, som vilde udfordres til en mathematisk Musiktheorie. Det er let muligt, at et lykkeligt Blik paa Klangfigurernes Bestanddele vil føre os til en rigtigere Indsigt i de større Tonemassers Natur, saa at man vel kunde sammenligne hver Tones Plads i en musikalsk Periode med bestemte Dele af Klangfiguren, der ogsaa indtage deres bestemte Sted. Dissonantsernes Opløsning vilde da ligne den Fuldendthed, enhver Klangfigur faaer ved alle Delenes Nærværelse, da den derimod vilde bortfalde som Figur, naar ikke alle Delene befandt sig der. Men om vi end kunde beregne alle Forhold i en Symphonie, saa indsee vi dem dog ikke under Nydelsen; denne er altsaa ubevidst. Ja, selv for den, som componerer en Musik, ere disse Forhold ubekjendte; thi tænker Eder en Symphonie af Mozart; skulle vel flere Mathematikeres Levetid strække til for at beregne alle dens Skjønheder?

Alex. Men finder Du da ingen Skjønhed i Musiken, uden at den

Digitized by Google

kunde beregnes? Er ikke Componistens Arbeide i det Væsentlige Digterværk? og dette vil Du dog ikke beregne.

Ernst. Jeg vil sikkert ikke beregne det, og jeg troer heller ikke, at Nogen kan det; men dog troer jeg, at det grunder sig paa Mathemathik, skjøndt paa en dybere end den, som nogensinde er kommen os til Bevidsthed. Men ligesom jeg antog Menneskeskabningens Former som Productet af Naturens uendelige Mathemathik, saaledes troer jeg ogsaa, at Componistens Skabning er Productet af samme Naturens skjulte Fornuft, som gjennem Kunstneren virker.

Felix. Men da bliver jo Kunstneren en Maskine.

Ernst. Aldeles ikke; thi naar jeg har sagt, at jeg betragter Naturen som Aabenbaringen af en uendelig levende og virkende Fornuft, saa kan Du vel ikke tvivle om, at jeg anseer den aandelige Natur selv som en Deel deraf, og det, som vi efter en anden Forestillingsmaade rigtigen kalde Naturgaver, som en Guddomsgnist. Eller synes det Dig vel muligt for den mest levende Indbildningskraft at udtænke noget større om Kunstgeniet, end det, som flyder af vor foregaaende Samtale, at Kunstneren nemlig ved en heldig Følelse opdager og skaber det paa engang, som mangfoldige Mennesker ikke ved deres Forstand i mange Aar havde kunnet udgrunde.

Felix. Jeg tilstaaer, at jeg har gjort Dig en uretfærdig Bebreidelse.

Ernst. Jeg tør altsaa haabe, at Du ogsaa tilstaaer mig, at man kan gjøre Regnskab for Kilden til vor Kunstnydelse uden derved at nedsætte det Guddommelige i Kunsten.

Felix. Det tilstaaer jeg gjerne; thi hvad kan vel være høiere og værdigere end at frembringe Kunstværker, som harmonere med den dybeste Fornuft, uden selv at have beregnet dem, og uden at de, som skulle modtage Indtrykket, behøve en saadan Beregning.

Det sees da nu let, at min Opfatning af Digteraandens Virksomhed indeholder den fuldkomneste Erkjendelse af dens Frihed. Den Ulighed, der vistnok findes mellem vor Opfatning af den menneskelige Frihedს Forhold til den Guddommelige, ligger høiere, og hører til en Tankekreds, hvor de dybeste Tænkere, christne saavelsom ikke-christne, stedse have taget ulige Retninger. Alle Sandhedens Venner ville hilse den Aand med Taknemmelighed, som gav os sand Klarhed i denne Sag.

Det vil udentvivl være gavnligt, at jeg nu i faa Ord sammentrænger Resultaterne af det Foregaaende.

Digitized by Google

Med Bemærkningernes Forfatter er jeg, tvertimod hans Formodning, enig om følgende Punkter:

Digteren danner sig med fuld Ret en overnaturlig Verden, i hvilken Indbildningskraften, ikke Forstanden har Overherredømmet.

Den store Frihed, hvormed Indbildningskraften virker i Digtningsverdenen, tør dog ikke være vild og tøilesløs; men der gives tvertimod en heel Skjønhedens Verden, hvis Love den ikke maa overtræde. Den hele Natur, saaledes som den fremstiller sig for vore Sandser, staaer til Digterens frie Raadighed, uagtet Naturvidenskaben i saare mange Tilfælde viser, at det, der for den sandselige Opfatning synes at være, i Virkeligheden forholder sig ganske anderledes.

Jeg gjør mig endnu Haab om, at han vil tiltræde den af mig fremsatte Begrændsning, at Digterværket ikke bør sætte sig i forsætlig, aabenbar Strid med den Virkelighed, Indsigten viser os, og altsaa ikke bør bringe det Overnaturlige paa en saadan Maade i Vexelvirkning med det Naturlige, at begges indbyrdes Strid fremtræder med afgjort Styrke for Indbildningskraften. At vi neppe i de enkelte Tilfælde altid vilde blive enige om Anvendelsen, kommer her ikke i Betragtning, da dette saa hyppigt indtræffer ved Sandheders Anvendelse.

Jeg henstiller endnu til Bemærkningernes Forfatter og dem, der have følt sig enige med ham, om ikke den Begrændsning kan antages, som jeg har angivet, at Meninger, som vel gjennem Aartusinder have tiltalt Menneskenes Indbildningskraft, men som dog maae støde en Indbildningskraft, for hvilken en modsat Virkelighed er bleven klar, bør undgaaes i Nutidens Digterværker, forsaavidt de enten ikke forsætte os i en anden Tidsalder, eller holde sig i en reen overnaturlig Verden.

Endelig troer jeg tilfredsstillende at have viist, at jeg ikke nægter, men tvertimod ifølge min Opfatningsmaade erkjender Aandens frie Virksomhed i de skjønne Værkers Frembringelse.

Digitized by Google

Nu først kan jeg gaae over til de Paastande om Digtningen, i hvilke jeg ikke kan være enig med Bemærkningernes Forfatter.

S. 101 i min Bog havde jeg sagt:

Da Videnskabens Herlighed bør hævdes ved dens eget Væsen, blev her indtil videre forudsat, at den kun, ved at give Indsigt, men ikke ved at skjænke Digterverdenen selv Noget, gav rig Erstatning for det, den berøvede samme; men nu kunne vi ogsaa henlede Opmærksomheden paa, at Videnskaben virkelig har Erstatning at byde Digterverdenen for det, den tilintetgjør deraf.

Jeg nævner derpaa et ikke ringe Antal af Exempler, som kunne bestyrke dette, men som jeg her maa forbigaae, og bede efterseet i Bogen S. 101—104. Jeg maae saameget mere ønske, at Læseren atter vil henvende sin Opmærksomhed dertil, da den i Bemærkningerne gjorte Indvending let kunde bortdrage Tanken fra det deri, som synes mig det Væsentlige. Efter at jeg paa det nævnte Sted havde fremstillet endeel antydende Exempler, fandt jeg det nødvendigt at sige (S. 301):

Det er naturligt, at den, der har indlevet sig i den gængse Opfatningsmaade, ikke vil finde sig tilfredsstillet ved den Erstatning for hans Tab, og endnu mindre vil finde, at denne Erstatning er usigelig rig og mangfoldige Gange opveier Tabet. En saadan Overbeviisning kan maaskee forberedes, men ikke uddannes ved enkelte om og betydningsfulde Exempler; den vil kun efterhaanden udbrede sig og omsider seire, alt som Naturvidenskaben udbreder sig saaledes, at den ikke alene bliver Forstandens Sag, men tillige befrugter Indbildningskraften. Det er kun ved denne aandelige Udvikling, at der ligeoverfor den gamle Digterverden vil aabne sig en ny maaskee aandeligt af ikke mindre Betydning end den, Opdagelsen af en ny Verdensdeel lige overfor den saakaldte gamle Verden har havt.

Denne Udvikling vil ikke savne sin lovlige og sikkert store Indflydelse paa Brugen af den gamle Digterverden, blandt andet vil derved udvikle sig en finere Takt for den Fornuftharmonie, som bør herske, om ogsaa nok saa skjult for Mængdens Øine, selv i den frieste Digtning, og herved maatte den vilde Frihed, som den tankeløse Mængde ofte tager for høi Originalitet, alt mere og mere tabe sine Beundrere.

Bemærkningerne holde sig næsten udelukkende til Spørgs-

maalet om Astronomiens Brugbarhed for Poesien. S. 294 hedder det:

„Dersom de Fornuftlove, Naturvidenskaben har lært os at erkjende i Solsystemets Orden og Bevægelse, vare et Stof skikket til poetisk Behandling, hvorfor er det ikke benyttet dertil, da dog mangen Digter ingenlunde manglede de fornødne Kundskaber dertil? Een stor Digter har rigtignok betragtet Naturen efter „de nyere Indsigter", og, hvad han saae, har han udtalt i de bekjendte Linier:

Unbewuſt der Freuden, die sie schenket, o. s. v. see S. 10.

Medens jeg indtil videre forbigaaer, hvad jeg kunde have at sige om Schillers Auctoritet, holder jeg mig til Sagen selv. Man misforstaaer mig, naar man tillægger mig den Mening, at Lovene for Solsystemets Orden og Bevægelse skulde være Gjenstanden for et Digt, hvorimod denne skjønne Orden vel i korte digteriske Træk kan fremføres for Indbildningskraften, og dette, synes det mig, er ikke saa sjeldent skeet. Men om jeg end har den Mening, at de i Verdenssystemet opdagede Love ikke selv ere skikkede til en omfattende digterisk Fremstilling, saa er denne Mening dog ingenlunde i Strid med den Tanke, at et klart Blik over Verdenssystemets Indretning kunde give en stor Digteraand Anledning til herlige Digtninger. Men hvorfor har endnu ingen saadan Virkning viist sig? Jeg kan vel ikke svare herpaa med afgjørende Visshed; men det kan jeg sige, at det ikke er mig bekjendt, at Nogen af de berømte store Digtere har havt den hertil fornødne klare Kundskab. At Schiller tog Beenraden for hele Legemet, maatte jeg sige, at han tydeligt havde viist, dersom jeg skulde tage den omhandlede poetiske Fordømmelsesdom over Astronomien for Alvor. Hvor godt han kjendte Astronomien, vil jeg lade uafgjort; men at alt, hvad der muligt var ham bekjendt om Solsystemets organiske Skjønhed og om den til Visshed grændsende Sandsynlighed af fornuftige Væsener paa andre Planeter, under Digtningen var fjernt fra hans Bevidsthed, seer Enhver, naar han blot mindes derom. Fremfor alt er der ved den heromhandlede Indvending at bemærke,

Digitized by Google

at den dybe Fornuft, som Naturvidenskaben under sine Fremskridt bestandigt mere og mere har opdaget i Naturen, dog først i de nyere Tider er bleven opfattet i en saadan gjennemgribende Sammenhæng, at den kunde fremtræde for os som en Heelhed, og det ikke som en blot tænkt Heelhed, men som en Heelhed, der inderligt er sammensmeltet med al den Virken, der aabenbarer sig i Naturen. Kort det Aandelige i Naturen har aldrig aabenbaret sig saaledes igjennem Erfaringsnaturvidenskaben som i vort Aarhundrede. Som et herligt Exempel paa Evnen til at gribe og fremstille denne Aand bør jeg nævne Forfatteren af Heinrich von Ofterdingen; hans ene Bjergmandsfang fremstiller ypperligt den høiere dannede Bjergmands kjærligt fortrolige Omgang med Naturen, den anden fremstiller paa en mere æventyrlig, men dog dybsindig og sand Maade Menneskenes Forhold til de skjulte Kræfter og Skatte i Bjergene, og paa flere Steder, hvor Verset ikke antyder den digteriske Opfatning, giver denne Roman os herlige digteriske Fremstillinger af Jordklodens indre Historie. Hans Viinsang giver os en skjøn digterisk Fremstilling af Gjæringen. Han var i dette Slags Opfatning ilet langt foran sin Tidsalder. Göthe, som med sin store Digteraand forenede sand Indsigt i mange Grene af Naturvidenskaben og Aand for Naturens tænkende Opfatning, har i sit Digt, Metamorphose der Pflanzen, fremstillet Aanden af den Lære, han som Naturgrandsker havde forelagt Verden over samme Gjenstand; hans Digt over Howards Opfatning af Skyformerne fortjener ogsaa her at nævnes. Paa mange andre Steder i hans Skrifter møder man digteriske Opfatninger af saadanne Naturforhold, som han videnskabeligt havde indseet, og som blot havde behøvet Versets Form, for af Alle at erkjendes for det de ere. Dersom den store Digter ikke var kommen til groveligt at misforstaae den mathematiske Naturlære, maaskee forført hertil ved visse Lærdes eensidige Fremstillingsmaade, vilde han sandsynligviis have ud-

Digitized by Google

rettet langt mere for Naturindsigtens digteriske Fremstilling. Jeg vilde dog have sagt meget forlidet om Göthe som den ved tænkende Naturopfatning høiligt oplyste og ledede Digter, dersom jeg blot tog Hensyn paa de Digte, hvori hans Naturvidenskab ret udtrykkeligt fremtraadte. Hvilken anden tydsk Digter har heelt igjennem saaledes viist sig som Naturiagttager? Selv i hans Fremstillinger af Menneskene seer man, at han gav de Væsener, hans digteriske Indbildningskraft skabte, et Præg, som kun den dybttænkende Iagttager kunde give dem. Denne store Mand med sin omfattende Videnskab og Verdenskundskab var isandhed en Naturens Digter, Ordet taget i den store Omfatning, hvori jeg har taget det i min heromhandlede Bog; han har derfor brugt langt Mindre af det poetiske Rustkammer end de fleste andre Digtere, men hentet sine Midler uden Omvei fra Naturen selv. Man seer let, at jeg ved det poetiske Rustkammer forstaaer Indbegrebet af de Digtningsopfindelser, som foregaaende Aldre have efterladt os. At disse ofte med sandt Mesterskab ere blevne brugte af store Digtere, falder det mig ikke ind at nægte; men jeg mener, at Digterne vilde virke langt herligere, naar de ikke altfor ofte toge deres Tilflugt dertil. — Göthe var sig sin naturelskende Digtning og sin digteriske Naturkjærlighed fuldt bevidst, og udtrykte det blandt andet i følgende Epigram!

Mit Botanik giebst Du dich ab? mit Optik? Was thuest Du?
Ist es nicht schönrer Gewinn, rühren ein zärtliches Herz?
Ach die zärtlichen Herzen! ein Pfuscher vermag sie zu rühren;
Sei es mein einziges Glück, dich zu berühren, Natur!

Jeg anseer vistnok dette Udsagns skarpe Eensidighed som Yttringen af et Digterlune; men tag dets Eensidighed bort, og det minder dog om hans sande Kjærlighed til Indsigt i Naturen, hvorom desuden hans Skrifter bære det fuldstændigste Vidnesbyrd. Jeg vover ikke at anføre flere Exempler, for ikke at komme til at vælge saadanne, hvis Værd kunde være mindre

Digitized by Google

erkjendt; men i alle Tilfælde maa jeg her gjentage, hvad jeg allerede i Bogen har sagt, at det er af Fremtiden, vi have Naturindsigtens digteriske Brug at vente.

Jeg vender nu atter tilbage til Schillers tilnævnte Digt, og tillader mig at anføre et Sted af mine tidligere Skrifter, hvori jeg under Digtningens Form har søgt at imødegaae Virkningen af hans Digt og flere af Misforstaaelser udsprungne poetiske Anfald paa vor Tidsalder og dens Videnskab. Til Forstaaelsen er her at anføre, at det efterfølgende er et Brudstykke af mit Digt, Luftskibet, hvori jeg søger at fremstille Opfindelsesaanden i en digterisk opfattet Begivenhed eller Række af Begivenheder. Samtalens Sted er Samos, hvoraf en Landtunge peger ud mod Ikaria, som minder om Ikarus's ulykkelige Forsøg paa at flyve, bekjendt nok af Digtersagn. Personerne ere Anspann, en tydsk Oldgrandsker, Frankmann, en tydsk Naturgrandsker, Kalchas, en Athener, opdragen i Tydskland.

Villigt Anspann tog Ordet, han nødigen før havde standset.
„Ikke Folkeværd maales ved Tal eller Magt eller Rigdom,
Heller ei vindes den straalende Priis ved Bisværmens Kunstflid,
Nei kun ved Livets Kraft og Fylde kan Folkeværd maales;
Men hvor straaler den frem til Lyst for Enhver, som kan fatte?
Af den hellige Kunst og Bedrifter, som avles af Kunsten.
Da nu paa høieste Trin af Kunst og af digterisk Storddaad
Hellas pranger i Glands for alle Slægter paa Jorden,
Saa kan Tvivl vel ei levnes en Kyndig om Oldtidens Fortrin.
Mennesket, livsfriskt og sundt, her naaede sin høieste Spidse.
Middelalderens Kunst og Elskov og kjække Bedrifter
Er kun Skygge mod hiin: end sige vor fattige Nutid,
Som kun byder os Viden og Stræben og sørgelig Statskunst
For Paradiset, som svandt, imedens vort Hovedbrud voxte.
Alles Øine paa Frankmann var vendt; han derfor tog Ordet:
„Vistnok tænker Du ret, naar ikkun Folkenes Fortrin
Du ved Livet vil maale, som aabenbarer sig hos dem.
Men i Skjønhed alene, hvis Livets Stempel Du søger,
Eller i nogetsomhelst, hvad Menneskelivet os pryder,

Digitized by Google

Sikkert hildes Dit Blik; den Mand, som rigtigt skal dømme,
Ei bestandigt maa stirre kun mod et eneste Glandspunkt;
Men til det Hele han gaaer, fra Delenes tænksomme Mynstring.
Alt Dig svæver paa Læben et Svar, Du troer mig skal nedslaae;
Gjetter jeg ret, skal jeg mindes, at Skjønhed omfatter det Hele;
Men det samme kan siges om Videnskab, Troen og Dyden.
Laae det i jordiske Kaar at eie den evige Sandhed
I dens Fuldhed og Kraft, vi leved i Skjønhed tillige,
Til en Skuen vor Tro sig forvandled', til Hellighed Dyden:
Men var Troen fuldkommen, omfattede selv den en Alhed
Af hver Viden og Kunst og Dyd, og Alt, hvad er himmelsk.
Men, som det herligste her i vort jordiske Liv kun er Stykværk,
Ledes ved Delenes Grandskning vi først til det Fuldendtes Afglands.
Derfor vandre vort Blik, naar vi skal Tiderne dømme,
Speidende hen over hver en kraftig Yttring af Livet.
Aldrig der gaves en Tid, da større Rigdom af Tanker
Herskeb med vexelfuldt Liv i det store Menneskesamfund,
End i det, som Du haanligt har kaldt den fattige Nutid.
Fra den høieste Grandskning, hvis Gjenstand er Tankernes Ophav,
Eller Sole, hvis Straaler ukjendte Verdner belyse,
Eller de Love, som styre Naturens skjulteste Kræfter,
Ned til den vanligste Dont, som kun har Vinding til Formaal,
Lever Opfindsomheds Aand overalt og stræbende Tanker.
Ikke jeg dvæler ved store Bedrifter, som Nutid og Oldtid
Hver kan opregne for sig, og hver tilegne sig Æren.
Men den Kjerlighedsaand, som Mennesket viser en Broder
I hver Skabning, hvis Aasyn er stemplet med samme Fornuftpræg,
Og som hader hver Trældom, ei blot for sig, men for Alle, —
Brødre! see det er den Aand, som giver vort Tidsrum sin Adel,
Fremfor noget af dem, som Fortids Beundrere prise."
„Nutid taler af Dig!" saa svared ham tillidsfuld Anspann:
„Fortid lever i mig; den Sag kan vel neppe forandres."
Nu sig reiste med Iil den ungdomsfyrige Kalchas,
Og med blussende Kind bekæmped den Fremmedes Tale.
„Selv bedrager Du Dig, naar gjennemtrængt af vor Oldtids
Skjønhedssands Du Dig troer, og dog ei føler Beundring
For hvad Stort og hvad Ædelt, der blomstred i senere Tider.
Vil med Oldtidens Øie Du see, da fremman for Sjælen

Digitized by Google

Oldtids Aander! Forsøg at lade dem leve her med os,
Skuende frit og klart, hvad vore Tider har frembragt;
Man kun Thales herop, hvis Tanker grublende dvæled
Ved den sælsomme Kraft, som vækkes i Ravet ved Gnidning.
Ham den syntes en Aand, ved Kunsten vakt af sin Slummer.
Lad kun den Vært, som vor grandskende Kunst har givet hans Ravaand,
Staae for hans livsklare Blik; viis ham den svulme til Lynild:
Lær ham ved Grandskningens Fakkel at skjønne, hvorledes den Kraft, som
Blænder i Lynenes Glimt, og døver i Tordeners Dundren,
Lønligt lever og tyst i hvert et Led af det Hele,
Være sig Luft eller Vand eller Jord eller stærke Metaller,
Men af Skjulet kan lokkes ved Kunst, som Gnisten af Fyrsteen,
Aabenbarende sig i mangfoldigt vexlende Former:
Føles i Varmen, i Lyset os straaler, og smages i Saltet,
Kæmper i Luen, er Sjæl i Magnetens beundrede Retning,
Lever i Green og i Blad og i Muskel og følende Nerve,
Legemets Øie vel skjult, men klart beskuet af Aanden —
Og betænk i Dit Sind engang, hvad han føler ved Skuet!
Kald Pythagoras frem, at see de himmelske Love
For Planeternes Gang igjennem umaadeligt Tidsløb.
Naar han Eenheden seer i denne Mangfoldigheds vrimmel,
Trylles hans høie Sjæl af de store Fornuftharmonier.
Lad Euklides kun see, hvad i Mathesis man opfandt,
At den formaaer at følge Naturens jevntrindende Virken,
Som ei viser os Spring, men hvor end Tanken vil sætte
En af Delenes Ende, der og er den andens Begynden.
Slig en Uendelighed at beregne, han neppe holdt muligt.
Men Aristoteles, Du, som mægtigt herske blandt Aander!
Leder for Hedendoms Lærde, for Mahomedaners og Christnes,
Gjennem Aarhundreders Løb, og end af hver Kyndig beundret,
Hvis omfattende Sjæl ransaged Tænkningens Dybder,
Grandsked de skjulte Love, som følges i Digterens Skabning,
Og med ringere Sands ei dem, som Staterne lyde!
Selv Dit aandrige Blik omfatted dristigt Naturen,
Og Dit Lys endnu bestraaler os Dyrenes Indre.
Ei den dybere Grandskning hos os forsømt Du vil finde,
Din uomtaagede Sands vil forstaae den romantiske Digtning;

Digitized by Google

Men hvad om Staternes Forhold og Menneskesamfundets Ordning
Ved vor Tænkning blev fundet — saa langt man end er fra Maalet —
Sikkert af dig vil kaldes et stort og ypperligt Fremskridt,
Skjøndt kun ringe det er imod den Indsigt, som vandtes
I Naturens mangfoldige Værk, ved utrættelig Stræben.
Utaalmodigt af Anspann den unge Taler blev afbrudt:
„Mest Din Tale sig dreier", han sagde, „kun om den ene
Kundskab, som Nutiden priser, skjøndt lidt den betyder for Aanden."
Hurtigt gav ham til Svar den vidtomtænkende Frankmann:
„Ikke dømte Du saa, hvis Tingen nøie Du kjendte;
Den, som belært om Naturens ophøiede Love, kun føler
Sjælen betynget med tom, uvederqvægende Kundskab,
Læste vel Bogen, men ei han Meningen deraf har fattet.
Hvis saa frodigt som nu Naturens Kundskab var voxet
Hos de gamle Hellener, vist aldrig Digtning og Viden
Var udartet saa let; thi neppe vil Du betvivle,
At hver Retning for sig omsider fører fra Sandhed,
Eller at Diet maa blændes, naar længe kun Eet man betragter.
Er alt naaet det Bedste, da søger Begjærlighed Mere,
Og forfalder til Svulst, til Kunstlen, ja vel til Vanvid.
Selv hvor Aanden sig holdt usmittet af saadan Begjæren,
Men fra Tanke til Tanke gaaer frem, upaaminbet af Alt, hvad
I Tilværelsens Rigdom den bydes udenfra rundtom,
Vil den paa Søvngængerviis kun skride frem uden Omblik.
I vort Tydskland alt længe sig aabenbared en Stræben,
Til i vovelig Flugt at oversvæve hver Grændse,
Inden hvilken det Sikkre for Kunst og Videnskab findes.
Lokket af daarlig Lyst til overordentlig Kundskab,
Kaster man Visheden bort for et Skin af høiere Viisdom.
Ingen Art af Kunst eller Videnskab modstaaer saa kraftigt
Sværmerens vilde Begeistring, som den, der grandsker Naturen;
Thi den beskuede Væren her giver en levende Vished.
Rask i sin Fremgang, bestandig med nye Vaaben den nedslaaer
Gammel Fordom og Tant, saa tit de Hovedet reise.
Virksom den ikke forbliver i Mandens grublende Hjerne,
Men beviser hver Dag sin Kraft i utallige Værker;
Derfor staaer den urokket, mod Sværmeriet en Dæmning.

Digitized by Google

Overskreget blev tit et Viisdomsord, som var fremført
Mod forældet Indbildning, den Kjælebægge hos Hvermand;
Men naar der virkes ved Daad, beseires lettere Mening.
Mangen Fordom blev knust af det Lyn, som lystred en Leder:
Mangt et System faldt om, da Jorden meer ei stod stille:
Nattens Spøgelser svandt, da selv vi frembragte Syner."
„Aldrig," svared ham Anspann, „jeg nægter Forstandens Triumpher,
Smyk kun, saa godt Du formaaer, dem med Liv; min anende Længsel
Drages dog hen mod en Tid, da Livet ei var et Gjenskin,
Seet gjennem Tankernes Glar. Tilgiv at Solgudens Ildvogn
Mere lokker min Sands, end Eders livløse Kugle,
Der ei Lyset kan see, som selv den udstraaler, ei føle
Herligheden af egen Kraft, eller Glæden, den skaber!
Uden Lyst ved min Tak, og uden Tak til sit Ophav,
Vandrer som Uhrets Hjul den iblinde, og hele vor Himmel
Drives, berøvet hver Gud, en Træl for den seirende Tyngde.
Nei, beholder for mig al Eders Viisdom, tillader,
At jeg frit mig betroer til de gyldne Drømme fra Oldtid,
Da Oreadernes Vrimmel befolked Bjerget, en Dryas
Leved i Træet, og klar af Najadens Urne flød Kilden;
Lad i Digterens Spor mig dem søge, hos ham kun de leve."
Nu den begeistrede Kalchas tog Ordet og fyrigt ham svarte:
„Hvo er saa dorsk, at han nægter at følge den sjælfulde Digter
I den Verden han skaber, udsmykket med Viisdom og Skjønhed!
Og vi skulde forsmaae den Digterverden, som skabtes
Af det herlige Folk, hvis Fakkel opklared Europa!
Nei saa daarlig er Ingen iblandt os, men heller ei vil vi
Lade med Blindhed os slaae ved Digterglandsen fra Hellas.
Sandheden selv har en Kraft og et Liv og en himmelfødt Skjønhed,
Som forgjæves Du nægter. Naar haanligt Du siger, at Tyngden
Hele vor Himmel behersker, Du glemmer dens høiere Udspring.
Hiin mod Jorden nedtrykkende Kraft, hvortil Du kun sigter,
Er i Sandhed et Glimt af en altforenende Grundkraft! —
Sammenholdende Alt, i Alt bestandigt tilstede,
Er for det høiere Blik den en alnærværende Handlen
Af den evige Magt, som danned og ordner det Hele.
Lign kun frit ved et Uhr det store Verdeners Gangværk!
Begges Væsen ved Tanken fik Tilvær; i hiint vistnok ringe,

Digitized by Google

Skabt ved Menneskevid, og af laante Kræfter kun drevet;
Dette med Guddomsforstand og med evigtspirende Kræfter.
Villieløs, det er sandt, er hver en Deel af vor Verden,
Liig hvert Led af den Krop, vor egen Villie bestyrer;
Men en besjælende Aand dem gjør til et levende Hele.
Hine Love, som ordne saa strengt de himmelske Baner,
Kan ved Maskiners Du ligne; men fra et høiere Stade
Staae de klart for vort Blik, en Eenhed af levende Tanker,
Som dog for Sandsen sig yttrer, paa talløse Maader mangfoldig.
Solen, saa mægtig for os, kun sees som tindrende Stjerne
Fra utallige Verdner, hvis Sole som himmelske Lamper
Atter forskjønne vor Nat. Den Klode, som bærer os alle,
Staaer en Planet for andre, hvis mægtige Masser dog Gjengjeld
Gjøre os maae, ved selv af os at beskues som Smaalys
Paa det hvælvede Blaae. Som Jorden om Axe sig dreier,
Dreier sig hver Planet, dog hver i sit tilmaalte Tidsrum;
Derfor synes om hver den himmelske Hvælving at vandre
For dens Beboeres Blik; saa Dagen skifter med Natten,
Hvile vexler med Daad, som paa vor jordiske Hjemstavn.
Ligerviis har Enhver af hine Kloder sit Kredsløb
Om den straalende Sol, og frydes ved Tidernes Vexel
Og de rullende Aar, hver efter sin Afstand fra Solen.
Atter fremmaner min Aand sig Oldtids Mænd til vor Nutid,
Giver dem Seerør i Haand og viser dem Bjerge paa Maanen,
Maaner om fjerne Planeter i deres ordnede Kredsløb,
Lad for den undrende Sands hver lysende Prik nu paa Himlen
Opgaae en straalende Sol, af talrige Kloder omkrandset;
Naar den anende Sjæl da skuer det mægtige Alrum,
Fyldt med beslægtede Væsner, med stræbende Kræfter og Tanker,
Skulde den savne med Længsel endnu den agende Solgud,
Eller Luna med Nympher omringet, og væbnet med Jagtspyd?
Heller ei vilde den savne Dryader og Kildernes Nympher,
Blev det den givet at see det skjulte Kredsløb paa Jorden,
Hvori Kilden fremsprudler, og Græsset frugtbart bedugges,
Hvor man Aandedræt seer hos de tause, duftende Værter,
Og hvor Vindenes Pust af et livudbredende Kredsløb,
Som omfatter vor Jord, er et Led, som ikke tør savnes.
Vendtes Blikket omsider til Livets mangfoldige Sysler,

Digitized by Google

Hvor den opfindsomme Tanke betjenes af lænkefrie Hænder,
Mon ei til Verdens de syv Vidundere de føied vel tusind?
Thi saa talrig en Flok der er, at eet kun af mange
Nævnes den Baad, som os førte herhid gjennem Skyernes Rige.
Hvad Naturen kun lærte den letbevingede Luftsøn,
I det himmelske Blaae med svævende Flugt sig at tumle,
Det fuldbyrder nu Kunst; majestætisk hæver dens Værk nu
Jordens Beboer saa høit, som Ørnen ei naaer i sin Kraftflugt.
Hist os minder Ikariske Strand, at Fablen selv voved
Knapt en Luftfart at skabe, som Dødelige var lykket;
Priis da den Tid, hvor slig Bedrift sig taber i Mængden!"

Jeg haaber, at man vil undskylde denne lange Anførelse, da den kan tjene til at stille den videnskabelige og æsthetiske Tænkemaade klart for Øine, som det synes mig maa fremgaae af Naturvidenskabens rette Dyrkelse. Man seer let, at det her ikke gjælder om at forkaste Noget, som enten i Oldtiden eller senere holdtes for skjønt, men om at hævde Naturvidenskabens Opdagelser deres Medvirkning til Dannelsen af det mere udvidede Skjønhedsrige, som vor Tidsalder maa fordre. Jeg har ikke blot her, men ogsaa i tidligere Skrifter oftere handlet om denne Udvidelse, og den Imødekommen, som derved fremvirkes mellem Viden og Skjønhedsopfatning. For det meste har min Tankeretning ført mig til at belyse Sagen fra de almindelige Naturloves Side og fra disse viist hen paa det, som fremstiller sig for den sandselige Opfatning. Den Vexelvirkning der maa finde Sted mellem den fra Naturbeskrivelsen udgaaende Videnskab paa den ene, Digtning og dannende Kunster paa den anden Side, vil man være mere tilbøielig til at indrømme; men dog har den ikke vundet den Opmærksomhed, den fortjente. Humboldt har i sin Kosmos (2den Deel S. 1—103) mesterligt fremstillet dette. Jeg maa henvise hertil og fremhæver kun i største Korthed Hovedtanken. Den fuldstændigere Kundskab, som vor Tidsalder frem for alle tidligere har om Naturens Værker og Virkningslove, og den anskuelige Kundskab, som saamange velforberedte Reisende nu erhverve sig om fjerne Lande, maa give An-

ledning til Fremstillinger, hvori det videnskabeligt Nøiagtige tillige bliver fatteligt for Indbildningskraften. Denne Forening skal ikke tilveiebringes ved den mod al sand Kunst anstødende Paahæftning af Sagen fremmede Prydelser, men derved, at Stedets Natur opfattes i dens mange forskjellige Forhold, hvortil udkræves en Forening af næsten alle Sjælsevner. Fremstillingen af de saaledes erhvervede Kundskaber maa da svare hertil.

„Uden at forlade Hjemstavnen, skulle vi ei blot erfare, hvilken Skikkelse Jordskorpen i de fjerneste Lande har, med hvilke Dyr- og Vætrigets Skabninger den er oplivet; der skal ogsaa tilveiebringes os et Billed, som i det mindste for en Deel levende gjengiver de Indtryk, som Mennesket i den fremmede Verdensegn modtager af Omverdenen. At tilfredsstille denne Fordring, denne Trang til et Slags aandig Glæde, som Oldtiden ikke kjendte, derefter stræber den nyere Tid; Arbeidet vil lykkes, forbi det er alle dannede Folkefærds fælles Værk, forbi de fuldkomnere Bevægelsesmidler paa Land og Vand gjøre Verden tilgængeligere, følgelig dens fjerneste Dele mere sammenlignelige.“ (Kosmos 2den Deel S. 71.)

Ogsaa for Digteren, naar han vil henlægge sine Begivenheders Skueplads i et fjernt Land, vil den livelige Opfatning af alle Tilværelsens Forhold, som Videnskaben byder ham, gjøre det muligt, at give sin Fremstilling den klare anskuelige Sandhed, som i saa høi Grad bidrager til at henrive Læser og Tilhører.

For Landskabsmaleriet haaber Humboldt en stor Udvidelse ved de mangfoldige og mærkværdige Afvexlinger, de forskjellige Landes Vætrige frembyder. Han vil at Landskabsmaleren, efter at have forberedt sig ved de for ham passende naturvidenskabelige Kundskaber, selv skal tage et hensigtssvarende langt Ophold paa Stederne, og da med fri Kunst frembringe de Værker, hans saaledes befrugtede Aand indgiver ham.

Digitized by Google

Naturvidenskabens Forhold

til

adskillige vigtige Religionsgjenstande.

Digitized by Google

Digitized by Google

Naturvidenskabens Forhold til adskillige vigtige Religionsgjenstande.

1.

Naturlovenes Uforanderlighed.

I min Bog, Aanden i Naturen, har jeg med fuld Overbeviisning hyldet den gamle Lære om Naturlovenes Uforanderlighed, og har stræbt at vise, hvorledes samme efter min Mening ugjendrivelige Sandhed ingenlunde fører til Fornægtelse af Religion og Moral, som Mange ved en falsk Opfatning af Naturnødvendigheden have ladet sig forlede til at troe, men at en grundig Naturvidenskab viser, at disse Love ere Naturforskrifter, udspringende af den guddommelige Fornuft selv, og at denne Lære, velforstaaet, befinder sig i den lykkeligste Harmonie med sand Moral og Religion. Bemærkningernes høitagtede Forfatter finder sig ikke overbeviist ved min Fremstilling, men bestrider Naturlovenes Uforanderlighed. Grundindvendingen er fremsat (S. 299 o. fl.) i følgende Ord:

At Fornuftlovene, nemlig — hvis vi maae betjene os af et theologisk Udtryk — de ad intra, de Love, som constituere Fornuftens Væsen, ere evige, vil Ingen betvivle, thi Fornuften kan ikke nægte sig selv. Imidlertid kan en Lov være aldeles fornuftig og dog kun gjelde for en Tid, efterdi Handlingerne, som Forfatteren siger (S. 15), naar man under forskjellige Omstændigheder handler efter de samme Grundsætninger, maae blive forskjellige. Det var efter Naturlove, at Fortidens Dyr- og Planteverden fremkom, dog er den nu forgaaet, afløst af andre Dyr og Værter, som ogsaa fremkomme efter Naturlove, hvilke altsaa ikke ere de samme, som de, Naturen i hiin Oldtid adløb. Kun anderledes modificerede — vil man sige — efter Tider og Omstændighe-

Digitized by Google

der, thi hine Love vare, som foranderlige, ikke Grundlove. Unægtelig maae vi tilsidst komme til uforanderlige Love, al Tilværelses Grundlove; men Spørgsmaalet er, hvor høit vi skulle stige op, for at finde Love, som ere uafhængige af Tid og Omstændigheder, som ikke kunne forandres. Ja, hvorfor tør man ikke vove det Spørgsmaal, om ikke hele denne Verdens Natur, hvor langt endog dens Varighed udstrækker sig, dog er — hvis jeg saa maa sige — en temporair Foranstaltning, som kan og skal forvandles, idet vistnok den Fornuft, som aabenbarede sig deri, bliver den samme.

Det er unægteligt sandt, at „Handlingerne, naar man under de forskjellige Omstændigheder handler efter de samme Grundsætninger, maae blive forskjellige"; men naar Grundsætningen vedbliver at være den samme, saa er den jo ikke bleven forandret! Handlingerne ere jo ikke Grundsætningen, men Begivenheder, som skee efter Loven!

Dog Sagen er meget for vigtig, til at man skulde lade den afgjøre ved Noget, der kunde have selv det ringeste Skin af Ordstrid. Saa vidt jeg forstaaer Forfatteren, har han villet sige, at de forandrede Omstændigheder ikke vare frembragte efter uforanderlige Love, og at man deraf maatte slutte, at de efterhaanden udviklede Virkninger ikke vare nødvendige Følger af Grundlovene. Men denne Mening lader sig ikke forene med det, Naturen lærer os; vor Granskning i den viser os, at de forandrede Omstændigheder selv ere Følger af Naturlove. I Bemærkningerne er der bleven valgt et Exempel af de forandrede Omstændigheder, hvorved de i Jordklodens forskjellige Tidsaldere frembragte Dyr og Værter have faaet deres Uligheder. Da Læseren, for at opfatte dette Exempels Belysning med den rette Klarhed, bør holde sig flere Exempler i ret levende Anskuelse, af hvilke sees, hvorledes Naturlovene staae i den inderligste Sammenhæng med hverandre, og hvorledes en usigelig Mangfoldighed af Særsyn kan fremkomme derved, at Virkninger, som foregaae efter forskjellige Naturlove, gjensidigt indgribe i hinanden, saa vil jeg indlede Sagen ved en herhenhørende Fremstilling.

Digitized by Google

Det er en Naturlov, at alle Legemer og alle legemlige Dele tiltrække hverandre indbyrdes, saaledes at Tiltrækningen mellem to Punkter deri forholder sig omvendt som Afstandenes Qvadrattal. Den Kraft, hvormed de samme to Punkter tiltrække hinanden, vil da i 10 Fods Afstand være 100 Gange mindre end i 1 Fods Afstand. Afstanden kan lide utallige Forandringer: Loven bliver den samme. Men af denne Lov følger fremdeles, at alle Legemer falde lodret mod Jordens Overflade, nemlig den Overflade, Jorden vilde have, hvis alle dens Ujevnheder vare borte, hvilken Overflade ethvert Vandspeil tilkjendegiver os. Dersom man nu beviser, at Faldet meget nærved en stor Bjergmasse afviger lidet herfra, lærer dette da, at Loven er forandret? eller lærer det ikke meget mere, at Afvigelsen skeer ifølge Loven ved Bjergets Tiltrækning? Videre finde vi, at Faldet ved Jordens Overflade ikke overalt skeer med samme Hastighed, uagtet det dog er den samme Jordmasse, som tiltrækker den; men viser her sig vel en Forandring i Naturloven? Nei, men en anden, ligesaa sikker Naturlov griber med ind, nemlig den midpunktflyende Krafts Lov, som selv kun er et fornuftnødvendigt Led i Samfoldigheden af Bevægelsens Love. Af denne Lov har man forud beregnet, at Faldhastigheden er desto større, jo nærmere man kommer en af Jordens Poler; og det maa ikke glemmes, at man havde beregnet denne Ulighed, længe forend man havde fundet den i Erfaringen. Jeg siger een Ulighed, fordi den har sin Grund i en Eenhed, nemlig en Loveenhed, dannet og med Fornuftnødvendighed dannet af de her samherskende Love. Tiltrækningsloven indbefattes endnu i mangfoldige andre Naturbegivenheder under mangfoldige Skikkelser. Giver man et Legeme en Bevægelse, saa virker Tiltrækningen hvert Øieblik ligesaameget derpaa, som om man ikke havde givet det denne Bevægelse; men ved disse to Indvirkningers Forening fremkommer der da en af den meddeelte

Bevægelses og af Faldets Love følgende ny Hastighed og Bane. Saaledes vil en Legemet meddeelt ſtraa opſtigende Bevægelse give det en paraboliſk Bane. Imidlertid bortſaae jeg her i Fremſtillingen nogle Øieblikke fra adſkillige medvirkende Omſtændigheder og navnligt fra Luftens Modſtand. Denne tilveiebringer en Forandring i Banens Form, men netop en ſaadan, ſom Modſtandens Naturlove fordre. Selv naar Luftſtrømme forandre det kaſtede Legemes Bane, ſkeer dette ikke fordi Tiltrækningens og Bevægelſens og Luftmodſtandens Love nu ere forandrede, men fordi der tilføies en Virkning, ſom retter ſig efter Luftſtrømmenes Love. Lader os nu, med de ſamme Love for Øie, tænke os et Legeme, ſom har faaet en Bevægelſe høit over Jorden, udenfor dens Atmosphære, ſaa kan man af de ſamme Grundlove mathematiſk beviſe, at det maa beſkrive en Ellipſe, hvis Størrelſe og Afvigelſe fra Cirkelfiguren beſtemmes ved Haſtigheden og Afſtanden fra Jorden. Man kan da ſaaledes beregne denne Ellipſe for et Legeme, der har Maanens Afſtand, og ſee, det er denne Bane, ſom Maanen virkelig beſkriver! For et Par hundrede Aar ſiden ſyntes de Ujevnheder, man opdagede i Maanens Gang ſaa ubegribelige, at man ſammenlignede dem med Luner. De af Newton opdagede Tiltrækningslove ſatte ham i Stand til allerede ſtrax at gjøre Rede for mange af disſe Ujevnheder, ja til at udfinde Tilværelſen af adſkillige, ſom Jagttagelſen ei endnu har fundet, men ſenere bekræftede; og nu har man ved Mathematikens ſtørre Uddannelſe bragt det derhen, at man forud kan beregne alle hine Ujevnheder, og det ſaaledes at Beregningen tilfredsſtiller en langt finere Jagttagelſeskunſt, end den man fordum havde.

Men vor Tanke kan endnu ikke blive ſtaaende herved. Efter de ſamme Love bevæger de andre Planeters Maaner ſig hver om den vedkommende Planet, og Jorden med alle Planeterne om Solen. Jeg vil ikke her udvikle dette nærmere, men kun bemærke, at i denne hele Mangfoldighed finder man

Digitized by Google

talløse Uligheder i Afstande, Retninger, Hastigheder o. s. v., som alle følge de samme Love. Videnskaben byder de Indvendinger, Ukyndighed nu og da har fremført imod den, Trods ved sine Forudsigelser; disse ere ikke faa, eller dunkle, eller ubestemte, eller kun tilfældigt indtræffende, men talløse, klare, bestemte med Hensyn paa Tid og Sted, stedse indtræffende.

Man seer her et stort og dog i Sammenligning med dets rige Indhold kun meget lidet udviklet Exempel, som kan oplyse os den vigtige Sandhed, at Naturbetragtningen giver os et sammenhængende Overblik over den guddommelige Fornufts bestandigt nærværende Aabenbaring i det Endelige. Her handles ikke om Vink og Anelser, men om aandelig Skuen.

Efter dette store Exempel, kan jeg for største Delen behandle de følgende kortere, og især benytte dem til fra forskjellige Sider at kaste Lys paa Naturlovens Væsen.

Chemien siger, at den Naturhandling, hvorved Jern ruster, er en Forbrænding. Men det er jo en Naturlov, at Forbrænding frembringer Varme; træffe vi da ikke her en Undtagelse? Det synes kun saa; thi denne Forbrænding skeer saa langsomt, at den i hvert Minut udviklede Varme er altfor ringe, til at vore Maalningsredskaber kunne vise den. Svaret er fuldkomment tilfredsstillende; men det kan dog faae en Understøttelse — om jeg saa tør sige — udenfra. Ved chemiske Forsøg, som sigtede til at bringe Jernrusten tilbage i Metaltilstand, har man faaet Metallet i en pulveragtig Skikkelse. Naar dette Jernstøvs utallige smaae Overflader komme til at berøre Luften, gaae de over i Rusttilstanden, med en Hastighed, der er mange tusinde Gange større end den, der vilde finde Sted med den sammenhængende Jernmasse; og see! nu savnes heller ikke en kraftig Varmeudvikling.

Det er en velbekjendt Lov, at Ilden varmer; men bringer man Vand i en glødende Digel, hvori der er draabeflydende Svovlsyrling, saa forvandles det til Iis. Dette synes for den,

Digitized by Google

der ikke er fortrolig med Videnskaben en uhyre Undtagelse; men Videnskabsmanden kunde nævne den som en Triumf. Han veed, at her foregaaer der Virkninger, som staae under forskjellige Love: den ene er Varmemeddelelsens, hvorefter Vandet skulde faae en høiere Varmegrad, den anden er Fordampningens, som frembringer Kulde. Den draabeflydende Svovlsyrling fordamper med en større Hastighed end de allerfleste Legemer, og frembringer her en Kulde, der er saa stor, at Vandet derved ikke blot mister al den Varme, det faaer af den hede Digel, men endnu langt mere, saa at derved den Indbildningskraften forbausende Virkning skeer, at Vandet midt i Ilden gaaer over til Iis. Sagkyndige ville see, at jeg her ikke gaaer ind i alle nærmere Omstændigheder; men de ville ogsaa vide, at disse ikke ere af den Beskaffenhed, at derved nogen Undtagelse gjøres fra Naturlovenes Bestandighed.

En saadan Sammentræffen af flere Kræfter, som hver virker efter sin Lov, er saalangt fra at være en Sjeldenhed, at den meget mere er det ganske Sædvanlige i Naturen; herved frembringes en uendelig Mangfoldighed af Virkninger; men under al denne Mangfoldighed i Tiden og i Rummet er det kun Virkningerne, som forandres, Naturlovene, hvorefter de skee, forblive de samme.

Det er med Tanken herom, man maa betragte de mere forviklede Naturhandlinger f. Ex. Plantelivet. Planten næres af visse Stoffer, hvis Kredsløb og chemiske Forbindelser fremmes ved Varme og Lys. De Love, hvorefter Varme og Lys virke i Planten ere uforanderlige; men de derved frembragte Virkninger have en stor Mangfoldighed.

Varmen frembringer mange Forandringer i Stoffernes chemiske Vexelvirkning; og dette gjelder naturligviis ogsaa om de chemiske Naturhandlinger, som foregaae i Værtriget. Saavel disse Virkninger som Fordampningerne skee ved Varmen og efter bestemte Naturlove, der ere de samme i Værtriget, som i

Digitized by Google

den hele øvrige Natur. I det hede Jordbæltes regnløse Soltid faaer den Fordampning, Varmen frembringer baade i Jordbunden og i Værterne, en saadan udtørrende Overvægt, at den chemiske Virkning kommer til at savne det opløsende Vand, hvorved de nærende Stoffer skulde føres omkring i Værternes Dele. Naar nu de chemiske Virkninger i disse Værter en Tid lang ophøre, saa skeer det ikke ved en Ophævelse af hine chemiske Love — disse bestaae uforandrede — men fordi en af de chemiske Virkningers Betingelser ifølge Varmens Naturlove var bleven ophævet. Naar en ny Aarstid bringer den fornødne Vædske, tage atter de opløste Stoffers Vexelspil deres Begyndelse; at selv disse Aarstider frembringes efter Naturlove, behøver vel neppe at siges. Det vilde føre til for stor Vidtløftighed, om jeg her skulde afhandle de Love, hvorefter Lyset virker paa Planten, hvorefter Luftens Kulsyre indsuges af Bladene, og disse berige Luftkredsen med Ilt, og mange flere Love, som gjelde for de i Plantelivet virkende Kræfter; jeg troer at have fremsat nok for at vise, at det ikke er Virkningslovene, som lide Forandringer, men Virkningerne, forsaavidt de træffe sammen ifølge de det Hele beherskende Love.

Al denne Forberedelse fandt jeg fornøden, førend jeg turde gaae over til det i Bemærkningerne fremhævede Exempel; thi dette er taget af en Videnskabsgreen, som langt fra ikke har naaet den Udvikling som enten Bevægelseslæren, eller Astronomien, eller Jagttagelserne over Plantelivet paa Jordens Overflade; det vilde derved blive muligt, at Nogen, som fandt for godt at indblande sig i nærværende Forhandlinger, kunde benytte de Stridspunkter, som her frembyde sig, til at forvirre hele Sagen. Det gjelder her allernærmest kun om at vise, hvorledes det var muligt, at de talrige Forandringer, som foregik under Jordklodens Udvikling, kunde skee heelt igjennem efter de samme Love; hertil vil et Overblik over den i vor Tid af de Fleste antagne Jordudviklingslære være tilstrækkelig. Jeg

antager den for at være i det Væsentlige rigtig; men dersom vi ei fra saa mange andre Sider havde saa ubestridelige Beviser for Naturlovenes Uforanderlighed, vilde et Exempel, taget af en mindre udviklet Videnskabsgreen, let lade sig fordunkle, ikke for den egentlige Naturgrandsker, men for de Mange, som med Rette ønske at deeltage i de Oplysninger, her kunne gives. Man vil nu indsee, at det ikke vilde tilintetgjøre den efterfølgende Fremstillings Hensigt, om man vilde bestride, at Verdensklo- derne havde været i Dunsttilstand, førend i draabeflydende; at de have været i flydende Tilstand, førend i den faste, er der- imod sikkert nok. Opgav man den Tanke, at Dunsttilstanden var gaaet foran, kunde man vel ikke gjøre Rede for den tidli- gere høiere Varme; men at der havde været en saadan, altsaa en i Tidsfølgen fremskridende Afkjøling, blev dog ved andre Beviser sikkret. Selv om andre Indvirkninger nu og da skulde have frembragt nogen Afbrydelse i den fremskridende Afkjøling, vilde vor Udvikling af det foreliggende Exempel beholde sin oplysende Kraft, og ved at støtte sig til vore sikkrere Kundska- ber om Naturlovenes Uforanderlighed ikke savne sin overbevi- sende Virkning. Jordens Udvikling skete efter Love, som aldrig forandredes; men dets Tilstand led uophørlige Forandringer. I de mangfoldige Tusinder eller maaskee endog Millioner af Aar, som gik foran de første organiske Legemers Dannelse paa Jor- den, var denne gjennem en Række af Fortætninger gaaet over fra en uhyre Dunstkugel til en meget mere indskrænket Stør- relse, ei meget ulig den nærværende. Disse Fortætninger havde ifølge en velbekjendt Naturlov udviklet megen Varme, som langt oversteg den, der i samme Tid tabtes ved Udstraaling til Rum- met. Da Sammentrækningen havde fuldendt størstedelen af sit Værk, og Jorden næsten var bragt til den Tæthed, den nu har, befandt den sig i en høist ophedet Tilstand. De fortættende Virksomheder vare nu ikke mere store nok til at give den saa- megen Varme, som den udstraalede; dens Overflade størknede,

Digitized by Google

en meget stor Deel af de den omgivende Dampe fortættedes; den blev nu en med en fast Skorpe omgiven indvortes flydende Kugel, dækket med et Hav, saa hedt, at endnu ingen Vært, intet Dyr kunde fremkomme deri. Men nu fortsattes Afkjølingen; og da Overfladen var bragt ned til en Varmhed, der maaskee ikkun lidet overgik den, som nu findes i det hede Jordbælte, begyndte Værter og Dyr at udvikle sig. De ældste Lag, der vise os disse Levninger, lære os, at det endnu kun var de mindst udviklede organiske Former, som frembragtes. I hiin Tidsalder var Atmosphæren langt anderledes beskaffen, end den siden blev; den var rig paa Kulsyre og fattig paa den til Aandedrættet tjenlige Ildluft, hvis Grundstof for en stor Deel var ved chemisk Tiltrækning bundet i Kulsyren. Atmosphæren var desuden formedelst den stærke Varme opfyldt med en stor Mængde af Vanddampe; i dens øverste Dele fortættedes disse Dampe ved at afgive Varme til Himmelrummet, og maatte derved danne langt tættere Skyer, end dem vi nu kjende, saa at ogsaa mindre Sollys kunde trænge derigjennem. Men ifølge de uforandrede Varmelove fortsattes nu Afkjølingen: en meget stor Deel af Dampene fortættedes herved: Atmosphæren blev da klarere, saa at Sollyset kunde virke kraftigere paa Jordskorpen, og derved frembringe sine ulige Virkninger paa Overfladens forskjellige Dele. Under de ifølge af alt dette frembragte mangfoldige Tilstandsforandringer udviklede der sig bestandigt flere organiske Former: den for Plantelivet saa gunstige Solbelysning tiltog: Atmosphærens store Kulsyremængde afgav efterhaanden mere og mere sit Kulstof til Plantenæring, hvorved dens Ilt udskiltes som Ildluft; og Atmosphæren blev altsaa mere skikket til Dyrenes Aandedræt. Man begriber heraf, at hver Naturalder maatte forberede en ny. De i Jorden bevarede Levninger vise os en Række af mere og mere udviklede Dannelser, som fulgte paa hverandre, indtil endelig den Tilstand var forberedet, hvori Mennesket og den for Mennesket

Digitized by Google

passende Dyr- og Planteverden kunde trives. Det er sandsynligt, at dette indtraadte, da Varmeforholdene vare komne til det Punkt, at Jordkloden aarligt ikke udstraalede mere Varme til Himmelrummet, end Solen gjengiver den; eller at dog denne Ligevægt var saa nær opnaaet, at vore Jagttagelser ikke have kunnet vise os nogen kjendelig Forandring; og at dette gjelder, saalangt vor Kundskab om Værtrigets Frembringelser i de forskjellige Lande ved Historien er os meddeelt, derom have vi en rig Erfaring.

Den i det her omhandlede Sted af Bemærkningerne fremsatte og fremdeles S. 198 o. f. udviklede Tanke om den nærværende Verden, som en temporair Foranstaltning, og en tilkommende Verden af en ganske anden Natur, finder jeg mig ikke opfordret til her at drøfte; det vil være mig nok, dersom man med mig vil finde, at det staaer fast, at den Verden, hvori Menneskeslægten er bleven til, har udviklet sig og endnu fortsat udvikler sig, hvori den har modtaget saa mange Aabenbaringer af den altgjennemtrængende, altbeherskende, guddommelige Fornuft, og hvor Fornuften vækker Anelser om de mange Værelser, der ere lovede os i Faderens Huus, at den Verden, siger jeg, beherskes af en evig Fornuft, hvis Virkemaade af os kjendes som uforanderlige Naturlove.

Det er mig vel bekjendt, at der gives Mange, som mene, at den her fremsatte Verdensopfatning, der vel er gammel, men dog endnu saare lidet udbannet, fører til skrækkelige Følger, og truer at berøve dem mange Forestillinger, hvori de før fandt Trøst. Jeg anseer det ikke for Sagen værdigt at fremsætte det, der kunde hæve denne Frygt, uden først at minde dem om, at vore Ønsker ikke bør bestemme, hvad vi ville antage for Sandhed. Maatte vi ikke skamme os i vort Inderste, naar vi grebe os selv i at ville have en anden Sandhed end den virkelige? Og hvilken Daarlighed vilde det ikke være, om man ved sine Ønsker lod sig bestemme til at antage en Mening! Vor

Digitized by Google

Ønsken og Villen kunde jo dog ikke gjøre den til Sandhed! Nei lader os give Sandheden Æren! med den er det Gode uopløseligt forbundet. Den fulde Sandhed bringer selv sin Trøst med sig. Dette vil jeg nu med Hensyn paa denne Sag søge at vise. Jeg veed vel, at dette allerede saa ofte prøvede Foretagende er et af de allervanskeligste, og maaskee aldrig vil lade sig udføre til almindelig Fyldestgjørelse; men jeg gjør mig dog det Haab, at de, som — efter at have gjort sig fortrolige med det, jeg i min anførte Bog S. 162—168 siger om vor Gjenstand — ville følge de Oplysninger, jeg her vil give, skulle see det Billed af Fornuftverdenens usigelige Harmonie, de medbragte, end videre udviklet.

2.

Kan Guds Styrelse undvære Vilkaarlighed?

Om dette høist vanskelige Spørgsmaal har der stedse været deelte Meninger mellem Tænkerne. Denne Strid er endnu ikke bleven paakjendt ved Menneskeslægtens Domstol, og vil sandsynligviis ofte fornyes, som den nu her er blevet mellem min høitagtede Ven og mig. Man er naturligviis enig om, at Gud styrer Verden med uendelig Viisdom; men paa den ene Side paastaaer man, at de uberegnelige Indgreb, Menneskets Frihed foraarsager i Tingenes Gang, frembringe Uordener, som ikke kunne tilintetgjøres ved den altomfattende guddommelige Lovgivning, men fordre særskilte, ved Begivenhederne fremkaldte Beslutninger, ligesom det skeer ved Regjeringerne i de jordiske Stater; paa den anden Side antager man derimod, at den guddommelige Fornuftregiering er saa fuldkommen, at den uden nogen Efterhjelpning indordner de Begivenheder, som Menneske-

Digitized by Google

nes Ufornuft frembringer, i det Heles Fornuftplan. Det kunde da synes, at den Opfatningsmaade, jeg hylder, tillægger Gud en større Viisdom end den modsatte; men det vilde være en stor Uret at lade et saadant Skin hvile paa den modsatte Opfatningsmaade. De, som paastaae Nødvendigheden af Guds vilkaarlige Handlen, tillægge ham den høieste mulige Viisdom; men de mene, at en evig Lovgivning blot kan ordne de med Nødvendighed foregaaende Virkninger, hvorimod det skulde være en Umulighed, at en saadan Lovgivning kunde raade Bod paa Frihedens Misbrug.

Medens jeg med fuld Overbeviisning kan holde mig til det, jeg om denne Gjenstand har sagt i min Bog (Afsnittet om den moralske Naturs overalt lige Grundvæsen, navnligt 162—167, finder jeg det dog nu raadeligt at udvikle og forsvare min Mening langt omstændeligere.

Man mener, at tilfældige Aarsagers forvirrende Indgriben i Tingenes Gang, ikke kan rettes uden Tilsyn og Hjælp af et vilkaarligt virkende Væsen; men heri feiler man; naar kun den forstyrrende Aarsags eller de forstyrrende Aarsagers Natur er bekjendt, kunne vi meget ofte forebygge deres Virkning. Dette vil desto sikkrere skee, jo større den Forstand og Indsigt er, som hertil sættes i Virksomhed. Lad end alt det, vi Mennesker her kunne udrette, være noksaa lidet; det viser os dog Muligheden. For den uendelige Fornuft vil uendeligt meget mere være muligt.

Jeg vil oplyse Sagen ved en Række af Exempler, og naturligviis begynde med de lettest overskuelige.

Lader os forsætte os halvandet Aarhundrede tilbage i Tiden. Der forlangtes, at et Uhr skulde føres med paa en stor Jordomseiling, og stedse vedligeholde sin rigtige Gang. Holde vi os kun til Grundtanken, maae vi finde dette umuligt; med Varmens Omskiftninger forandrer sig blandt andet Længden af den fine Fjeder og Gjennemsnittet af de Svinghjul, der ordne

Digitized by Google

Uhrets Gang; det er da umuligt — maatte man sige — at det kan vedligeholde sin jævne Gang; Forfærdigeren eller en Udsending maa følge med for at rette Uordenerne. Nei! dette er ikke blot ufornødent, men vilde være et aldeles utilstrækkeligt Middel; derimod formaaer Kunstneren, som kjender de Love, hvorefter Virkningerne her foregaae, at anbringe Dele, hvis Udvidelser ved Varmen skee i saadanne Retninger, at Feilen hæves. Enten Skibets Fører finder for godt at henvende sig til de hedeste eller koldeste Egne, bliver Uhrets Gang vedligeholdt. Sagen er i vor Tid bekjendt nok; men vi saae her tilbage til en Tid, da den var ubekjendt; halvandet Aarhundrede ere ikke siden forløbne.

Ved Brugen af Dampmaskiner sættes store Kræfter i Virksomhed; men en Feil i Benyttelsen kan blive farlig. Oppasseren kan efter Vilkaar forøge eller formindske Ilden, ja han kan endog forstærke den ganske ufornuftigt, og derved give Dampen en saadan Spænding, at den sprænger Kjedelen, hvis ikke en forebyggende Indretning var truffen: denne er, som bekjendt, Dampkjedelens Sikkringsaabning med Sikkringsklappen, der tilsteder Dampen Udgang, naar dens Spænding bliver altfor stor; ved de ældste Indretninger af Dampmaskinen maatte et Menneske bestandigt være tilstede for at dreie de Haner, der skulde skifteviis aabne og spærre Veien for Dampen. Forsømmelser eller Feiltagelser maatte være forvirrende; man udtænkte siden Indretninger, hvor Maskinen selv gjør Arbeidet med stor Sikkerhed. Størrelsen af den Modstand, Dampmaskinen har at overvinde, afvexler ofte betydeligt. Et pludseligt Ophør af Modstanden vilde give Anledning til, at Maskinens Gang fik en farlig Hastighed; men den har faaet en styrende Indretning, som strax formindsker Damptilførselen, naar Hastigheden stiger, og atter formerer den, naar Hastigheden synker.

Man vil maaskee finde disse Exempler altfor ubetydelige; imidlertid vilde man dog maaskee ikke have saa ganske Ret i at forsmaae det Lys, de kaste paa Sagen. De Allerfleste vilde have

Digitized by Google

fundet disse Modvirkninger og Forebyggelsesmidler plat umulige, dersom man forud havde sagt, at de skulde findes. Saadanne Exempler burde idetmindste tjene dem til Advarsel, som med største Tillid ville bevise, at Noget er umuligt, fordi de ikke begribe, hvorledes det skulde udføres, en Fremgangsmaade, aldeles forskjellig fra den, der viser en Sags Umulighed af en virkelig indre Modsigelse.

Dog vi ville nu gaae over til et Exempel, som rører Sagen langt nærmere, og er saa stort, at det i sig omfatter utallige mindre. Lader os tænke os tilbage i en Tid, da Menneskene enten overalt eller paa en meget stor Udstrækning af Jorden befandt sig i en yderst raa Tilstand, uden Love og ordnet Samfund. Hvert enstigt Menneske søgte her at gjøre sin tøilesløse Villie gjeldende imod alle andre; der herskede en almindelig indbyrdes Krig, hvori Mord, Rov og al Slags Undertrykkelse ingen anden Hindring fandt, end den Modstand, den Lidende gjør mod den, som tilføier ham Ondt. Man tænke sig nu, at der til et Menneske i denne Tilstand blev gjort det Spørgsmaal: kunde man ikke tilveiebringe en saadan lykkelig Tilstand, hvor den Stærke lod den Svage beholde Sit, den Forbittrede holdt sig fra Mord og andre Voldsomheder, den lidenskabeligt Begjærende tæmmede sin Lyst, naar den gjorde Andre Skade? Han vilde uden Tvivl, ved Spørgsmaalet vakt til Tænkning, sige, saadan Tilstand formaae vi aldrig selv at frembringe; kun hvis der kom en Gud iblandt os, som beskyttede de Svage, truede de Stærke og straffede dem haardt, naar de ikke vilde adlyde, kunde en saa lykkelig Tilstand opnaaes. Vi, som vide, hvad der er udrettet ved Love og lovhævdende Indretninger, kunne dog ikke andet end forbauses, naar vi bortseende herfra kaste et Blik paa de vilde Kræfter, som de i en saa betydelig Grad have underkastet sig. Ethvert Ønske, som opstaaer hos et Menneske om at eie eller nyde Noget, som er Gjenstanden for en andens Begjæring, er en Opfordring til

Digitized by Google

Strid; Striden vækker stærkere Lidenskaber, og gaaer endog let over til Kamp paa Liv og Død. Hvilken Utallighed af Spirer til onde Lidenskaber! Var det muligt, at Mennesker kunde samles talrigt paa et Sted, uden først at være dertil forberedede ved nogen Lovgivning og Dannelse, vilde de rædsomste Forbrydelser være daglige Begivenheder. Men hvor usigeligt store de Hindringer ere, som Lovgivningen har at overvinde, see vi allerede, naar vi lade Blikket henvandre over den Række af Tilstande, som Historien, saavidt den gaaer, viser os i ethvert Land, som udviklede sig til en høiere Samfundstilstand. Saa langt vi end maae være fra at finde endog den bedste af de allerede opnaaede Samfundstilstande fyldestgjørende, saa ere dog de, som i en stor Afstand gik forud, sammenligningsviis at betragte som raae og lovløse. Det vilde være meget for vidtløftigt her at udvikle dette; Enhver vil ved eget Tankeblik paa de Samfundstilstande, Historien fremstiller os, modtage en desto stærkere Overbeviisning, jo mere fyldigt det historiske Billed er, han danner sig. Det vil derimod ikke være uden Nytte, om vi her i nogle endog kun faa Exempler betragte den Maade, hvorpaa Lovene virke.

Menneskets Begjærlighed efter at tilegne sig Alt, hvad der kunde behage ham, henhører til de første Gjenstande for Lovgivningen; den maatte indskrænkes ved stærke Straffe, satte for at berøve en Anden hans Eiendom. Den nærmeste Virkning er kun Afskrækkelse; men den, som vilde sætte Lovens hele eller endog kun mægtigste Virkning heri, vilde feile meget: Loven giver Menneskets Følelse af Fornuftforbringernes Ret en udvortes Gyldighed. Han fandt det nødvendigt for fælles Velværen, ja for fælles fornuftig Samværen, at Enhver maatte sikkres i det, som han fornuftstemmigt havde erhvervet sig. Hertil udkrævedes der ikke, at Tankerne skulde blive ham fuldkomment klare; det var nok, at han mindedes med Misfornøielse ethvert Brud, der var skeet paa hans Ret, maaskee ogsaa dem, der vare skete paa hans Venners, for at han kunde bifalde den

Digitized by Google

beskyttende Lov. Men denne Lov stod dog ogsaa imod mangen Begjærlighed, han selv kunde føle efter at tilegne sig noget Fremmed. Han tilbageholdtes nu ved samme Lov, men ikke ene ved dens Trudsel; thi han havde selv allerede bifaldet den, og maatte nu, om ogsaa kun dunkelt, have en Følelse af den Fornuftfordring, hvorefter han burde rette sig. Jo mere Samfundsindretningerne udvikles, saaledes at Hvermands Rettighed mere sikkres, desto stærkere voxer ogsaa den indvortes Retsbevidsthed, og understytter Lovene. Den har sit Udspring i Menneskets eget Indre; men den vækkes og styrkes ved Synet af den udvortes Virkeliggjørelse. De lovhævdende Indretninger og den lovbifaldende Tænkemaade styrke saaledes hinanden, saa at endog Sikkerheden bliver større, uagtet Straffene gjøres mindre skrækkelige.

Noget Lignende kan siges om Menneskenes andre farlige Tilbøieligheder. Hvilken Lyst har ikke Mennesket til at udøve Hævn! Denne Lyst er ofte en naturlig Retfærdighedsfølelse; men dens Udartninger ere rædsomme. Lovene sætte en Dæmning imod den; de beskytte den Ene imod den Andens Hævnelyst; men forsaavidt deri er noget Retfærdigt, byde de den en Tilfredsstillelse. Saa ufuldkommen denne end undertiden kan være, vil dog den almindelige Bevidsthed derom formilde og nedstemme Hævnelysten hos Mennesket. Hertil kommer, at Bevidstheden om denne udvortes om ham værnende Fornuft forhøier hans eget Fornuftliv og den dermed sammenhængende Agtelse for Fornuften.

Disse Exempler vise nøksom hen paa utallige andre; saaat enhver Eftertænksom vil indsee, at Lovene ikke blot virke umiddelbart, men at de ved at udvikle en heel lovstemmig Tænkemaade hemmeligt svække og undergrave den onde Villies Kraft, selv naar den hengiver sig til Overtrædelser; ja endog, naar et heelt Folk til en Tid forstyrrer de bestaaende Indretninger, styrker denne Tænkemaade dem, der arbeide for Lov og Orden, og lader sig

Digitized by Google

ikke engang aldeles udryddede hos dem, som ere grebne af en forstyrrende Vanvid, men standser, ja tilbagekalder dem ofte.

Betænke vi nu, at Lovene saaledes have forebygget, man kan sige, i Milliontal allehaande Forbrydelser, at altsaa menneskelige Lovgiveres Forudseenhed ofte Aarhundreder, ja tildeels Aartusinder forud have virket imod Misbrug af Menneskenes frie Villie, saa see vi jo Muligheden af at beherske dens Virkninger, uden at den selv undertrykkes. Den i mange Maader velgjørende Retning, Lovene have givet den frie Villie, har ikke været en Undertrykkelse; thi fri er den, og kan modstride Lovene; men den er selv i sine Forvildelser dog en Yttring af et Fornuftvæsen, som ikke ganske kan unddrage sig Fornuften og Agtelsen for den Fornuftregjering, som omgiver ham.

Regn kun nu det Meget, som menneskelig Viisdom her har udrettet, for nokfaa Lidet i Sammenligning med det, der skal styres af den guddommelige Verdensregjering! — jeg stemmer med al min Kraft i dermed — men multipliceer nu denne den indskrænkede Menneskeviisdoms Virkning med det Uendelige, og Du vil føle, at Regningens Udslag bliver, at den evige, almægtige Guds uendelige Viisdom maa kunne lede Alt uden at gjøre tilfældige Forandringer. Lad det ikke forstyrre os, at der bliver usigeligt Meget i Verdensregjeringen, som vi ikke begribe, at det endelige Væsen ikke kan fatte det uendelige i dets Heelhed, ja at det ikkun kan fatte nogle store Almeentræk deraf. De, som antage en vilkaarlig Styrelse, pleie til Bedste for samme at anføre Exempler, som skulle være uforklarlige af almindelige Tilværelseslove. At saadanne udvalgte Begivenheder kunne være uforklarlige for os efter vore nærværende Kundskaber, kan meget let hænde, ja det er ikke engang vanskeligt at træffe Exempler paa Begivenheder, som aldrig ville lade sig forklare ved menneskelige Indsigter: men saadanne Uforklarligheder kunne ikke gjendrive en Opfatningsmaade, af hvis Natur det følger, at den ikke gjør Fordring paa at forklare enhver enkelt Begivenhed.

Digitized by Google

Naar de triumferende anføre os uforklarlige Begivenheder, kunne vi svare dem: I have det fælles med os, at I ikke forstaae de anførte Begivenheder; men I mene at forstaae dem, troe at være indviede i Guds Raad, og tale i Overeensstemmelse dermed; vi vide, at vi ikke forstaae dem; men vi sige det reent ud. De ville maaskee paastaae, at de lade sig lede af Religionen, at det er efter den gjennem Religionen dem bekjendte Guddomsvillie, at de dømme; men lad dem kun vise os det første Exempel paa en Begivenhed, hvorpaa de kunne anvende denne, uden at lægge noget til af deres egen Viisdom!

Historien er ofte bleven behandlet saaledes, at den frembød de vildeste Paafund om Guds Indgreb i Begivenhedernes Gang; men jo mere Historieskriveren forstaaer sin Kunst og fremstiller Tingene i deres Sammenhæng, desto mere lære vi af ham de Love, hvorefter Menneskeslægtens og Menneskesamfundenes Begivenheder rette sig. Tidligere Tider have efterladt os adskillige historiske Værker, forfattede i denne Aand; men ingensinde har man mere almindeligt erkjendt de Fordringer, der kunne gjøres til den historiske Fremstilling, eller havt saamange Midler til at opfylde dem, som i vore Tider. Vor Betragtningsmaade er langt fra at nægte den guddommelige Indvirkning: tvertimod, naar den gjør Rede for de Love, hvorefter Begivenhederne skee, f. Ex. de Verdenslove, ifølge hvilke Romerriget forfaldt, Stuarterne forjoges fra England, de nordamerikanske Stater dannedes, saa forudsætter den, at disse Love have deres Udspring af Guddomsvillien, men ifølge denne Villies evige Natur, ikke ifølge vilkaarlige Beslutninger, fremkaldte ved den menneskelige Friheds Forvildelser. At man ikke af de gjennem Begivenhedernes Historie fundne Love kan forklare hver enkelt Deel af disse, erkjender man som en uundgaaelig Ufuldkommenhed; men man paastaaer, at der Intet vindes for Aanden, eller for sand Fromhed, ved at forsøge Gjetninger om Guds Mening med de uforstaaede Tilfælde.

Digitized by Google

Mange mene, at det skulde være mere trøsteligt for Menneskene, naar vi kunne tænke os under Varetægt af en Herre, som havde, hvad man menneskeligviis kunde kalde det, et stedse vaagent Øie over os, end om vi blot skulde sætte vor Fortrøstning i Guds Villies evige Love; mig synes denne Mening at beroe paa en Misforstaaelse. Jeg vil først oplyse dette ved et Exempel taget af jordiske Forhold. Man tænke sig, at en Mand, som vil gjøre en Reise, har ihenseende til Veien Valget mellem to forskjellige Lande: det ene, hvor den personlige Sikkerhed beroer paa vise Love og dertil hørende Indretninger, det andet derimod af en saadan Beskaffenhed, at det havde været en Umulighed for Fyrsten, skjøndt viis, mægtig og god, her at indføre samme Lovenes Herredømme, som i hiin Stat, men at han er beredt til at bøde paa denne Mangel ved at medgive den Reisende en stærk Vagt til hans Beskyttelse: i hvilket af disse to Lande vil han haabe at reise med størst Sikkerhed? Anvendelsen paa de to Forestillingsmaader om Verdensregjeringen er let. Den ene antager, at Verdens Fornuftindretning er tilstrækkelig til at give os al den Betryggelse, som virkelig findes i Tilværelsen; den anden fordrer en Tilhjelp af vilkaarligt Tilsyn. For at dømme rigtigt i denne Sag, maa man fremfor alt betænke, at man ikke maa fordre mere Betryggelse end den, der findes i Virkeligheden. Jeg har ofte fundet, at de, som savne al dem ønskelig Betryggelse ifølge den første Opfatning, forlange denne Betryggelse langt større end den, som Virkeligheden viser os. Man vilde misforstaae hiin Opfattelsesmaade, dersom man ikke stillede sig for Øie, at Betryggelsen ikke skeer efter en Samling af adspredte Naturlove, men ifølge den hele ved den evige Fornuft bestemte Lovgivning og Indretning. Naar Martensen siger „at vi allevegne ere omringede af overnaturlige, hellige Kræfter, der kunne indvirke paa den fra Gud forskjellige Natur" kunde vi, om vi vilde, tilegne os hans Ord, ved at give den nærmere Forklaring, at vi da ved

Digitized by Google

Natur kun forstaae Endeligheden, ikke den hele Natur, hvoraf dog Endeligheden er en Aabenbaring. Det var ikke umuligt at tænke sig, som Deel af den evige Fornuftindretning, visse høiere begavede Væsener, der paa en for os usynlig Maade førte Tilsyn med de lavere, ligesom Regjeringens Embedsmænd i en Stat; men den Erfaring, vi have over det, som virkelig skeer, synes ikke at opfordre til denne Tanke. Vel hører man meget ofte anføre Ting, som skulde være uforklarlige, hvis man ikke antog høiere vilkaarlige Indvirkninger; men det, at Noget er uforklarligt uden en vis Forudsætning, er som oftest et meget svagt Beviis for dennes Virkelighed. Kun hvor vi ere visse paa at gjennemskue alle Sagen vedkommende Muligheder, kan denne Slutningsmaade med Sikkerhed bruges; men dette er ikke Tilfældet her; thi der gives dog utallige Forhold og Begivenheder, hvis Betydning for de enkelte Menneskers Velværen og Lykke vi heller ikke af denne Forudsætning kunne forklare. Hertil høre netop alle de Virkninger, som ifølge de almindelige Love omfatte talløse Enkeltere. Den samme Storm gaaer over store Strækninger af Land og Hav, bringer Skibe til Undergang, opriver Træer, omstyrter Huse, heelt igjennem efter de samme Love. Oversvømmelser have undertiden ødelagt store Landstrækninger, og i een Nat nedsænket mange tusinde Mennesker i Døden. Jordskjælv have frembragt ligesaa omfattende Ødelæggelser. Den samme Tørke, den samme ubetimelige Regn, den samme strænge Vinter, træffer alle Beboere af en stor Landstrækning. Nu kunne og maae vi vel antage, at Virkningerne af alle saadanne Begivenheder, som ramme de mest forskjellige Mennesker under Eet, henhøre under den almindelige Fornuftharmonie; men vi maae derhos tilstaae vor Mangel paa Evne til at fatte Begivenhedens enkelte Dele. Gives der nu et saa mageløst overveiende Antal af saadanne Begivenheder, som vi ikke kunne forklare, hvorledes tør vi da bruge hiin Slutningsmaade! Man vil maaskee sige, at det netop er denne hele Sum

Digitized by Google

af Uforklarligheder, der nøder os til at antage en vilkaarlig høiere Indgriben; men har man da nu antaget denne Forudsætning, og prøver paa at fatte Muligheden af, at en vilkaarlig Magtfuldkommenhed skulde udjevne alle de Modsigelser, som Begivenhedernes Eenhed her have bragt sammen, vil man sikkert føle sin Afmagt. Lad da begge Parter tilstaae deres Evneløshed til at begribe denne Deel af Tilværelsen, og den ene ikke forsøge at gjøre sig Fordeel paa den andens Bekostning, ved blot at henpege paa hans Evneløshed!

Jeg veed, at der gives Mange, som endnu fra et andet Synspunkt ville finde sig utilfredse med den her forsvarede Opfatningsmaade. De mene, at Gud ifølge denne Forestilling slet Intet mere har at gjøre, efterat han har skabt Verden! Uagtet denne Tanke, taget som Indvending, intet betyder, og uagtet jeg troer, at vi skulle holde os mere til Opfatningen af den uendelige Fornuftregjering, end indlade os paa Grandskninger over Guds Væsen, maa jeg dog vise, fra hvilken Misforstaaelse af den her forsvarede Opfatning den udspringer. Den forudsætter nemlig, at Gud blot har virket engang, og derpaa hørt op, istedet for at han stedse virker, stedse giver Love; kunde dette ophøre, saa ophørte Verden tillige; han frembringer uophørligt den hele uendelige mangfoldige Tilværelse, og den lever i ham. De menneskelige Begreber om Ørkesløshed, Kjedsomhed o. desl., som den alvorligt Tænksomme i intet Tilfælde vil anvende paa Gud, har da heller ikke engang noget Skin af Anvendelighed.

3.

Udviklingen fra det Lavere til det Høiere.

I Bemærkningerne (S. 299) spørges: „Men hvorfor er det da en Fornuftlov, at Alt skal begynde fra det Ufornuf-

Digitized by Google

tige, ja det Fornuftstridige?" Jeg svarer hertil, at jeg ingenlunde har antaget dette. Sammenhængen viser derimod, at her handles om den Mening, at alle Ting i Tilværelsen begynde fra noget Uudviklet for at gjennemløbe en uoverskuelig Udviklingsrække. Vilde man nu spørge mig, hvorfor Alt i Verden begynder fra Noget, hvori det Fornuftige ikkun ligger som en skjult Spire? saa svarer jeg, at jeg slet ikke prøver at forklare, hvorfor Fornuften er saadan, som den er; men at Naturen er saaledes, mener jeg, at man forgjæves vil nægte. Hvert enstigt Menneske begynder jo sin Tilværelse først som aldeles bevidstløst Foster og efter Fødselen som fornuftløst spædt Barn. Hvis Bemærkningernes Forfatter vil anvende dette paa Menneskeslægten, skal han neppe komme i Modsigelse med Erfaringen. Vel mener han, at Historien skulde henvise paa en oprindelig Fuldkommenhedstilstand. S. 300 hedder det:

„Saalangt Historien rækker, finde vi aldrig, at et Folk af egen Kraft har hævet sig fra Raahed og Barbari; men Dannelsens ædle Spire blev stedse henbragt fra Steder, hvor den allerede var, om den endog paa det nye Sted fandt en saa gunstig Jordbund, at den voxede langt ud over det Træ, hvoraf den var tagen. Vi kunne forestille os det Ufuldkomne efterhaanden udvikles til større Fuldkommenhed, derimod tilstaaer jeg, at jeg ikke kan komme ind i den Tankegang, hvorefter det antages, at Livet ifølge Naturens Orden udvikler sig af Døden, Fornuften af det Fornuftstridige, det Gode af det Onde.

Herover maa jeg bemærke, at Historien, jeg taler ikke om Sagn, rækker ikke hen til Folkenes første Dannelsestid; disses gjensidige Indvirkning paa hverandre. taber sig i dunkle Tider, om hvilke vi efterhaanden lære at gjette Noget ved Hjælp af deres Sprog, Ligheden i deres Sagn og i deres Meninger; men til deres første Dannelse naae vi dog neppe. Men, naar vi antage, at Fornuftspiren laae skjult hos den ældste Menneskeslægt ligesom hos Barnet, saa antage vi derved ingenlunde, at det Fornuftige udvikles af det Ufornuftige, men vel at en bevidst Fornuft udvikles af Noget sig selv endnu ubevidst. Hos

Digitized by Google

den ældste Menneskeslægt var der, efter denne Opfatningsmaade, vel ingen fremmed, mere udviklet Fornuft tilstede, som kunde begynde Uddannelsen; men Paastanden om, at dette skulde være en nødvendig Betingelse, synes mig ubeviist. Det følger af Naturlovene, at Mennesket Fornuftanlæg maa udvikles ved Vexelvirkningen med Omverdenen; naar han gjennem Øiet modtager Indtryk af en Gjenstand, vil han ligesom Barnet udstrække Armen derimod; efter mangfoldige Forsøg, vil Mindet om Synsindtrykkene, om de ved Følelsen fundne Figurer og Afstande, indpræge sig i hans Hukommelse, og hans Fornuftanlæg vil frembringe Tanker derover. De forskjellige Dyr ville hver frembringe et eget Indtryk paa ham; af det samme Slags Dyr maae han modtage samme Slags Indtryk, af de forskjellige derimod ulige. Hans Hukommelse bevarer disse Indtryk, hans Fornuftanlæg bearbeider dem. Det samme gjelder naturligviis om alle Slags andre Gjenstande: Planter, Stene o. s. v. Blandt Menneskene ville de høiere begavede først udvikle sig, og siden virke paa de andre. Mennesket vil ved sin Naturdrift ledes til at frembringe Lyd i Anledning af visse Indtryk. Selv hos Dyrene skeer dette; men Mennesket vil ifølge sine høiere Anlæg skjelne finere mellem dem, gjemme dem fuldkomnere i sin Hukommelse, og benytte dem for at tilkjendegive sine Følelser og Tanker. Hvormange Menneskealdere det har varet, inden heraf opstod et nogenlunde omfattende Sprog, behøves det ikke her at afgjøre; det er nok, at Veiens Begyndelse sees. Betragte vi nu det, der er skeet i den historiske Tid, saa kan det maaskee være os umuligt at finde et Folk, der ikke har havt noget andet til Læremester; men Ingen vil nægte, at der haves talløse Exempler paa, at Menneskene have udfundet nye Sandheder og overalt gjort nye aandelige Fremskridt. Dette viser hen paa den Sandhed, at saadant ogsaa maa være skeet førend den historiske Tid, og stemmer da fuldkomment med det, vi have seet, at Menneskeanlæggene kun behøve Indvirkningen

Digitized by Google

af den hele almindelige i Guddomsvæsenet grundede Fornuft-indretning for at udvikles.

Theologerne have i Almindelighed været meget tilbøielige til at antage, at Naturen selv var bleven slettere ved Menneskets første Synd; men denne Mening lader sig slet ikke forene med vore bestemte Indsigter. Det er vist, at Naturlovene vare de samme, at Materien havde samme Egenskaber, at de levende Væsener vare underkastede Lidelser og Død, førend Mennesket blev til. Jeg har sagt hidhørende Ting paa flere Steder i min heromhandlede Bog, og navnlig S. 167 og 168, men i største Korthed, da jeg ansaae det som en tilstaaet Sag; men nu føler jeg mig opfordret til at anføre, at vore talrige Undersøgelser over Jordklodens indre Bygning og dens Udviklingslove have viist, at der, længe førend Mennesket kom paa Jorden, er foregaaet mangfoldige store og rystende Forandringer, hvori hele Dyrearter, ja endog Dyreslægter ere undergaaede, at mange Dyr ogsaa i hine Tider opslugte andre, ja man har i Knokler i Forverdenens Dyr fundet tydelige Sygdomsspor. Saa indlysende Beviser har man paa, at det legemlige Onde, Undergang, Sygdom og Død ere ældre end Syndefaldet! Forsaavidt noget Bibelsted kunde synes at stride herimod, vil det udentvivl ved en rigtig Fortolkning bringes ud af denne Strid; men var det Modsatte Tilfældet, som jeg aldeles ikke troer, maatte man indtil høiere Indsigt vandtes, lade saadanne Steder henstaae som uopklarede Dunkelheder. Jeg henstiller til Dogmatikerne at overveie, hvorvidt deres Videnskabs Lære om Syndigheden i alle Maader maa betragtes som ubestridig rigtig, eller kunde vinde ved en ny Bearbeidelse.

Digitized by Google

4.

Nogle Oplysninger angaaende mine Yttringer om Troen.

I Bemærkningerne (S. 309) antages der, at jeg ved det, som jeg i min Bog (S. 168—169) har sagt om Troen, egentlig har havt den saakaldte Auctoritetstro for Øie; dette var dog ikke min Mening. I Bemærkningerne er vel det tilsigtede Sted af min Bog tildeels optaget; men da der i Anførelsen er indløben nogle Ordforandringer, og nogle Udeladelser ere skete, som jeg ønsker erstattede, vil jeg her hensætte det i dets Heelhed.

Med Hensyn paa alt det Meget, han (Mennesket) ikke har kunnet tilegne sig ved egen fuldstændig Grandskning, maa han støtte sig til den øvrige Menneskeslægt; han maa modtage det som en Gave fra den hele Tilværelsen gjennemtrængende Fornuft. Det er et Lys, som lader ham see, hvad der laae skjult i hans eget Væsens bundløse Dyb. Hans Opfatten og Tilegnen er da en Tro. Dette Udtryk kan dog tages i en mere eller mindre omfattende Betydning, og i den snævrere kun bruges med Hensyn paa de Sandheder, som nærmere vedkomme Tilværelsens egentlige Grundvæsen. Skarpe Grændser lade sig dog ikke her drage; thi jo høiere den ret sande og naturlige Aandsudvikling er, hvortil et Mennesket har hævet sig, desto flere Midler har han til at styrke sig i Troen paa det Sande; ja han formaaer ofte derved at forvandle det, som for andre maa være Tro, til Viden; men selv hvor han maa blive staaende ved en Tro, kan han bringe den til en høiere Klarhed og Styrke, ved at støtte den til de øvrige Sandheder, som leve i hans Bevidsthed. Men i al vor aandelige Stræben maae vi for ikke at vildledes stræbe at bevare den naturlige Sandhedskjærlighed i al dens Uskylbighed; thi vi fristes ofte af vore Begjærligheder til at antage Noget for sandt, forbi det smigrer disse.

Ved Auctoritetstro mener jeg, at man bør forstaae en saadan Tro, som har sin Grund i en blind Underkastelse under Andres Meninger. Det synes mig, at Ordet Tro her er ilde anvendt ligesom i Ordet Overtro; saavidt jeg skjønner, bør Betegnelsen Auctoritetstro især forbeholdes Meningernes Rige. Den, som med Hensyn paa stridige videnskabelige Meninger lader sig bestemme ved store Mænds Anseelse, gjør sig

skyldig i Auctoritetstro. Det kan iøvrigt være vanskeligt overalt at skjælne mellem denne blinde Auctoritetstro og den fornuftige Tillid, man maa fæste til andres Indsigter og Sandhedskjærlighed i Tilfælde, hvor vi ikke selv have formaaet at undersøge. Lykkeligviis fordrer Hovedsagen her ikke denne skarpe Grændsebestemmelse; Ingen vil kunne anvende Benævnelsen Auctoritetstro paa en Tro, som vel er vakt hos den Enkelte gjennem Meddelelser fra Menneskeslægtens Seere; men som dog i det Væsentlige aabenbarer ham, „hvad der laae skjult i hans eget Væsens bundløse Dyb".

I dette ligger, ifølge Menneskets Fornuftvæsen, nødvendigt en Troesspire. Det vilde ikke være stærkt nok at betegne det virkelige Forhold, om vi kaldte denne Troesspire en Evne til at troe; den er et Anlæg og en Trang til at føle en Overbeviisning om Sandheden af det Fornuftstemmende, uagtet det ikke er bragt under vor Videns Former. Jo mere omfattende den Fornufteenhed er, hvorom der handles, med desto flere hemmelige Traade hænger den sammen med vort eget Væsen, eller maaskee bedre udtrykt, desto mangfoldigere ere de Sammentræffningspunkter, hvori den Fornufteenhed, der staaer for os som Gjenstand, møder Indholdet af vort eget Fornuftvæsen. Vore Udtryk ere altfor fattige til paa eengang at sige Alt, hvad der burde siges under Eet, hvis det var muligt. I de Udtryk, jeg her har brugt, vil man fristes til kun at fæste Tanken til Fornuftformen; men saavel det Fornuftige i os som det Fornuftige udenfor os er en Fornuftvirksomhed. Det er kun som en Fornødenhed for vor Tænkning, at vi skjelne mellem den evige Skaberkraft og den evige Fornuft; i Virkeligheden ere de uadskillelige. Skaberkraften giver Tingen sin Virksomhed, Fornuften giver denne Virksomhed sin Form, som i enhver Ting indbefatter en Mangfoldighed af underordnede Former, ligesom een Tanke kun indbefatte mangfoldige derunder henhørende Tanker. Henvende vi os nu til vort eget Væsen, saa maae vi da

Digitized by Google

erkjende, at alle dets Evner tilsammentagne udgjøre eet Værk af den evige skabende Fornuft eller fornuftige Skaberkraft, begge Udtryk betegnende Eet. Tænke vi os nu Gud som det Væsen, om hvis Væren vort eget Væsen skal tilegne sig en Overbeviisning, saa have vi at stille os for Øine, at hiint ligesom dette er en heel levende Væren kun i alle Maader uendeligt herligere. Vi modtage af ham gjennem hele Tilværelsen utallige Indvirkninger; men Tilegnelsen skeer ved vort Væsens aandelige Kræfter. Det er ved alle disse Samvirkningers skjulte Kraft, at Gudsbevidstheden vækkes hos os. Hos Nogle er der et saa kraftigt indvortes Fornuftliv, at denne Bevidsthed med største Lethed vækkes; hos Fleerheden fordres mange og stærke Vækkelsesmidler; til disse høre ogsaa Meddelelser fra andre frie Væsener; bleve saadanne troede blot som Meddelelser, saa frembragtes derved kun en Auctoritetstro, som næsten er et Intet for vort Fornuftliv; men vække Meddelelserne det skjulte Troesanlæg, saa at det udvikler sig til en levende Gudsbevidsthed og deraf følgende Stræben at leve i Gud, saa vil Ingen kalde denne Tro en Auctoritetstro. Naar vor med Bevidsthed virkende Fornuft stræber af alle Kræfter at omfatte Sammenhængen mellem den troede Guds Virken og alt det Bevirkede, saa fremkommer derved en stor Overbeviisningens Styrke og Klarhed, i hvilken jeg vilde sige, at Troen har forvandlet sig til Viden.

Fra denne allerhøieste Gjenstand vil jeg endnu nogle Øieblikke henvende Opmærksomheden paa Forhold, hvori Troen lettere gaaer over til Viden. Bevidstheden om, hvad der er Dyd og Pligt, begynder upaatvivleligt som Tro baade hos Menneskeslægten og hos de enstige Mennesker. Man føler f. Ex. langt tidligere den Pligt at tale Sandhed, end man kan vise den som en Nødvendighed for Menneskeslægten; ja det vilde staae slet til, dersom ikke en kraftig Sandhedskjærlighed og en dyb Ærbødighed for denne Dyd fandtes hos alle agtværdige Mennesker,

Digitized by Google

uagtet der blandt Millioner kun findes Enkelte, som have forvandlet denne Tro til en Viden. Jeg maa dog hertil endnu føie den Bemærkning, at man ikke bør forverle den sande Tro med den Navneviden, som nu og da erhverves ved fiintudtænkte Beviser, naar man derved taber Tilværelseskilden af Syne. Den Viden, vi have om en Dyd, bør endnu sidde paa den naturlige Tro, som dens Rod, ellers er den død og magtesløs; hvad her er sagt om een Dyd, kan let anvendes paa de andre.

5.

Den hemmelige Fornuft i Sjæleevnerne.

S. 314 yttres der i Bemærkningerne:

Overalt forekommer det os, som om Forfatteren her udelukkende har holdt sig til Begrebet „Fornuft". Gud er vistnok den evige Fornuft, men vort Begreb af det guddommelige Væsen gaaer ikke op i Fornuften. Heller ikke Begrebet om det fuldkomne Menneske, thi Mennesket har ogsaa Phantasie og Følelse, og skjøndt disse ikke kunde være, hvor der ikke er Fornuft, og her overalt ingen Adskillelse skal tænkes, som om det Ene kunde være uden det Andet, saa have vi dog ikke tilstrækkeligen betegnet Menneskets aandelige Væsen med Ordet Fornuft.

Jeg haaber, at der, efter alt det Foregaaende, ikke mere skal udkræves nogen vidtløftig Udvikling for at vise, hvad jeg mener med Ordet Fornuft, naar jeg synes at indrømme det altformeget. Jeg tænker mig da den evige, uendelige Fornuft, hvori alle Tilværelseslovene ere indbefattede; ved den har enhver Ting al sin Eiendommelighed, sin hele Form, Ordet taget i den meest omfattende Mening; men det i Tingene, som giver dem Væren, er den skabende Kraft; forsaavidt denne Kraft virker under forskjellige Skikkelser, har den i hvert Tilfælde sin Eiendommelighed ved den Fornuftlov eller Sum af Fornuftlove, hvorefter den virker. Saaledes mener jeg, det er at forstaae,

Digitized by Google

naar der tales om skabende Kræfter. Iøvrigt er den skabende Fornuft og Skabekraften ikke i Virkeligheden to adskilte Ting; det er kun en Fornødenhed for vor Tænkning at skjælne dem under Betragtningen. Naar vi talende om Mennesket tillægge ham Fornuft, Følelse, Phantasie, saa tage vi Ordet Fornuft i en langt mere indskrænket Mening. Det er den samme evige Fornuft, som giver vor aandelige Skabekraft sin Form og vor Evne til at modtage Indtryk sin Fornemmelsesmaade; men i disse to, Phantasie og Følelse, virker den ubevidst, nemlig uden at Fornuftens Lovgiverevne deri fremtræder for Bevidstheden; i Menneskefornuften fremtræder den derimod med Bevidstheden om sin egen Natur. Paa samme Maade virker Fornuften hemmeligt og ubevidst i de andre Evner; om Skjønhedssandsen har jeg i flere Undersøgelser stræbt at vise dette; og maa man ikke tilstaae, at Samvittigheden ligeledes er en indre Følelse, som formaaer at advare mod det Fornuftstridige og at bifalde det Fornuftstemmende, endog i utallige Tilfælde, hvor man ikke udvikler sig det hele Fornuftforhold! At Enhver af vore Evner ogsaa træder i bevidst Samvirkning med Fornuften, behøver vel neppe at siges.

Jeg har ikke her gjort noget Forsøg til en udtømmende Fremstilling af Guddomsvæsenet — jeg har ikke vovet dette — jeg vil heller ikke her forsøge det, men kun erklære, at hvis man, som saa hyppigt skeer, vil gaae ud fra Mennesket for at danne sig en Forestilling om Gud, saa maa denne Forestilling indeholde Alt, hvad der udgjør Menneskevæsenets Ypperlighed, kun i en uendelig Kraft, Fylde og Fuldkommenhed. Men vi bør føle os høiligen advarede mod de Vildfarelser, der kunne indsnige sig i saadanne Forsøg, hvor vi saa let laane Guddommen Egenskaber, som altformeget bære den menneskelige Indskrænknings Præg.

Digitized by Google

6.

Gud og Verden.

S. 313 siges i Bemærkningerne:

Vi have i det sidste tilladt os en lille Excurs, som egentlig ikke vedkommer det foreliggende Skrift. Vende vi tilbage dertil, da gjentage vi, at vor Hoved-Divergents fra Forfatteren bestaaer deri, at han, som os synes uberettiget, har identificeret denne Verdens Natur med den evige Fornuftorden, denne aabenbarer sig unegtelig i hiin, men er i denne Natur fordunklet og forstyrret, og kan ved denne selv ikke gjenoprettes. Derfor er det vor Tro, at den evige Kjærlighed paa en for denne Verden overnaturlig Maade har villet, og endnu frembeles vil, gjenoprette den, dog under Betingelserne af den de endelige fornuftige Væsener tilstaaede Frihed. Det er ikke Menneskepaafund, men Christendommens klare Forkyndelse, at „Gud i Christo forligte Verden med sig selv."

Hertil svares: Jeg har stræbt at vise i et langt større Omfang, end hidindtil var skeet, at den evige Fornuftorden aabenbarer sig gjennem hele Endeligheden. Theologerne lære vel, at Gud har skabt Verden og indrettet den viseligt, ja i mangen Tankesammenhæng fremhæve de ogsaa, at dens Indretning er skeet med uendelig Viisdom; men som oftest henriver deres i andre Retninger sysselsatte Opmærksomhed dem saaledes, at de mindre klart stille sig dette for Øine; især har Betragtningen af den Mennesket ved Syndigheden paaførte Elendighed og Fornedrelse havt denne Virkning. Den Mening, at Menneskenes Synd skulde have fordærvet hele Naturen, strider aldeles mod Naturvidenskabens klare Vidnesbyrd. Det er ganske vist, som allerede i det Foregaaende er viist, at Naturlovene vare de samme før Syndefaldet, som de nu ere; selv Beskrivelsen af Menneskenes Uskyldighedsstand fremstiller dem som indrettede til at tage Næringsmidler til sig og til Slægternes Formering; mange andre af Legemets Dele nævnes eller antydes. Naturgranskeren kan heller ikke tvivle om, at Menneskelegemet strax fra Begyndelsen af har havt den samme Bygning som nu.

Digitized by Google

Vi ville gjøre os Sagen endnu mere nærværende ved at nævne nogle af Menneskelegemets Hovedindretninger; det maa jo have havt Hjerte, Blodomløb, Aandedræt ligesom nu; det maa have havt Muskler til Lemmernes Bevægelse, Nerver til at vække Muskelvirksomheden og til at fornemme Indtryk ligesom nu, Sandsenerverne maae have havt deres Udspring i Hjernen og udbredt sig til Oine, Oren, Næse, Mund o. s. v. ligesom nu. Hvis Nogen fandt for godt at nægte dette, kunde vi vel ikke føre noget saadant Beviis derfor, som kunde overbevise den, der ikke har gjort sig den Natursammenhæng klar, som Videnskaben godtgjør; men Naturgrandsker behøver man dog ikke at være for at føle Vægten af den Beviisgrund, at hele Dyreverdenen, ligefra de ældste Tider, indtil Mennesket fremkom, og siden indtil vore Tider, har udviklet sig efter de samme Love, og at Menneskelegemet er med indbefattet i denne Sammenhæng. Der er aldeles Intet, der kan bestemme os til den Mening, at Mennesket skulde være bleven omskabt efter Syndefaldet; dette er maaskee ei engang bleven paastaaet af Nogen. Man maa da holde sig til Syndens fordærvelige Indflydelse paa de aandelige Kræfter; og selv her maa den Betragtning, at Mennesket allerede i Uskyldighedsstanden viste sig fra Gudsfrygtens Side som letforførbar, fra Forstandens Side som letbedragelig, advare mod Overdrivelser.

Jeg har i min Bog søgt at vise, at Verden i sit Væsen er fuldkommen, og maa som et Værk af Guddommen være saa; men da Mennesket, ifølge sin Indskrænkning, let opfatter den Deel af Verden, som nærmest møder ham, paa en feilagtig Maade, og det destomere, jo mindre han stræber efter det guddommelige Lys, saa staaer Verden for ham som Noget fra Gud løsrevet og affaldet. Saaledes fremtræder Verden ved Menneskets Skyld, men ikke ifølge sin egen Natur, som det Affaldne og Forbærvede. Jeg maa bede Læseren hermed sammen-

Digitized by Google

holde den sammentrængte Fremstilling, jeg heraf har givet i min Bog (S. 162).

Om Naturens Fordærvelse ved Syndefaldet har hverken **Christus** eller nogen af de Bibelskribenter, der have nydt hans mundtlige Underviisning talt. Forsaavidt man her beraaber sig paa Bibelen, har man da at holde sig til Paulus. Jeg vil overlade Theologerne at bestemme den rette Anvendelse af hans Yttringer; mig synes, at han kun har sigtet til Menneskenes Misbrug af Naturen og den store Naturforædling, som maatte følge af Menneskeslægtens Forædling. En ret omfattende Virkeliggjørelse af denne Tanke vil kun ligge i en meget fjern Fremtid. Det meste af Det, Theologerne lære om Naturens Fordærvelse, synes mig ikke at være saa klart og afgjørende fremsat i Bibelen, som i deres Bearbeidelser, og at have sin Oprindelse fra forfeilede philosophiske Grandskninger. Jeg vil ikke føre Læseren ind i vidtløftige Drøftelser heraf; men hellere fremsætte min modsatte Overbeviisning med dens Grunde. Den hele Verden var stedse endelig; og Ingen har troet, at den først blev det ved Menneskenes Synd; men Endelighed er ifølge sin Natur Ufuldkommenhed. Hver endelig Gjenstand er jo begrændset og forgængelig, og betragtet udenfor dens Sammenhæng med det Hele, hvoraf den er et Led, har man Anledning nok til at klage over det Endeliges Ufuldkommenhed; men betragte vi ikke de enstige Gjenstande blot i Adskillelsen fra det Hele, og — om jeg saa maa sige — som om det var deres Pligt at være selvstændige, føres vi til en anden Betragtningsmaade. Jo mere en Gjenstand udgjør et afsluttet Hele, desto mere see vi deri en Aabenbaring af det Evige. I Samfoldigheden af alt det Endelige see vi først Aabenbaringen af dens hele evige Udspring, forstaaer sig saavidt, som det er os muligt fra vort Stade at see det.

Det forekommer mig, at de, som have med saamegen Iver fremhævet og udmalet det Endeliges Usselhed — den store Tæn-

Digitized by Google

fer Pascal ikke undtagen — have feilet ved at stille sig Sagen under et falskt Synspunkt; de have talt om det Endelige, som om det burde være det Selvstændige og Evige, og derpaa have de viist, hvor uendeligt langt det er derfra. Man anfører Smerte, Død, Undergang, som Endelighedens Lod, og man vil spørge mig, om jeg regner alt dette for Intet. Jeg svarer, at alt dette har sin saare følelige Gyldighed i den endelige Tilværelse; men jeg tvivler om, at Nogen kan bevise, at dette burde være anderledes, hvorimod vor Trøst i Endeligheden maa være Haabet om et Liv i Uendeligheden. Men er da Tilværelsen, rigtigt forstaaet, en uforvandsket Guddomsaabenbaring, saa er det af største Vigtighed, at vi ikke miskjende dette, men tvertimod levende tilegne os den, og drage Lære af Historien, som viser os, hvorledes Menneskeslægten i de forskjelligste Tidsaldere og hos de mest uligeartede Folkefærd have modtaget Lærdomme af denne Aabenbaring. En indsigtsfuld Brug heraf vil tjene til at bestyrke os i vore skjønneste Overbeviisninger, og til derhos at klare og rense vore dunkle eller med Vildfarelser blandede Meninger.

Efterskrift. Ved her at læse trykt, hvad jeg S. 60 har sagt om Forholdet mellem det Endelige og Uendelige, finder jeg nogen videre Oplysning ønskelig. Man tænke sig først det aandelige Billed, som et Menneske af ringe og lidet udd annede Evner maa danne sig om Tilværelsen. Dette Billed vil kun omfatte lidet mere end det sandselige Livs Fornødenheder og de nærmestliggende menneskelige Forhold. Hvorfra de Velgjerninger hidrøre, som han modtager af Samfundet, er ham lidet bekiendt, endnu mindre har han en klar Forestilling om Statens Indretning og Styrelse; det forstaaer sig da, at der her ikke er at tænke paa et Overblik over Jordens Beboelse og Folkenes indbyrdes Vexelvirkning. Lad nu Tanken flytte sig til det Billed en velunderrettet Borger eller Forretningsmand danner sig af Tilværelsen; det vil omtrent omfatte de Gjenstande, vi nævne som udelukte fra hiint indskrænkede Billed. Meget af det, der i samme stod som raa Erfaring, hvori Men-

Digitized by Google

neskket ingen Tanke eller Tankesammenhæng saae, bliver paa dette høiere Stade til Ledemod af Menneskets Tankeverden. Gaae vi nu videre, og tænke os det Billed, en Mand af store Kundskaber og et sandt Statsmandsblik danner sig om Tilværelsen, saa staaer den Fornuftsammenhæng, vi have opdaget i Menneskeslægtens Udviklingsgang og i Tidens Begivenheder, ham klart for Øinene; hans Fornuftverden er nu langt rigere: saa stor end den Erfaringsmasse maa være, som hans Tanke omfatter, betyder den dog mindre i Forhold til den deri for ham fremtrædende Fornuft, end dette var Tilfældet paa de lavere Stader. Lad nu den samme Mand med disse Kundskaber forene et Overblik over Legemverdenens Indretning og Love, saa vinder atter hans Verdensbilled i Omfang. Dette kan have mangfoldige Grader; men vi ville overspringe de fleste, og tænke os, at han saae Menneskeslægtens Begivenheder i deres inderlige Sammenhæng med Naturvirkningerne; hvor stort og betydningsfuldt bliver nu hans Fornuftblik over den jordiske Tilværelse. Vi gjøre endnu et stort Tankespring, og lade ham endog tillige have en dyb Indsigt i hele Verdensbygningen; nu vil atter Meget, der tidligere kun stod for ham som blot Erfaring, forvandle sig til Tanke, og saaledes hans Fornuftoverblik erholde en overordentlig Tilvæxt. Vi ville her standse for at gjøre Anvendelse af alt Dette. Det er klart, at forsaavidt et Menneske i det Erfarede seer Fornuftnødvendigheden, staaer det ikke for ham som noget blot Endeligt; han seer endeel af Uendeligheden deri. I samme Grad, som den hele sandselige Tilværelse staaer for ham som et Fornuftrige, i samme Grad opfatter han dens evige Fornuftværen. Denne Jordbeboernes Overgang i den evige Væren er dog usigeligt begrændset, deels ved hans Evners Indskrænkning, deels ved Sandseverdenens uafviselige Indvirkning paa ham. Det staaer vel i hans Magt, høiligt at forstærke sit Fornuftliv, og kun at tilstede Sandseverdenens Indvirkning en ringere Indflydelse paa sig, end den ellers har paa Mængden; men usigeligt langt bliver han dog fra ganske at blive en fri Borger i Fornuftverdenen.

Man vil nu ikke finde det vanskeligt at indsee, at Endeligheden maa ganske forsvinde for Gud, som paa eengang seer Tingene i deres hele Fornuftværen, og ikke er underkastet Sandseindvirkningerne i deres endelige Skikkelse, men har sin Viden om dem derved, at de skabende Kræfter, hvorved de have Tilværelse, leve i hans Bevidsthed.

Digitized by Google

Om den dannende Virkning, Naturvidenskabens Anvendelse maa udøve.

Digitized by Google

Digitized by Google

Om den dannende Virkning,

Naturvidenskabens Anvendelse maa udøve,

en Tale holden

ved den polytechniske Læreanstalts Indvielse, den 5te November 1829, i Kong Frederik den Sjettes Overværelse.

Stormægtigste allernaadigste Konge!

Den Indretning, hvis Stiftelse vi her høitideligholde, henhører til dem, som Europas nyere Dannelse har fremkaldt. I alle oplyste Lande har man enten indført saadanne Læreanstalter, eller arbeider man derpaa. Deres Majestæt vilde ikke, at Danmark, der staaer paa et saa hæderligt Trin af Oplysning og Dannelse, heri skulde blive tilbage. Deres landsfaderlige Øie havde allerede været henvendt paa disse Indretninger fra deres Begyndelse, og da Erfaring havde bekræftet det Haab, man maatte gjøre sig derom, besluttede De at føie dette vigtige Led til den Række af velgjørende Foranstaltninger, for Videnskaberne, Kunsterne og den almindelige Dannelse, som det taknemmelige Danmark allerede skylder Dem. Det er en kjær og glædelig Pligt, mit Embede paalægger mig, at være Ordfører ved denne Høitidelighed. En om Sagens Vigtighed mere overbeviist, for dens Udførelse mere begeistret, tør jeg sige, at Lod-

Digitized by Google

den ikke kunde truffet. Hvor levende skulde jeg ikke i denne Time ønske mig i Besiddelse af en Kunst og Talerfærdighed, der svarede til denne gode Villie! Dybt føler jeg, at det er for min Konge, jeg skal tale, i Nærværelsen af de høie Prindser af Kongehuset, af saa mange af min Konges høitbetroede Mænd og Fædrelandets oplyste Borgere. Hvor tør jeg haabe at opfylde de Fordringer, en saadan Høitid medfører! Kun den Tanke, at det er mit Embede, der kalder mig til et Forsøg uden for min egentlige Virkekreds, indgyder mig den Tillid, at min Iver for den vigtige Sag vil regnes mig tilgode, hvor mine Evner ellers alt for meget findes under Formaalet.

Over Naturvidenskabens i alle Grene af Statshuusholdningen dybt indgribende Vigtighed, altsaa ogsaa over Nytten af Indretninger til dens Udbredelse, har Europa allerede afstemt efterat have hørt Erfaringens Vidnesbyrd. Dersom Nogen endnu kunde have Tvivl, vilde det dog ikke mere være Tid at forsvare Sagen med Ord, da vi nære det sikkre Haab, at kunne gjøre det ved Handling. Derimod vil jeg forsøge at henlede Opmærksomheden paa en hidtil mindre fremhævet Side af Gjenstanden, nemlig: den store Indflydelse, en Læreanstalt, som vor, vil kunne udøve paa den almindelige Dannelse og Oplysning; hvorved det da tillige vil vise sig, at denne aandelige Udvikling maa bidrage til Kunstflidens og Næringsbrugenes Forædling, og overalt til det Heles Velværen.

Den experimentale Naturvidenskab, paa hvilken alle vor Læreanstalts Bestræbelser ere ligesom indpodede, kan ikke rose sig af nogen ærværdig Ælde. Den er tilfreds med at tage Plads blandt de nye Videnskaber; og mindes gjerne, at dens Fødsel maa regnes fra Videnskabernes store Gjenfødelsesalder. Men just formedelst dens Nyhed er den Indflydelse, den har udøvet, kun en ringe Deel af den, vi have at vente deraf; thi deels er den endnu saare langt fra den indvortes Fuldkommenhed, hvortil den i Aarhundredernes Række vil kunne hæve sig,

Digitized by Google

deels har Menneskeslægten endnu kun tilegnet sig de færreste af de Velgjerninger, den tilbyder dem. Uagtet de store Forbedringer, vor Videnskab har frembragt i alt, hvad der hører til vor legemlige Velværen, og hvorved Europa i det sidste Par Aarhundrede tildeels har faaet en ny Skikkelse, tager jeg dog ikke i Betænkning at fremsætte denne Paastand; men endnu mere gjelder den om vor Tales egentlige Gjenstand, den experimentale Naturvidenskabs Indflydelse paa Aandsudviklingen. Vist nok er det, som heri allerede er udrettet, ikke at ansee som ubetydeligt. Hvor meget har den ikke bidraget til at forjage Overtroen! lad det end undertiden være skeet, at en alt for vidt dreven Iver kaldte Meget Overtro, hvis Grunde man paa et vist Kundskabstrin ikke fattede, saa ophører dog hiin Sjelesygdoms Udryddelse ikke at være en udmærket Velgjerning; thi aldrig kan det komme i Samklang med det Gode, at tilskrive en mægtig Ufornuft, hvad der frembringes efter den evige Fornuftorden, Mørkets Magter, hvad der kommer fra Lysets Fader. Nei, Overtroens Herredømme skader alle, fra Fyrsten til den ringeste Undersaat; selv Mørkets Venner skader den, saa lidet de endog ane det.

Langt mere vigtig er dog den dannende Indflydelse, vor Videnskab har havt ved den Mangfoldighed af Opdagelser, hvori en overfladisk Betragter blot vilde see nye Kundskaber om enkelte Naturmærkværdigheder. Da den udvidede Menneskets legemlige Synskreds ved de kunstige Seeredskaber, udvidede den da ikke tillige hans aandelige? thi maatte det ikke udvide hans Begreb om Tilværelsen, naar han erfarede, at Planeterne ere Kloder, som vor, tildeels ledsagede af Maaner, lig vores, og vexlende med Dag og Nat, Sommer og Vinter, ligesom vor Klode? Maatte ikke en ny Forestilling om Naturens skjulte Herlighed opvækkes, da man i Legemernes mindste Dele saae den samme Mangfoldighed af Former og Bevægelser, som man ellers kun var vant til at see i Rum af betydelig Udstrækning?

Digitized by Google

hvilken Sum af rigtige Forestillinger er ikke bleven udbredt blandt Menneskene, ved de sidste to Aarhundreders Opdagelser over Luften: i det Barometret viste os Luftens Tryk, og siden hjalp os at maale Bierges Høider og Grubers Dybde: i det Luftpompen lærte os at prøve Tingenes Forhold i det tomme Rum: i det Luftskibet førte Mennesker gjennem Skyerne, høit over de Egne, hvortil Ørnens Flugt formaaer at hæve sig: i det Luftveiningerne fuldendte vor Overbeviisning om Luftens Deelagtighed i alle Legemlighedens Egenskaber. Hvorledes har ikke Thermometret berigtiget vor Følelses ofte vildfarende Angivelser, og bragt os til den Indsigt, at saavel den Mening, at Menneskene i fordums Dage havde nydt en mildere Himmel, som den, at de havde været en strengere underkastede, ere lige grundløse, og at Naturen i Henseende til Varmeskifterne har den samme ophøiede Stadighed i sin Gang, som i alle dens øvrige Værker? Dog jeg vilde komme for langt fra min Gjenstand, om jeg vilde fremstille alle de oplysende Exempler, Læren om Varmen frembyder. Jeg vover overalt ikke at borttage mere af den indskrænkede Tid med at udføre Exempler; naar jeg blot endnu nævner Electriceermaskinen, Tordenlederen, Dampmaskinen, Prismets Regnbuefarver, Galvanis og Voltas berømte Opfindelser, saa vil Enhver paa een Gang finde mange Strenge i sine Indsigters Harmonie berørte, og let kunne udføre hvad her er antydet.

Men saamegen Betydning, der endog ligger i alt Dette, saa vover jeg dog at gjentage den Paastand, at vor Videnskab endnu kun har begyndt at vise den Indflydelse, den kan have paa Menneskeslægtens Udvikling.

Jeg haaber, at vor Begeistring for Naturvidenskabens dannende Indflydelse ikke skal befindes at være en tom og grundløs Iver, men en i Tidsalderens Udvikling vel begrundet Stræben. Andre Videnskaber have hidindtil med en Overvægt, der grændsede til Eneherredømme, fremledet Menneskenes Aand paa

Digitized by Google

sin Udviklingsbane; vi ville ikke glemme, hvad Stort de have udrettet; vi ville ikke heller forlade vore gamle Lærere, som om de nu vare forældede og ubrugbare; men vi ville heller ikke oversee, at enhver Udvikling for sig selv alene er eensidig, og at denne Eensidighed, bragt til én vis Yderlighed, er farlig. Naar man undtager de sjeldne Mennesker, der modnes til den dybeste Indsigt, vil en vis eensidig Fuldendthed og Forfining lede til en Overspænding, der atter let gaaer over til en Slappelse og Overmættelse. I denne Tilstand griber man efter det Overnaturlige, det Unaturlige, det sygeligt Opskruede, og forsmaaer det Sande, Eenfolde og Sunde. Vor Tidsalder bærer kjendelige Spor af denne falske Retning, og vilde bære endnu langt flere, dersom ikke Naturvidenskaben gjennem et Par Aarhundreder havde udstrøet en Sæd blandt Aanderne, der ei er bleven ganske uden Frugt. Den sætter en kraftfuld, ved utallige Erfaringer støttet Viden imod Sværmeriets umandige Udskeielser; og havde den ikke været saa fast og urokkelig, skulde vi allerede have seet Astrologie, Magie og alle Indbildningens Misfostere fra Middelalderen, satte paa Fornuftens Throne, opløftede derpaa af en foregiven poetisk, philosophisk eller religiøs Aand. Enhver, som har lagt Mærke til Tidernes Tegn, og kjender Naturlæren, vil føle, hvormeget den endnu vil kunne udrette; thi Intet kan være mere sjelestyrkende end den store Sandhed, som denne Videnskab ikke blot lærer, men beviser, ikke blot beviser, men fremstiller klart for vor Beskuelse, at Naturen retter sig efter evige Love, og at disse Love ganske ere beskafne som en uendelig fuldkommen Fornufts Forskrifter, saa at Naturens Ven lever i en bestandig Fornuftbeskuelse af den i Alt nærværende Guddom. Denne Vane at have den evige Fornuft i Naturen for Øine indgyder en Modbydelighed for alt Sværmeri, og fylder Sjelen med en rolig og klar Tillid, der gjør Mennesket frimodigt og syrigt til vigtige Foretagender.

En sand Aandsforfriskning ligger der ogsaa i Naturlærens

Digitized by Google

uophørlige Fremskriden ved de mangfoldige Opdagelser; den bringer Sandhedens Ven hvert Aar nye Glæder, og tillader ikke Vildfarelsen at blive gammel. Hvilken Seier har ikke i denne Henseende vor Tidsalders Naturvidenskab vundet for Sandheden? Der gaves en heel Skole, tildeels af meget aandrige Mænd, hvis Bestræbelser for Videnskabernes Forbedring vi ikke ville miskjende, men som med det forvovneste ungdommelige Overmod vilde omskabe Alt. De stræbte at bringe den experimentale Naturvidenskab i Udraab for at være død og uden sand Kraft til at opfatte Naturen. Hvorledes hævdede vor Videnskab sig? Den gjorde en Række af Opdagelser over Lyset, over Jordarternes metalliske Bestanddele, over de mathematiske Forhold i Grundstoffernes Forbindelser, over Magnetismen o. s. v., hvorom hine Forhaanere Intet havde opdaget, men vel drømt Meget, som lidet passede med de nye opdagede Kjendsgjerninger.

En særdeles vigtig Eiendommelighed ved den Dannelse, den experimentale Naturvidenskab giver, er, at den leder til Handling. Tilbøieligheden til at leve i almindelige Betragtninger og aandelig Beskuelse er fornemmelig overveiende i saadanne Lande, hvori Erfaringsnaturvidenskaben, og især den experimentale, senest har begyndt at gribe kraftigt ind i Livet, medens den øvrige Dannelse er bragt til en sjelden Høide. Vist nok vilde det være beklageligt, naar Ingen i et heelt Folk overlod sig til hiint, om jeg saa maa sige, blot aandelige Liv; men dette er ikke for Alle. Der hvor Mange efterstræbe det, er det hos de Fleste en Forkunstling, der fører dem bort fra det af aandelig og legemlig Virksomhed sammensatte Menneskeliv, fra denne Bestræbelse til at sætte Fornuftens Præg paa Omgivelsen, hvortil de fleste ere kaldede, og hvorved de paa mangfoldige Maader kunne forskjønne sig Tilværelsen.

Vor Læreanstalt giver nu det dannede Menneske en Leilighed til at blive bekjendt med de Naturkræfter, der benyttes i

Digitized by Google

Næringsbrugene; den tilbyder ham Øvelser i chemiske Arbeider, i Tegning, i Mathematikens Brug og Anvendelse, i Maskinlæren; den aabner ham Værksteder, hvori de vigtigste mechaniske Kunster læres. Den giver ham en Oversigt over samtlige Næringsbrug og disses indbyrdes Forhold. Den unge Mand, der har noget Anlæg og Virksomhed, vil da ved Hjelp af de her opnaaede Forkundskaber og Færdigheder med Lethed sætte sig ind i den Næringsbrug, han vælger. Vel vil han endnu have Erfaringens Skole at gjennemgaae; men han skaanes dog for de Læredrengeaar, der afskrække saa mange dannede unge Mennesker fra Næringsbrugen til største Skade for Landets Fremgang i Kunstflid og Velstand. Hvor Faa gives der ikke blandt vore Rige, der vove at anvende deres Midler i Kunstfliden! De have Ret, — thi de forstaae hverken at gjøre Anlæg dertil, eller engang at bedømme de Forslag, som derover gjøres dem — men ansaaes Naturvidenskaben og dens Anvendelse for et Studium, der egnede unge Mænd af de høiere Stænder, vilde dette Misforhold snart ophøre, og mange Mennesker sættes i en ny og gavnlig Virksomhed.

Det har ikke undgaaet Deres Majestæts Opmærksomhed, at mange Embedsmænd vilde vorde langt mere skikkede til de dem betroede Forretninger, dersom de havde den Art af Dannelse, hvorom her handles. De har, allernaadigste Konge, ved Indstiftningen af vor Læreanstalt villet sørge for denne vigtige Deel af Bestyrelsen. Det er klart, at Sprog, Lovkundskab og Comptoirøvelse ikke give den Embedsmand, der har en nær eller umiddelbar Indflydelse paa Næringsbrugen, al den Forberedelse, han behøver. I det bedste Tilfælde forskaffer han sig senere ved Aar og Erfaring nogle af de manglende Kundskaber; men har han ingen Sands for Næringsbrugene, vil han let foragte dem, som Ting, det er under hans Værdighed at kjende; og det er da meget at befrygte, at han ikke blot vil forsømme det, der kan befordre dem, men endog ved falske Forholdsregler

Digitized by Google

qvæle meget Gavnligt i Fødselen. Den derimod, der med Flid og Forstand har benyttet vor Læreanstalt, vil paa sin Post medbringe Kjendskab og Kjærlighed til Næringsbrugene, og snart udfylde ved Erfaring det, som endnu manglede ham; han vil ved utallige Leiligheder være den venlige og fornuftige Raadgiver, hvor en Anden kun vilde vise sig som Magthaver; han vil ved sin Agtelse for Kunstfliden bidrage til at forjage den ufortjente Ringeagt, der staaer den saa meget i Veien; han vil grundigen kunne besvare de Spørgsmaal, som hans Konge lader ham forelægge, angaaende Næringsbrug og Landhuusholdning; og han vil kunne gjøre gavnlige Forslag saavel til Ophævelsen af Hindringer, der endnu nedtrykker en Kunstflid, som til nye Lettelser for dens Opkomst.

De Mænd, som saaledes have erhvervet sig en levende, anvendelig Kundskab i Naturlæren, ville ogsaa udbrede Smag derfor i deres Omkreds. Ingen Videnskab giver rigere Anledning til daglige Samtaler og Meddelelser; thi Gjenstandene ligge os saa nær, de frembyde saa megen Afverling og Nyhed, de tillokke saa meget ved deres Nytte, og endeligen forvikle de ikke Menneskene saa let i Stridigheder, som andre Gjenstande for Eftertanken, der snart foraarsage Splid formedelst deres Uvished, snart formedelst den Deel, Menneskenes Lidenskaber tage deri. Denne Udbredelse af Smag for Naturvidenskaben vil give Anledning til, at vort eget Lands Natur nærmere undersøges, at dets Frembringelser bedre benyttes, og at fremmede Opdagelser hurtigere komme i Omløb.

Den Dannelse, man hidindtil ansaae som den eneste, maatte altid blive fremmed for den største Deel af den arbeidende Classe. Vor Videnskab er Næringsbrugeren mere tilgængelig; ved sin legemlige Side er den ham, om jeg saa maa sige, haandgribelig; ved sit aandelige Indhold, hvoraf en væsentlig Deel ikke fordrer overordentlige Forberedelser for at fattes, opløfter den ham, og giver ham en høiere Dannelse. En

Digitized by Google

vis Grad af den sædvanlige Dannelse fører letteligen Mennesker af den arbeidende Classe bort fra deres Livs Formaal, opfylder dem med Lede og Ringeagt for deres daglige Forretninger, frister dem til at sysselsætte dem med Kunster og Videnskaber, de hverken kunne forstaae eller bruge; ja forleder dem vel endog til at tage Deel i religiøse og politiske Partier, hvori de forvandles fra nyttige til unyttige, ja skadelige Medlemmer af Samfundet. Vor Videnskab fører Næringsbrugeren til sit Arbeide. Har han høiere Evner og den urolige Virksomhedsaand, der pleier at ledsage disse, saa seer han tæt omkring sig en vid Mark, hvor hans Aand kan tumle sig, og hvor han kan vinde Rigdom og Ære uden at udsætte sig for at vorde forsmaaet, gjort latterlig eller endog indviklet i strafværdige Foretagender.

Det er mig ikke ubekjendt, at mange af Fædrelandets mest oplyste og indsigtsfulde Mænd forestille sig, at videnskabelige Kundskaber ere upassende, endog skadelige for Næringsbrugeren, og at det kun er Stykker af Videnskabens Material saa at sige kun Recepter, som man skal meddele den arbeidende Classe. Saa mange udmærkede Mænds Anseelse vilde have noget tilbagestrækkende, dersom jeg ikke paa den anden Side saae en Modvægt i de Mænds Overbeviisning, som især have sysselsat sig med Næringsbrugenes Forædling, og som for største Delen leve i Lande, hvor man har en ældre Erfaring til Prøvesteen. Jeg tilstaaer, at jeg allerede ved de første Skridt paa Lærerbanen havde fattet den Mening, jeg nu forsvarer; men jeg har behandlet den med Tvivl og underkastet den en lang Erfarings og Eftertankes Prøvelse. Det har ikke undgaaet min Opmærksomhed, at adskillige Mennesker af de arbeidende Classer, der havde anvendt nogen Tid paa Videnskaben, ere blevne forskruede, have forsømt deres Arbeide, løbet efter Drømmebilleder; men jeg har ikke kunnet overbevise mig om, at man havde Ret, naar man skjød Skylden derfor paa Videnskaben. Saadanne Mennesker vilde ellers ogsaa have spildt deres Tid paa Ting,

Digitized by Google

de ikke forstode; det være sig nu, at de havde valgt perpetuum mobile eller Statsforfatningen eller Religionen til Gjenstand for deres ulykkelige Virksomhed. Kort: der gives en Art af Mennesker, som have en naturlig Færdighed i at uddrage noget Vrangt af Alt, og som man ikke letteligen skulde kunne forbedre, uden at opdrage dem paa ny. Men man vilde feile meget, om man troede, at dette Slags Mennesker kun fandtes i de mindre forfinede Classer; man finder dem overalt, selv blandt dem, til hvis Stand en lærd Forberedelse agtes nødvendig; men her falder det ret i Øine, at Ulykken ikke hidrører fra for megen Lærdom.

Man forestiller sig ofte Videnskaben for vanskelig, og Næringsbrugerens Fatteevne alt for indskrænket. Der gives mangfoldige Naturlove, som baade ere saa lette at forstaae og at anvende, at intet sundt Hoved kan finde Vanskelighed deri; f. Ex. at Varmen udvider alle Legemer, at Luftens Tryk bærer Qviksølvet i Barometret og det opsugede Vand i Pompen, at Virkningen af en Bevægelse bestemmes ved Vægten, multipliceret med Hastigheden. Der gives desuden, hos ethvert Menneske med jevnt gode Naturanlæg, en Evne til at opfatte det, der Nærmest er ham vigtigt, og som foraarsager, at Næringsbrugerne ofte gjøre en Anvendelse af videnskabelige Sætninger, som man ei havde ventet. Erfaring har desuden lært mig i mangfoldige Exempler, at et godt Hoved endog med yderst ringe Forkundskaber, kan høste meget Gavn af Videnskaben, naar han kun ei lader det mangle paa Flid.

Idet man vil udelukke Næringsbrugeren fra videnskabelig Underviisning, forlanger man tillige, at Videnskabsmanden skal udfinde, hvilken Brug der i Værkstederne kan gjøres af hans Videnskab; han skal derefter udfærdige Forskrifter, om hvis Grunde Næringsbrugeren ikke behøver at være underrettet. Man tilbyder Videnskabsmanden herved den Ære at være Næringsbrugerens Formynder; men han maa frabede sig den, baade for

Digitized by Google

sin og dennes Skyld. Det er næsten umuligt, at Videnskabsmanden, om han ogsaa forener et praktisk Blik med sin dybere Indsigt, skal have Øie for alle de smaae Enkeltheder, hvoraf en Fremgangsmaades Held eller Misheld i Værkstedet kan vorde afhængig. Lad os endog sætte, at man hos Videnskabsmanden fandt den yderst sjeldne, om ikke umulige, Forening af alle de Talenter, der behøves i Videnskaben og i Værkstedet — thi Værkstedet fordrer ogsaa Talenter, som kun forfængelig Hovmod kan oversee med Ringeagt — forener han, siger jeg, alle disse Naturgaver, hvor vil han faae Tid til at anvende dem alle? Skal han give Værkstederne Forskrifter, der skulle bruges af ukyndige Mennesker, maa han da ikke leve i Værkstederne for at erfare alt Det, der udfordres til at gjøre disse Forskrifter fattelige? Skal han leve for den høiere Videnskab, maa han da ikke trække sig tilbage i en, Eftertanken og Undersøgelsen helliget, Ensomhed? Men havde nu endeligen Videnskabsmanden givet Forskrifter, saa fattelige, som Forskrifter lade sig gjøre; mon der nu ikke vilde møde mange uforudsete Omstændigheder, hvor den Ukyndige ikke vilde vide at bruge dem? Det er en sand Umulighed at forudsee alle saadanne Omstændigheder og allermest, hvor nye Fremgangsmaader skulle indføres. Man klager saa ofte over Ubrugbarheden af Forskrifter, der findes i Bøger: og alt for ofte ere disse Forskrifter enten urigtige eller dog utilstrækkelige; men ofte ligger Skylden hos Næringsbrugeren selv. Snart overseer han, af Ukyndighed om Forskriftens Grunde, en tilsyneladende liden, men i Virkeligheden indflydelsesrig Omstændighed, snart troer han at være klogere end Forskriftens Forfatter — thi Selvklogskab er Uvidenhedens Ledsager — og gjør Forandringer, som stride mod Hensigten, medens han troer at have forbedret; snart veed han, som sagt, ikke at afhjelpe uforudsete Vanskeligheder. Det er desuden næsten utroligt uden for den, som har Erfaring herover, hvilke falske Forestillinger, ikke blot raae Mennesker, men endog dannede indblande

Digitized by Google

i det, der meddeles dem som Resultater af Naturvidenskaben, naar de ikke have faaet en nogenlunde rigtig og sammenhængende Oversigt over den. Til alt dette kommer endnu, at den ukyndige Næringsbruger let paa Grund af sine falske Forestillinger foretrækker urimelige Forskrifter for de gode, et Tilfælde, der indtræffer ikke blot ofte; men jeg tør sige, som oftest.

Skal Videnskaben udøve en stor og omfattende Indflydelse paa Kunstflid og Næringsbrug, maae altsaa de, der drive den, selv bringes til nogen videnskabelig Indsigt. I de fleste Tilfælde er det Videnskabsmanden, der skal gjøre de store og vidtudseende Opfindelser for Næringsbrugeren; men denne maa have videnskabelige Indsigter, for at forstaae disse Opfindelser og paaskjønne deres Værd; og han maa selv gjøre en Mængde af smaae Efteropfindelser, for at indføre Videnskabsmandens Grundtanke i de ved saa mange Biomstændigheder forviklede Værkstedsarbeider. Miskjendelsen af dette venskabelige, meddelende Forhold mellem Videnskabsmanden og Næringsbrugeren har givet Anledning til usigelig megen Forvirring. Det er Tid, at man gjør sig klart, hvad begge vinde ved at sætte sig i deres sande Forhold til hinanden. Videnskabsmanden har ved en saadan Vexelvirkning den Fordeel, at hans Opmærksomhed jevnligt henvendes til Erfaringens Enkeltheder, hvilke han, uagtet han selv gaaer ud fra Erfaringen, let fristes til at tabe af Sigte, medens han, byggende Slutning paa Slutning, stræber at hæve sig til den høieste Indsigt. Det ligger i den menneskelige Natur, at vi i en lang Slutningskjede letteligen føres vild, ikke saa meget ved indvortes Feil deri, som meget mere derved, at vi oversee Betingelser, der skulle tages med for at svare til Naturen; saa at vi ved Enden af Tankerækken vel have rigtigt beviist Noget, men at dette Noget, ikke findes bestemt saaledes i Naturens store Sammenhæng. Vor Viden maa derfor flittigt bringes paa Erfaringens Prøvesteen. Saadanne Erfaringer, og det

Digitized by Google

meget paatrængende, og paa en vis Maade uafviselige, naar man har indladt sig med dem, frembyde alle Erhvervsomhedens Bestræbelser. I det at Videnskabsmanden herved bliver gjort opmærksom paa mange Ting, hvorfor Theorien hidtil ikke kunde gjøre Rede, drives han til nye Undersøgelser, der snart berigtige, snart udvide hans Indsigter; medens han paa den anden Side nyder en ny og velgjørende Glæde af sin Videnskab, idet han seer, hvorledes den forskjønner det borgerlige Liv.

Næringsbrugeren sættes ved sine videnskabelige Kundskaber istand til at indsee Grundene for det, han foretager sig, og kan derfor udrette Meget, som før var ham umuligt. Men ikke nok dermed. Den større Udvikling, hans Forstand har faaet, idet han erhvervede sig de videnskabelige Kundskaber, gjør, at han arbeider med mere Forstand; men at arbeide med Forstand er mere værd end al Verdens Kunstrecepter. En naturlig Følge af, at Næringsbrugeren saaledes arbeider med større Indsigt, er ogsaa, at han gjør sit Arbeide med Kjærlighed og Glæde, følgeligen ogsaa derfor vil arbeide flittigere og bedre. Han vil føle sig selv forædlet og værdig til at tælles blandt Landets tænkende og oplyste Mænd; han vil derfor ikke skamme sig ved sin Næringsvei, og hvad dertil hører; men desto mere vil han skamme sig ved alle slette Kunstgreb, hvorved mange Næringsbrugere søge ulovlig Fordeel. Denne Tænksomhed og denne ædle Tillid ville herligt sammenknytte sig med den Opfindelsesaand, vor Videnskab saa kraftigt vækker; Opfindsomheden hører til dens Væsen; hvert Øieblik frembyder den os Spørgsmaal, som kun lade sig besvare ved nye Forsøg; mange blandt disse ere af en saadan Beskaffenhed, at selv den mindre Indsigtsfulde kan udtænke dem. Han har herved en herlig Leilighed til at øve sig, og til at udvikle den større eller mindre Opfindelsesaand, der er falden i hans Lod; men det er denne Aand, der frembringer Forbedringerne i al Slags Kunstflid og Nærings-

Digitized by Google

brug; kun ved den ville vi være istand til at kappes med Udlandets Kunstflid. Aldrig vil et Folk kunne naae et andet ved blot Efterligning, skal det staae ved Siden af dem, som forbedre Næringsveiene ved Opfindelser, maa det selv opfinde, ellers bliver det altid en Menneskealder tilbage. Kun ved opfinderisk Virksomhed frembringes denne hæderlige Vaddekamp og denne broderlige Meddelelse, der mere og mere vil sammenknytte forskjellige Landes Mennesker.

Efter alt Dette synes da vor Læreanstalt at frembyde et heelt System af følgerige Virkninger. Lærerne have her den ønskeligste Leilighed til at berige sig med Erfaringer, og til at forfuldkomme Videnskaben ved nye Forsøg. De Faa, som ere fødte med Anlæg til Videnskabens Forfremmelse, ville her finde fuldstændigere Hjælpemidler til at lægge den Grund, hvorpaa der skal bygges. Den tilkommende Embedsmand, der i sin Tid skal faae Indflydelse paa Næringsbrugene, vil her kunne erhverve sig de Kundskaber, de Færdigheder og den Art af Udbannelse, som dertil hører. Den unge Mand af Opdragelse har her en Skole, hvor han kan forberede sig til Næringsbruger, uden at underkaste sig den raa Behandling, som et efterhaanden vigende Barbarie endnu har levnet i Laugene. Mennesker, der ikke have været begunstigede ved en ædel Opdragelse, ville her finde 'en Leilighed til at udvikle deres Aandsgaver, forædle deres Virksomhed og hæve sig til en fortjent Anseelse. De Mænd, som udgaae fra vor Læreanstalt, ville, hver paa sit Sted i Fædrelandet, selv naar de ikke lægge an derpaa, danne nye Udgangspunkter for nyttige Kundskabers Udbredelse. Nationalaanden vil efterhaanden faae en mere praktisk Retning. Opfindelsesaanden vil mere og mere hæve sig. Fædrelandets Naturfrembringelser flittigere og bedre benyttes. Fremmedes Opdagelser hurtigt komme i Omløb hos os. Og ved alle disse forenede Bestræbelser vil, under Guds Velsignelse, Velstand mere

Digitized by Google

og mere blomstre, Fædrelandskjærlighed og Borgersind næres og vore.

Med Glæde see vi saaledes vort Fædreland uopholdeligen skride frem paa den Oplysningens og Uddannelsens Bane, hvorpaa det uagtet sin Lidenhed, og uagtet sin Fraliggenhed fra Europas Midpunkt, har gjort saa hæderlige Fremskridt. Vi føle under denne Betragtning en dyb Taknemmelighed ved Erindringen af den lange Række af danske Konger, der lige fra ham, der stiftede vort Universitet, med saa megen sand landsfaderlig Iver have truffet de mange Foranstaltninger til Oplysningens Fremme; men, allernaadigste Konge, ikke blot fordi Deres Velgjerninger ligge os saa nær, eller fordi Deres Menneskekjærlighed og Huldsalighed have indtaget alle Hjerter, vil Taknemmeligheden dvæle ved Deres Majestæt; nei, den upartiske Historie vil engang sande det med os; naar den har fortalt, at Frederik den Sjette allerede i sin første Manddom, ved Thronens Side, var sit Lands Velgjører, der kraftigt virkede for at bryde de Lænker, der holdt Bondestanden i Afmagt, og for at lade Danmark give Europas Nationer et lysende Exempel ved Slavehandelens Afskaffelse, og naar den har stillet Efterverdenen for Øie, hvilken betydelig Sum af Indretninger til Retfærdighedens og den sande Borgerfriheds Fremme denne Konge kaldte for Lyset, vil den heller ikke glemme at nævne hans store og faderlige Omhu for Almueskolerne: de høist vigtige og omfattende Forbedringer han gav Krigernes Opdragelse: den nye, og med Tidernes Fremskridt mere stemmende Skikkelse de lærde Skoler skyldte ham: hvilken betydelig Udvidelse og Forbedring vort Universitet under ham erholdt; og hvor mange andre Indretninger, saavel for Kunster som Videnskaber, vil den ikke have at nævne, som skylde den samme velgjørende Haand, enten Tilværelsen, eller forøget Liv og Kraft! Hvad Historien engang vil fortælle om Deres Majestæt, det fylder i Dag vore Hjerter med Tak-

Digitized by Google

nemmelighed. Den Læreanstalt, vi her indvie, giver vore Taknemmeligheds-Følelser ny Næring og besjeler os med nye Forsætter, ogsaa at bidrage vort til, at Landsfaderens store Hensigter maae opnaaes. Gud velsigne Kongen og hans Huus! Han give, at Fædrelandet maa blomstre, og at vor Læreanstalt maa værdigen bidrage sit dertil!

Digitized by Google

To Taler

holdne

i de skandinaviske Naturforskermøder.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Tale holden i de skandinaviske Naturforskeres første Møde i Kjøbenhavn.

(den 3die Juli 1840.)

Vi begynde idag en Række af Meddelelser og Forhandlinger, som begunstiges af hele Skandinaviens gode Ønsker. Det er ikke blot som et Foretagende til Naturvidenskabens Fremme, at det vækker al denne Deeltagelse: tænkte man sig ikke mere derved, vilde der vel ikke være Mangel paa Deeltagelse, men saa stor, saa levende, saaledes alle oplyste Nordboer gjennemtrængende vilde den ikke være; nei man seer deri tillige en stor og betydningsfuld Ytring af den sig hver Dag mere og mere udviklende nordiske Folkeaand, der klarligt fatter, at vi, som ere udsprungne af een Stamme, tale — om end i forskjellige Mundarter — eet os alle forstaaeligt Sprog, og have fælles ærefulde Oldtidsminder at bevare, upaatvivleligt ogsaa maae have fælles store Formaal at virke til, en fælles Verdensbetydning at efterstræbe, og et fælles Brodersind at holde i frodigt Liv ved indbyrdes Velvillies- og Høiagtelsesbeviser.

Vi have allerede ved Slutningen af forrige Aarhundrede og i Begyndelsen af nærværende seet denne Aand betegnet ved

Digitized by Google

et af skandinaviske Lærde stiftet Selskab, og siden vedblivende at yttre sig deels i gjensidig Tilegnelse af aandelige Frembringelser, deels i talrige venskabelige Sammenkomster; men noget saa Stort og Omfattende som Dannelsen af vort Selskab, var der endnu ikke skeet i denne Retning. De saa libet forberedede Møder i Götheborg viste allerede, hvormeget man kunde love sig deraf: og nu behøver man blot at kaste et Blik paa denne talrige Forsamling, der indeslutter saa mange Kræfter, for at føle sig forvisset om Opfyldelsen. Jeg vil her ikke tale om dens Indflydelse paa Naturvidenskabens Blomstren i Norden — paa denne er allerede enhver Opmærksomhed henvendt — men jeg vil bede Dem dvæle med mig ved dens, vel almindeligt følte, men hidtil endnu ei noksom udtalte Indflydelse paa det fælles nordiske Liv; og maaskee ville de ikke være uvillige til fra dette Midpunkt af at følge mig paa en Udflugt i videre Kredse.

Det er indlysende, at den Nytte, der stiftes ved Forsamlinger som vore, ikke alene er umiddelbart videnskabelig, men tillige har sin almeen menneskelige Side: ja man kunde maaskee ansee denne som den vigtigste. Dette blev allerede fremhævet af de første Naturgrandskerforsamlingers berømte Stifter, og er siden bleven erkjendt af de indsigtsfuldeste Mænd. Imidlertid har en anden Fremstillingsmaade ikke sjeldent, især i de senere Aar, søgt at gjøre sig gjeldende, vel ikke ved aabenbar Modsigelse, men ved allehaande Domme og Forslag, som udgik fra et modsat Ansyn af Sagen. Man har saaledes undertiden betragtet de offentlige Møder som næsten overflødige, og meent, at man skulde saa meget som muligt indskrænke sig til Sectionsmøderne, for at hver Mand skulde holde sig til sit Fag. Saa agtværdige endog de Stemmer kunne være, som have hævet sig for denne Mening, føler jeg mig dog paa det stærkeste opfordret til at modsige den. Jeg tilstaaer gjerne, at den hidrører fra Stræben efter Grundighed og den for samme gunstige Selvbe-

Digitized by Google

grændsning; men ved nærmere Betragtning seer man, at heri ofte blander sig Meget af denne Selvbegrændsnings Overdrivelse, som gjør Mandens hele Opfatningsmaade indskrænket, og mere eller mindre lukker Sandsen for det, der ligger udenfor en selvgjort, snever Synskreds, indenfor hvis Grændser man iøvrigt kan have opnaaet en stor Virtuositet. I alle Tilfælde vil det være godt, at man overbeviser sig om, at de offentlige Møder ligesaalidet kunne erstattes af Sectionsmøderne, som disse af hine.

Det er allerede indlysende, at der i hvert Fag gives mange Gjenstande, som have Interesse for alle Naturvidenskabernes Dyrkere; og hvor kunde der gives en bedre Leilighed for dem til at faae den ønskelige Oversigt over en Deel af de nye Fremskridt, og til at følge den Udviklingsaand, som behersker det Hele, end ved disse større Sammenkomster, hvor nye Tanker og Opdagelser fremstilles ved det levende Ord!

Uden disse offentlige Forsamlinger, hvori man endog maatte ønske korte Oversigter af mange Gjenstande, som omstændeligere skulle behandles i Sectionerne, taber vort hele Foretagende sin Eenhed, og det ikke alene, naar de ganske tilsidesattes, hvilket maaskee Ingen vilde foreslaae, men ogsaa naar de behandles som en Bifag, der maatte vedligeholdes som et Slags nødvendigt Onde.

Ved de offentlige Forsamlinger sætte vi os ogsaa i et levende Forhold til hele Folket. Jeg veed vel, at Mange ansee dette for mere skadeligt end gavnligt. De mene, at Meddelelserne derved faae et mindre lærd Tilsnit, en mindre skarpt betegnet videnskabelig Form — og at dette undertiden skeer, ja bør skee, skjøndt langtfra ikke altid — deri maa man vel give dem Ret; men et andet Spørgsmaal er, det, om de ogsaa have Ret til at betragte dette som et reent, uerstattet Tab. Man tager da ikke Hensyn til Værdien af den Fornøielse, oplyste Mennesker, der ikke høre til Faget, høste af Deeltagelsen, og

endnu mindre betænker man den Nytte, vi selv have af at fremstille Sandheden under nye Skikkelser. Vel er det sandt, at der gives en falsk Stræben efter Popularitet, en blot Jagen efter at gjøre Indtryk og at more, som er Videnskabsmanden uværdig, og at der gives en ved saadanne Midler frembragt Morskab, som langt fra at gavne, forvirrer og skader de Nydende. Det lader sig heller ikke nægte, at selv den værdige Fremstilling af Videnskaben kan møde falsk Opfatning af dem, som staae udenfor dens Enemærker: og vistnok er det, at den, som foretager sig, af saadanne Misgreb enten fra de Foredragendes eller Opfattendes Side, at udlede Indvendinger, vil ikke have noget vanskeligt Arbeide; men det vilde heller ikke den, som med et lige fjendtligt Øiemed vilde forfølge de lærde Foredrag, eller gjennemgaae lærde Bøger. Dog dette Slags Kamp fører ikke til nogen sand Afgjørelse: denne opnaaes kun ved Sagens Opfatning i dens hele Aand; og paa en saadan maatte jeg da hentyde.

Af hiin Forkjærlighed for eensidig Afgrændsning udspringer ogsaa den af Nogle fremførte Klage, at de sammenkomne Naturgrandskere ikke skulde have faaet Ro til at anvende deres Tid udelukkende for videnskabelige Øiemed, men havde følt sig hindrede og forstyrrede ved de Fester, man gav dem, og de andre Tegn paa Gjestfrihed og Høiagtelse, hvormed man kom dem imøde. Jeg mindes kun at have seet saadanne Yttringer i Anledning af en Forsamling i Tydskland, ved hvilken jeg ikke havde været tilstede; men om endog noget Misgreb et eller andet Sted kunde være skeet i denne Henseende, saa røber dog Paastanden i sin Almindelighed en Overvurdering af den blotte Kundskabsindsamling og en Mangel paa rigtig Følelse for det Almeenmenneskelige i Foretagendet. Den hele Sammenkomst er selv en Fest, fuld af høiere aandelige Nydelser, til hvilke de andre af lettere Art naturligt knytte sig og det med mere Vinding end Tab, naar Alt skeer med Maal og Maade,

Digitized by Google

Maaskee kunde det synes hensigtsløst at tale mod denne Misforstaaelse i en Forsamling, hvor de velvillige Følelser, med hvilke den svenske Gjestfrihed i forrige Aar modtoges, og den videnskabelige Virksomhed, som saa livfuldt yttrede sig i den Gøtheborger Forsamling, endnu ere i saa friskt Minde; men hvor en skjæv Forestilling offentlig er fremsat med en Tillid, som kunde skaffe den Tilhængere, er det ikke uden Nytte at nedlægge Indsigelse derimod; thi uagtet den i Sagens Natur grundede Opfatning af saadanne Selskabers Øiemed upaatvivleligt vil hævde sig mod alle Forsøg til i dens Sted at sætte noget Eenstdigt, vil dog det Bifald, som saadanne Indsigelser kunde vinde hos Enkelte, virke mere eller mindre forstyrrende paa den skjønne Harmonie, som er en Grundbestanddeel af vort Selskabs Væsen.

Men jeg vender tilbage til de skandinaviske Virkninger, som jeg troer, man tør haabe af vort Foretagende. Skulde det synes Dem, at jeg udstrækker disse for vidt, saa beder jeg allerede forud, at man vil overveie, at Tanken naturligt fører os til den yderste Grændse af det Opnaaelige, og at vi, for at komme til noget Stort og Herligt, maa fæste Øiet paa det Maal, den forholder os, endskjøndt vi vel vide, at Virkeligheden overalt frembyder store Hindringer, som kun tillade os langsomt og ufuldstændigt at nærme os dette Maal.

Det forstaaer sig af sig selv, at de gjensidige Tjenester, som Naturgrandskerne saa jevnligt vise hverandre, og hvorved saa stærke Baand knyttes mellem dem, maae formeres betydeligt ved vore Sammenkomster; og medens Videnskaben derved fremmes, bliver ogsaa Venskabet inderligere og mere levende, og fra hver af de Mænd, som staae i saadanne Forbindelser, udbredes i Lærerforedrag, i Tale, i Skrift, beslægtede Velvilliesfølelser gjennem vidtomfattende Virkekredse.

Ved Sammenkomsterne seer man hverandres videnskabelige Indretninger og underholder sig derom deels med Landets mest

Digitized by Google

oplyste Mænd, deels med oplyste Landsmænd, som have seet Tingene med, og derfor deeltage i Bedømmelsen og Tankernes Berigtigelse med al det friske Indtryks Kraft. Man vil paa ethvert Sted finde noget at efterligne, og ved gjensidigen at optage det Gode, det ene Folk fra det andet, vinde alle, og indbyrdes Agtelse og Velvillie forøges.

Man hører hverandres Sprog ikke blot i Hverdagstale, hvor det ofte behandles skjødesløst, men i gjennemtænkte Foredrag; og naar man faaer Hverdagstalen at høre, da er det i dens mest forædlede Skikkelse, i de oplystere Selskabskredse. I alt Dette kunne vi stedse lære noget af hverandre: selv om Udtalen gjelder dette; thi, uden noget uforstandigt Forsøg paa Sammensmeltning, kunne vi med fælles Fordeel tilveiebringe en Nærmelse, naar vi ledede ved hverandres Exempel aflagde saadanne Unøiagtigheder i Talen, som endnu ikke have rodfæstet sig i Mundarten, og overalt, hvor Brugen var vaklende, søgte at forene os om den Udtale, som de nordiske Sprogs fælles Charakteer og Udviklingslove mest synes at tale for.

Ogsaa Det vil vindes ved vore Sammenkomster, at man mere og mere vil aflægge den hos Sprogbeslægtede saa gængse Vane at stødes over visse Udtryk hos sin Nabo. I nogle Tilfælde, hvor en meget latterlig eller modbydelig Tankeforbindelse opvækkes hos det ene Folk, ved noget Ord hos det andet, kunde man ogsaa mangen Gang bortrydde Anstød ved at afholde sig fra Brugen deraf i Skriftsproget.

Endnu mere omfattende ere de Forbedringer, vi kunne tilveiebringe i vore Sprog, ved at det ene tilegner sig endeel af det andets Ordforraad. Udsprungen af den samme Rod, kan det ene i mange Tilfælde let og hensigtsvarende beriges af det andet. Hermed er allerede i det sidste Halvthundredaar skeet en lykkelig Begyndelse. Det Danske har optaget mange heldige

Digitized by Google

Ord af det Svenske; jeg tør uagtet min flittige Læsning i det Svenske ikke med fuld Vished sige, om noget lignende er skeet fra svensk Side; men jeg har dog den Formodning. Iblandt de flere Midler, som kunne fremme denne gjensidige Berigelse, ville vore Forsamlinger ogsaa indtage deres Plads, og vist ingen ringe; thi Naturvidenskabens mægtige Udvikling tager ogsaa Sproget kraftigt i Beslag.

Den Betydning, vi maa tillægge vort Foretagende, viser sig endnu med forstærket Vigtighed, naar vi henvende Blikket paa det Indvortes. Den Maade, hvorpaa Naturvidenskaben søger den Fornuft, som aabenbarer sig i Naturen, nemlig ved at opspore, samle, ordne og overveie det i Erfaringen Givne, medfører den vigtige Fordeel, at man deri lettere kommer til Enighed end i nogen anden Videnskab, Mathematiken undtagen; thi neppe opdages der noget nyt Naturforhold, eller nogen Berigtigelse af en gammel Opfatningsmaade, førend den strax finder Indgang vel ikke altid uden Modstand, men dog sjeldent med en mere udholdende, end den Sandhedens upartiske Prøvelse fordrer. Misforstaaelser kunne her, hvor den omhandlede Gjenstand kan fremstilles i sin sandselige Væren, ikke let vare længe, og den Egenkjærlighed, som ofte forleder Menneskene til den fasteste Vedhængen ved forudfattede Meninger, har mindre Fristelse at modstaae, hvor man ikke saa meget beseires af en fremmed Aands Overlegenhed, som ved Naturens eget Udsagn. I alle Meddelelser mellem Naturgrandskere er derfor ogsaa den Følelse kjendelig, at man ikke meddeler blot af sit Eget, men det i Naturen Fundne; hvor stor Fortjenesten af denne Finden var, træder herved ikke saa paafaldende frem, som i de fleste andre Videnskaber. Men hersker der saaledes forholdsviis en større Fred i Natuvidenskaberne end i de fleste andre, er dette dog intet Tegn paa en død Hvile. Kæmper man kun lidet med hverandre, har man desto mere at kæmpe mod det Mørke, som skjuler Fornuftaabenbaringen for os i Legemverdenens uendelige

Digitized by Google

Mangfoldighed. Forgængerne have hertil efterladt os mange Vaaben, enhver ny Opdager laaner atter nye Vaaben til sine Medstridere; derfor hersker der i Naturvidenskaberne en bestandig Fremskriden, en bestandig Udvikling, om De vil, en bestandig Gjæring, kort en mægtig Livsvirksomhed, i hvilken de forstyrrende Kræfter ikke længe faae Lov til at raade ene, men nødes til snart at indgaae som Bestanddele i nye Skabelser.

Med dette indre Liv gaaer den en stor Fremtid imøde. Endnu er den Indflydelse, den har udøvet paa de menneskelige Forhold, mægtig som den er, dog kun liden i Sammenligning med den, som skal udvikle sig. Jeg vil her ikke tale om de store Forventninger, som over hele Verden næres om den fortsatte Ombannelse, Naturvidenskaben maa frembringe næsten i alle Fredens og Krigens Kunster — jeg deler disse Forventninger endog med den Forhaabningsfuldeste — men her kan ikkun dens Indflydelse paa den almindelige Dannelse fængsle vor Opmærksomhed. I denne Henseende ere dog de talrige i Livets Sysler nyttige Opdagelser ikke ufrugtbare: ved enhver saadan nødes mangfoldige Mennesker, som før bestandigt gik i den sløvgjørende Vanes Aag, til at tænke, og mange andre vækkes endog til en kraftfuldere Aandsvirksomhed ved Bestræbelsen efter selv at finde noget Nyt. Man indseer let, hvor overordentligt udstrakt og gjennemgribende denne aandige Opvækkelse maa være; men Naturvidenskaben selv, betragtet som Dannelsesmiddel, har Fordring paa en langt større og mere udbredt Indflydelse, end den, som hidindtil har fundet Sted. Den er endnu ikke behørigt indlemmet i Opdragelsen, allermindst i vor nordiske. Jeg veed vel, at Mange staae i den Mening, at denne Mangel kan indhentes i en modnere Alder; men jeg svarer herpaa, at dette kun paa samme Maade kan skee i denne som i andre Grene af Opdragelsen, men ingenlunde lettere. Ordentligviis og kun med de Undtagelser, som altid kunne gjøres for Mennesker med eiendommelige Anlæg, sammenvoxer ikke det Lærte ret inderligt med

Digitized by Google

vort hele Væsen, naar vi ikke i Barndommen have lagt Grunden dertil. Saalænge, som man kun talte om at indføre Naturvidenskaberne i Opdragelsen, fordi man deri saae en nyttig Kundskabsmasse, tilbagestødte de indsigtsfuldeste Opdragere den med Rette; thi Opdragelsen skal være Dannelse. Men nu maa det vel ikke være vanskeligt at overbevise sig om, at der gives Evner hos Barnet, som ikke grundigt udvikles uden ved Naturvidenskab. Disse Evner gaae ud paa den af Fornuften gjennemtrængte sandselige Opfatning; paa de mangfoldigste Maader udvikle disse sig i det daglige Liv, uden dog at naae enten den Eenhed eller den Fylde, Naturvidenskaben kan give dem; men ved Opdragelsen, som under de senere Aarhundreders større Fordringer uundgaaelig bliver meget kunstig, drages Sjælen bort fra den frie Hengivelse til Naturen; ved Kunsten skal den atter føres derhen, og dette skeer kun ved Naturvidenskaben. Som Led af Opdragelsen har den det høie Formaal, at sammensmelte den sandselige Opfatning med den fornuftige, at bringe det derhen, at vi opfatte Tingene, som om det var Fornuften selv, der sandsede. Jeg veed vel, at dette i sin Fuldenthed er jordiskt uopnaaeligt; men at arbeide for, at nyde Glimt af dette aandelige Liv, det kunne vi, derhen skal Opdragelsen mere og mere føre vore Efterkommere. Det vil ikke være let at bringe Methoderne for Skole-Underviisning i Naturvidenskaberne til samme Fuldkommenhed, som de vi have for Sprogene og andre ældre Bestanddele af Opdragelsen; men hertil vil man vel bringe det, naar man først almindeligt indseer Vigtigheden.

Jeg troer, at Naturvidenskaben, naar den saaledes kommer til at udgjøre en Grundbestanddeel af den almindelige Dannelse, vil i langt høiere Grad tilveiebringe en Virkning, som den allerede i nogle Aarhundreder har begyndt at udøve, nemlig at bekæmpe det Hang til Spidsfindighed og Kunstleri, som de andre Evners eensidige Udvikling desto mere fremmer, jo videre den

Digitized by Google

gaaer. Naturligviis vil jeg hermed ingenlunde sige, at de andre Videnskaber skulde forsømmes; tvertimod mener jeg, at den naturvidenskabelige Dannelse ogsaa vilde blive eensidig, dersom den ikke sammenknyttede sig inderligt med de andre. Jeg vil kun, at den kraftige nærværende Virkelighed, den praktiske Aand, og jeg føier til, den i en kraftig Fremstræben dog saa herlige Ro, som Naturvidenskaben kan fremme, skal høre med til vor Tilværelse. Naar dette skeer, vil Naturvidenskaben udøve en ganske anden og større Indflydelse paa Literaturen og det dannede Liv end hidindtil; og under den Fremtid, hvori dette skeer, ville Naturgrandskernes Medvirkning altsaa faae en langt større Indflydelse, end den, man hidindtil pleiede at bringe i Anslag.

Mig er det derfor klart, at den af Tidernes Oplysning udsprungne rigtige Indsigt om Gavnligheden af, at den skandinaviske Literatur saa meget som muligt danner en Enhed, i en meget høi Grad vil styrkes og udbredes ved vort Selskab. Jeg gjentager, at jeg ikke sigter til nogen Sammensmeltning; hvert af de skandinaviske Folk vil naturligviis udvikle sin Literatur i sin egen eiendommelige Charakteer; men ved en vel overlagt Samvirken, ville disse Literaturer udgjøre een ved vigtige Eiendommeligheder fra de Øvrige udmærket Literatur; saa at vi ligeoverfor alle andre kunne med ædel Selvfølelse træde frem som Skandinaver. Ere vore Literaturer med deres rige Skatte kun lidet bekjendte udenfor Norden, saa er det, fordi de ere Literaturer og ikke een Literatur: forstaaes vore Sprog kun i faa andre Lande, saa er det, fordi man lader de Fremmede troe, at Norden har flere Sprog, ikke fremstiller Sagen, som den er, nemlig, at vi have et fælles Sprog i to ved Skrifter uddannede Mundarter. Ved en misforstaaet Nationalstolthed have vi skilt os ad, og bragt Fremmede til at ansee vore Aandsfrembingelser for ringe; lader os forene os, lad 6 Millioner

Digitized by Google

Skandinaver lægge deres Kraft i een Vægtskaal, og sandelig man skal ikke finde den for let.

Men den samme Aand, som ikke tillader os at være blotte Danske eller Svenske, eller Norske, men fordrede, at vi ogsaa skulde føle vor Enhed som Skandinaver, tillader os atter ikke at være blotte Skandinaver, men fordrer, at vi skulle føle os som Medlemmer af alle oplyste Folkeslægters store Samfund. Vore Sammenkomster skulle ikke tjene til at isolere os fra dette, men til med selvstændigere og større Kraft at deeltage deri. Hvert Folks Naturforskerforsamling kan i europæisk Betydning ansees som en Provindsialforsamling; men disse bør atter sammenknyttes. Dette kan allerede skee derved, at Mange af os hyppigt besøge fremmede Sammenkomster, uden at bestemte Indretninger hertil træffes; men ønskeligt var det, at en saadan Forbindelse sikkredes ved Statens Medvirkning. Jeg holder det desaarsag for ønskeligt, at Regjeringerne, som allerede have hæderligt understøttet denne Sag, vilde bidrage hertil ved Pengemidler, hvad enten de nu selv fandt for godt at vælge de Mænd, som de understøttede til at reise til fremmede Sammenkomster, eller maaskee hellere vilde lade dem vælge af den Naturforskerforsamling, til hvilken de høre.

Maaskee vilde det endnu bidrage betydeligt til en mere omfattende Enhed, naar udvalgte Mænd fra alle Lande hvert 5te Aar kom sammen til en større Forening; hvortil Valgene skulde skee af de forskjellige Landes Forsamlinger.

Endnu vil jeg vove at fremsætte et Forslag til vort skandinaviske Samfunds Forfuldkomning, haabende, at mine Samfundsfæller ville nærmere prøve det, og derved enten bringe det til større Modenhed eller oplyse dets Mangler. Jeg troer nemlig, at det vilde være gavnligt, om vort skandinaviske Naturforskersamfund valgte for hvert Land en Committee, som i Mellemrummene mellem vore Møder kunde varetage vort

Digitized by Google

Tarv. De kunde kaldes de skandinaviske Naturforskeres og Lægers Raad og omtrent være for os, hvad de store engelske Selskabers council er. Medlemmerne kunde hvergang vælges paa 2 Aar.

Jeg slutter med at byde vore med os broderligt forenede Gjester Velkommen, og ønsker, at vort Haab om samdrægtig og kraftig Samvirken til vort store Maal maa bekræfte sig ved rigt frugtbringende Opfyldelse.

Digitized by Google

II.

Tale ved Aabningen af den femte skandinaviske Naturforskerforsamling.

Det er med en dybtfølt Glæde, at jeg opfylder den hæderfulde Pligt at byde den femte skandinaviske Naturforskerforsamling Velkommen her indenfor disse Mure, hvor kjære Minder fra en tidligere Forsamling fremtræde saa levende for os. Jeg havde den Ære ligeledes at aabne hiin Forsamling, og at udtale de Tanker og Følelser, som jeg troede gjennemtrængte Alle; hvad der end kan have været mangelfuldt i den Maade, hvorpaa jeg udførte dette, havde jeg dog den væsentlige Tilfredsstillelse, at jeg fandtes ikke at have misforstaaet dem. Den Aand, som besjælede os, var den samme som den, hvori vi havde begyndt vort Værk, og som uophørligt siden har behersket det. At bidrage til Naturvidenskabens frodigere Blomstren her i Norden, var vort Hovedøiemed; men hertil knyttede vi som nordiske Naturforskere med en os fuldtbevidst og kjær Nødvendighed den anden Hensigt: at virke for den nordiske Broderaand. Vi vilde og burde herved holde os indenfor de Grændser, vort Grundøiemed satte os, og overlode til ethvert

enkelt Medlem, hvad han udenfor vor Virkekreds endnu vilde forsøge at udrette for samme Sag. Det vil maaskee finde sig, at denne Begrændsning ikke er saa snæver, som den ved første Oiekast maatte synes; men i alle Tilfælde har den en vigtig Fordeel ved at udelukke ethvert Vedhæng, som kunde indeholde nogen Anledning til Splid.

Iblandt de Bestræbelser, hvorved vort Samfund maa virke for den nordiske Broderaand, er Sprogudviklingen ikke den ringeste.

Jeg har vovet at berøre denne Gjenstand saavel i vore Gøtheborger Sammenkomster, som i de sidste Kjøbenhavnske; men hvor ofte den end omhandles, vil den aldrig udtømmes. Min Hensigt er, saameget som det staaer i min Magt, at fremkalde Overveielser, som kunde tjene til at gjøre vore Naturforskerbestræbelser saa frugtbare som muligt for vort fælles Sprog. Fælles kalder jeg det med samme Ret, som alle de Dialekter, der taltes i det gamle Hellas, kaldtes Græsk. Om dette vort Sprogfællesskab hersker der udentvivl den fuldkomneste Enighed imellem os; men dette er ikke nok, denne Erkjendelse maa stedse holdes i levende Anvendelse. At træde op i Fællesskab er Betingelsen for at erhverve Nordens aandelige Bestræbelser en ret stor og vort Norden værdig Anseelse udenfor vore egne Grændser. Man tænke sig i hvilket Lys den tydske Aand vilde have været betragtet, dersom man i hver af dets Stater vilde have drevet Kjærligheden til sin Fødestavn saa vidt, at man ene vilde føre Navn efter den; naar Brandenburgeren, Hesseren, Sachseren Würtembergeren o. s. v. ikke vilde kaldes Tydskere, men hver benævnes efter den Stat, hvortil han hørte, og saaledes den ene vilde siges at skrive Brandenburgsk, den anden Hessisk, den tredie Sachsisk, den fjerde Würtembergisk, og saaledes i alle Tydsklands andre Stater. Man vilde let, uden at gaae til de allermindste, herved have faaet en halv Snees Navne; men Navneadskillelsen vilde have ført til virke-

Digitized by Google

lig Adskillelse; man vilde i hver af disse Afdelinger stræbe at fremdrage Mundartens Egenheder og allermest dem, som stærkest afvege fra de øvriges. I Tidernes Løb vilde man paa denne Maade have drevet det til en Adsplittelse, som vilde, om ikke ganske skjule, saa dog forvirrende omtaage Tydsklands herlige Navn i Aandernes Rige. Luther, Copernicus, Albrecht Dürer, Opitz, Kepler, Stahl, Leibnitz, Winkelmann, Lessing, Göthe, Schiller, Mozart, Kant, Bessel vilde da ikke have været Navne, som udgjøre een stor Nations Prydelse.

Det er sandt, at vi her i Norden allerede have en Adskillelse mellem to ved talrige Aandsværker udmærkede Mundarter, og at det ikke er sandsynligt, maaskee ikke engang ønskeligt, at de skulde sammensmeltes; men Broderfolkenes gjensidige Omgang og deres Fortrolighed med hinandens Værker ville efterhaanden fremibringe lykkelige Nærmelser, og derved gjøre begge Literaturer fuldkomment tilgængelige for Enhver, som tilgavns kjender een af de to Mundarter, hvilke man iøvrigt kan være berettiget til fortsat at kalde Sprog, forsaavidt de hver have en høi Uddannelse. I to af Rigerne have vi en fuldkommen Sprogeenhed. Lader os holde fast herpaa; dette er sandeligt til vort eget velforstaaede fælles Bedste, hvorimod de Aandsgaver og Indsigter, som hist og her anvendes i modsat Retning, afgjort virke til fælles Skade. Naturligviis skal denne Advarsel mod enhver Bestræbelse, som har en Sprogadskillelse til Hensigt, ikke medføre nogen Indsigelse mod den Forædling, ethvert af Broderfolkene vil give sit Sprog, ved egen selvstændig Sprogudvikling; men det maa være Forædlingen — ikke Adskillelsen, der skal være Hensigten, og Broderaanden maa føre Tilsynet derved; i Grunden er dette ikke forskjelligt fra det, som hidindtil er skeet. Det Sprog, som skrives i Danmark og Norge, er dannet ved dets Beboeres fælles Værker, og saaledes bør det vedblive. Vi ville da fremdeles

Digitized by Google

have den Fordeel, at det ene Folk kan tilegne sig det andets Sprogopfindelser og andre Berigelser af Sproget. Den norske Natur har mange Gjenstande, som ikke forekomme i den danske; hvor gjerne maae vi da ikke tilegne os dem, ja hvor ofte have vi ikke gjort dette. Af det Svenske kan vort Danske gjøre samme Laan; kun maa man herved ofte tillade sig nogen Forandring med Hensyn paa de to Mundarters Eiendommeligheder. Dog saadanne Tilegnelser indskrænke sig ikke til Naturgjenstande alene: i hvert af de tre Broderfolk er Aanden selvstændigt virksom, og frembringer nye Retninger, nye aandelige Skabelser, der ikke ville savne deres Udtryk i Sprogene; men dette vil ikke adskille os; thi paa samtlige tre Broderfolks Tunger hviler den nordiske Aand. Jo mere vi ret forstaae os selv, desto mere ville vi nærme os hverandre; og dog skal denne Tilnærmelse ikke hindre os fra hver at beholde sit Egenvæsen; men det maa hævdes i Kjærlighed og Broderaand.

Jeg har i nogle Dieblikke maattet gaae ud over min egentlige Gjenstand, men kun for at forberede den, saaledes, at dens Vigtighed vilde fremtræde i et stærkere Lys, og mangen Misforstand kunde forebygges, hvorfor jeg vilde være udsat, dersom De tillagde mig de Overdrivelser, som saa ofte knytte sig til den Stræben, for hvilken jeg er en varmtfølende Talsmand.

Det synes ved et flygtigt Diekast, som om Naturvidenskabens Udvikling ikke stod i nogen stor Sammenhæng med Sprogets; de fleste af dens Dele ere opfyldte med fremmede Ord, som man ikke kunde erstatte ved indenlandske, uden at underkaste sig en lidet belønnende Anstrængelse, og derhos endda give Anledning til den yderste Forvirring. Det er sandt, at der indeholdes Meget i Videnskaben, der maatte tabe sin europæiske Brugbarhed, dersom man altformeget indklædte det i ethvert Folks eget Sprog. Det vilde være en Forblindelse at nægte dette; men det vilde paa den anden Side være en stor og høist skadelig Vildfarelse, om vi miskjendte Naturvidenskabens folke-

lige Side og det deraf følgende Krav paa en folkelig Behandling og en folkelig Sprogudvikling.

Imedens der unægteligt i Naturvidenskabens talløse Enkeltheder haves en Kundskabsmasse, som stedse maa blive utilgængelig for Mængden, selv for Mængden af de Dannede, og som udtrykkes i Ord, der forstaaes af Fagsmændene over hele Verden, gives der ogsaa et Udbytte af Videnskaben, som skal blive almindelig Eiendom. De herunder henhørende Gjenstande have for endeel allerede deres Navne i det daglige Liv; men, alt som Videnskaben rykker frem, vil mangen Sprogopfindelse, mangen Opgravning af gamle Sprogskatte være fornøden; fremfor alt fordrer det Almeengjeldende, som i Videnskabens meddelelige Udbytte maa blive saa overveiende, Udtryk, hentede af Sproget selv. Dette indeholder en skjult Philosophie, som hemmeligt beaander dem, forsaavidt de ere dannede i Medfør af dets eget Væsen. Man maa her vel vogte sig for at hjelpe sig ved Oversættelser af udenlandske Ord, forsaavidt det oversatte Udtryk ikke er saaledes beskaffent, at man kunde have været tilbøielig til at danne det, om man endog ikke havde havt det fremmede Forbillede. Man maa næsten ligesaameget vogte sig for at danne Ord, der skulle udtale altformeget, være et Slags Definitioner; saadanne Ord ere ofte haarde, endnu oftere ufrugtbare, jeg mener uskikkede til deraf at udlede alle de Betegnelser, som Tankeudviklingen fordrer. Endelig er det meget vigtigt at undgaae Ord, som kun med Vanskelighed udtales, og næsten altid ere ildelydende. Naturvidenskaben sætter os meget hyppigt i det Tilfælde, at vi, ligesom de første Mennesker, maae give Navne til Ting, vi forhen ikke kjendte. Det er naturligviis langt fra, at vi heri kunne bruge Menneskenes oprindelige Frihed eller engang den store Frihed, som bruges i Dannelsen af Naturbeskrivelsens og Chemiens systematiske Navne, men vi maae nøies med at øse vore Udtryk af de os foreliggende Sprogmidler. Alt, hvad vi ere berettigede til, er at bruge disse med

Digitized by Google

sand Aandsfrihed. Førend man forsøger at danne Udtrykket for en videnskabelig Tanke, maa man først have gjort sig til Herre over den, og stille sig Sagen saaledes for Øine, som om man vilde tale derom med en Forsamling af oplyste Landsmænd. Man maa saa at sige see sig om i Sproget, for at opdage om deri allerede findes et Ord, som passer til Betegnelsen, eller om maaskee visse Sproglove, eller endog kun Antydninger af saadanne kunne tjene til Øiemedet. Jo mere Udtrykket strax tiltaler den naturlige Sprogsands, desto vissere kan man ordentligviis være paa, at man har truffet det Rette, og sat sin Tanke i Forbindelse med Folkets øvrige Kundskabsforraad. Men saadanne Ord og Udtryk kan man ikke danne i Mængde og med den Hurtighed, som kan anvendes ved systematiske Navne, der dannes efter visse Regler; nei her er ethvert træffende nyt Udtryk enten en heldig Opfindelse eller et lykkeligt Fund. De samles i Tidernes Løb ved Manges forenede Bestræbelser. Medarbeiderne i dette Værk maae ikke lade sig afskrække derved, at manget Ord siden ikke befindes heldigt — de maae vide, at de mindre heldige Udtryk uden Skade kunne gaae under i Tidens Strøm — men de ere ogsaa berettigede til den Billighed hos deres Medborgere, at det udrettede Gode ikke glemmes over de mindre heldige Bestræbelser. Sammenkomster, som vore, synes mig fortrinligt skikkede til Overveielser af denne Art, og jeg er ikke uden Haab om, at vi ved nærværende Møder kunne udrette Noget for denne Sag.

Jeg turde maaskee have den Lykke, at alt Dette fandt deres Tilstemning; men at De dog ville ansee Naturvidenskabens Indflydelse paa Sproget som lidet omfattende. Det er ikke uden Vigtighed for Sagen at vise, at dens Omfang er meget stort og betydningsfuldt.

Enhver, som stiller sig Videnskabens Historie for Øie, vil see hvor stor en Indflydelse, den allerede har havt paa Sproget, uagtet den først langsomt og skridtviis har modtaget nogen

Digitized by Google

folkelig Fremstilling, og uagtet denne hidindtil kun har naaet en liden Deel af det Omfang, som den er bestemt til i Tiden at opnaae. Hvormange forhen kun i snævrere Kredse kjendte Navne paa naturvidenskabelige Gjenstande har den ikke ført frem for alle Dannedes Bevidsthed, og hvormange andre har den ikke selv dannet, og derved ofte givet os Udtryk, som lade sig anvende udenfor den egentlige Naturvidenskab.

Vi maae minde os selv om, at det kun er lidet over to hundrede Aar siden, at man udenfor den romaniske Sprogstamme gjorde alvorlige, men dog endnu kun meget svage Forsøg paa at udtrykke videnskabelige Ting i Folkesproget. Da den store Astronom Kepler i Aaret 1616 udgav et tydsk Udtog af Archimedes, fandt han det nødvendigt at give latinske Oversættelser af de brugte tydske Kunstord, for at de, som hidindtil vare vante til de latinske, lettere skulde finde sig til Rette deri. Blandt disse Ord træffer man Kraiss: circularis linea, Umbkraiss: circumferentia, Bogen: arcus, Winkel: angulus og flere tildeels endog mere bekjendte Ord, som langt fra ikke vare nye, men nu fremtraadte med den Bestemthed, der tilhører Kunstord. De kom da i en langt mere udstrakt Brug, idet at de anvendtes ved utallige Leiligheder, hvor forhen kun latinske Ord fik Indgang. Man vil tillige paa det mest levende føle, hvormeget Brugen af de tydske Ord gjorde det muligt at skaffe de mathematiske Grundsandheder Indgang hos Tusinder, for hvem de latinske Ord altid gav Videnskaben noget Fremmed. Handledes der her kun om nogle faa Kunstord, f. Ex. de mathematiske alene, vilde Sagen endda ikke have nogen meget stor Betydning; men her handles om en almindelig Lov for Meddelelsen. Jeg veed meget vel, at den Classe af Fagslærde, som ikke have indladt sig paa folkelig Meddelelse, tillægge denne Kunstordenes Overførelse i Modersmaalet en meget ringe Vigtighed; men for dem, som selv have forsøgt sig i den folkelige Meddelelse, er Vigtigheden afgjort nok. Men det er ikke

Digitized by Google

alene her om Kunstordene selv at gjøre; denne Stræben efter folkelige Kunstord er kun en Deel af en mere omfattende Stræben efter folkelig Udtryksmaade, folkelig Fremstilling. Jeg sigter hermed ikke til den Bestræbelse for Almeenfatteligbed, som ofte leder til en vidtløftig Afhandling af Sagerne, men kun til den, som uden at opoffre Korthed og Bestemthed blot faaer sin Folkelighed ved Udtrykkets Eenfoldhed, Overskuelighed og, om jeg saa tør kalde det, Indfødthed. Selv Mænd af megen Lærdom i andre Fag, end det, hvoraf Meddelelsen skeer, og hvis Sprogkundskab giver dem Nøglen til de fremmede Kunstord, ville finde, at de komme til en langt mere livlig og ligesom umiddelbart nærværende Forstaaen ved den her omhandlede folkelige Meddelelse.

Det vil ikke være uden Nytte at oplyse dette ved et Par Exempler. Hvad der menes med Ordene Barometer og Thermometer er bekjendt nok: selv disse Ords Oprindelse vides af alle Dem, der forstaae Græsk, ja af mange flere; ikke destomindre hører man ofte Forvexlinger mellem disse Ord, uden at dette hidrører fra Ukyndighed, men blot derfra, at Begreberne ikke hæfte sig umiddelbart nok til Ordet; hvis man sagde Lufttrykmaaler, Varmemaaler, vilde disse Feiltagelser bortfalde. De fremmede Kunstord forføre ogsaa hyppigt til en kunstlet Fremstilling: f. Ex.*) „for at dømme om Veierliget maa man kjende Luftens barometriske, thermometriske og hygrometriske Tilstand, og derfor anstille Jagttagelser over Barometer, Thermometer og Hygrometer"; holde vi os derimod mere til Modersmaalet, ville vi sige: „For at dømme om Veirliget, maa man kjende Luftens Tryk, Varme og Fugtighed, hvilke iagttages ved Hjelp af de dertil bestemte Maaleredskaber."

Et andet Exempel vil jeg tage af Læren om Tyngden, og

---

*) Exemplerne har jeg ikke villet tage af nogen Bog, men har dannet dem efter Udtryksmaaden i visse tydske og danske Bøger.

Digitized by Google

meddele nogle Sætninger deraf i to Udtrykсmaader, den ene (A) med Anvendelse af saa mange fremmede Ord, som Sprogbrugen tillader, den anden (B) med Udelukkelsen af disse.

A. Legemernes Tynge bestaaer deri, at de have en Tendents til at falde perpendiculairt ned til Jorden. Faldet skeer med en eensformig accelereret Hastighed. Alle Legemer vilde falde med lige Hastighed, dersom Luftens Modstand ikke heri gjorde en Forandring. Vi sige derfor, at de alle have lige Tyngde; i det scientifiske Sprog bør Ordet Tyngde aldrig tages i anden Betydning. I Hverdagslivet bruges det nu og da til at betegne Vægten; men denne er Productet af Tyngden og Massen. Endnu oftere bruger man det istedetfor specifisk Vægt; men denne bestaaer i de legemlige Deles Sammentrængthed i Rummet. I Modsætning til denne betegnes det, som vi ellers kalde Vægt, som den absolute Vægt. Den specifiske Vægt findes ved at dividere den absolute Vægt med Volumen.

B. Legemernes Tyngde bestaaer deri, at de stræbe at falde lodret mod Jorden. Faldet skeer med en jevntvorende Hastighed. Alle Legemer vilde falde med lige Hastighed, dersom Luftens Modstand ikke gjorde en Forandring. Vi sige derfor, at alle Legemer have lige Tyngde; i det videnskabelige Sprog bør Ordet Tyngde aldrig tages i anden Betydning. I Hverdagslivet bruges det nu og da til at betegne Vægten; men denne er lig Tyngden Gange Massen. Endnu oftere bruger man det til at betegne Vægtfylden; men denne bestaaer i de legemlige Deles Sammentrængthed i Rummet, og findes ved at dividere Vægten med Rumfanget.

Min Tales Grændser tillade ikke at mangfoldiggjøre Exemplerne; men Enhver vil let af disse tage Anledning til at danne sig andre.

Kun den Indvending vil endnu let vende tilbage, at Virkningen dog ikke kan være meget omfattende, da Naturvidenska-

Digitized by Google

den ikke er Folkets Sag. Jeg tilstaaer, at den endnu er det altfor lidet; Menneskeslægtens hele Udviklingsgang medfører, at den bestandigt vil blive det mere og mere. Jeg gjentager, hvad jeg allerede sagde i vor første Kjøbenhavnske Forsamling, at der forestaaer Naturvidenskaben i saa Henseende en stor Fremtid. Fra een Side betragtet aabenbarer denne Fremtid sig allerede i stærke Træk, idet nemlig at Naturvidenskabens uberegnelig store Nytte driver saa mangfoldige Mennesker til at arbeide efter dens Forskrifter. Lad end de Allerfleste gjøre dette, uden at kjende Videnskaben, de modtage dog, dem selv uformærket, Brudstykker deraf, som tjene til at udsprede manget Tankefrø. Andre ville stræbe efter Kundskab om Grundene til deres Arbeider, og derved henvises til Videnskaben; og blandt disse ville nogle endog ledes til at dyrke den i en høiere Hensigt. Men alle disse store Hjelpevirkninger ere her dog ikke Hovedsagen. Vor Opmærksomhed er især henvendt paa den Indflydelse, Videnskaben maa erholde i den almindelige Dannelse, og det ifølge sit eget Væsen. Saa meget som herom allerede er talt, vil det dog længe blive nødvendigt at komme tilbage hertil igjen. Mennesket staaer jo i utallige Berøringer med Naturen. Alle hans Kundskabsorganer ere jo Naturgjenstande og Naturens Love underkastede. Selv den store Fleerhed, som intet Begreb har om Naturvidenskaben, er ved Meddelelser, som ere gaaede saa at sige fra Haand til Haand, bleven belært om mangt Resultat, som Videnskaben har givet os om Betydningen af Sandsernes Vidnesbyrd, f. Ex. om at den blaa Himmelhvælving ikke er fast, at Regnbuen ikkun er et Lysforhold, at Echo er en Lydens Tilbagekastning, og saaledes utallige andre Ting. Det samme gjelder om vort levende Legeme. Fra Naturvidenskaben ere mangfoldige Kundskaber ofte paa en heel fordunklet Maade gaaede over i Hverdagslivet. Jo mere det aandelige Liv udvikles, desto mere Trang vil man føle til at faae klare og sammenhængende Kundskaber herom; og jo mere Videnskaben under sin Fremgang formaaer at tilfredsstille saadanne Ønsker, desto mere levende og omgri-

Digitized by Google

bende ville Ønskerne blive; men det samme vil skee med Hensyn paa alle vore Forhold til Yderverden. Vi modtage uophørligt Indtryk af Veirliget, og staae i de mangfoldigste Forhold til det Klima, hvori vi leve. Vare vi ikke saa vante til den almindelige Uvidenhed om de Love, hvorefter disse Virkninger skee, vilde man da ikke kalde den latterlig? Men denne Uvidenhed begynder at tilbagetrænges af nogen Videbegjærlighed, der vil stige baade med Aandsudviklingen og med Videnskabens fremskridende Hjelpemidler til at besvare vore Spørgsmaal. Det samme lader sig med letbegribelige Forandringer anvende paa vore Forhold til hele Naturen. Hvert Skridt paa Jorden giver os Anledning til at see Vidnesbyrd om vor Klodes Fortid. Med jo lysere Indsigt man dyrker Jorden, desto mere vil man stræbe at forstaae dens Beskaffenhed. Dette vil endnu paa en mere levende og nærværende Maade gjelde om Væxternes Naturlove. Skulde der ikke komme en Tid, hvor enhver oplyst Landmand kunde glæde sig ved at kjende Frøets indvortes Bygning og Lovene for dets Spirning: Lovene for Væxternes Næring: deres stille Aandedræt o. s. v.? Ved en flygtig Opfatning vil man ikke uden Skin af Grund svare, at det, som Videnskaben har at meddele over alle disse Ting, er deels for fattigt og deels for lærd; men man glemmer da, at her tales om en tilkommende Tid, og det en temmelig fjern. Man vil let sige sig selv, at Videnskaben vil i Tiden meddele langt fuldkomnere Kundskaber, men jeg maa føie til, at den i det Hele taget ogsaa kan udtrykke sine Resultater desto klarere, jo større den indre Fuldkommenhed er, hvortil den har naaet. Under de i en lang forestaaende Tidsrække virkende Bestræbelser for at gjøre Videnskaben tilgængelig, vil der frembyde sig talrige nye Tanker og dermed talrige Anledninger til nye Udtryk; man betænke, at her handles om alt Det, som paa Himmel eller Jord kan opfattes som en for Menneskene i Almindelighed lærerig Sag. Selv Sprogkunsten vil herved tage nye Opsving,

Digitized by Google

og i visse Retninger vinde en forhen ukjendt Rigdom, som endogsaa vil udøve en Indflydelse i mange andre Retninger. Det er med al denne Udvikling for Øie, at jeg ønsker, at vi skulle samvirke som sande skandinaviske Brødre for vort nordiske Sprog, om man vil, vore nordiske Sprogarter.

Det er mig en Glæde at lade Tanken dvæle ved det Meget, som allerede er skeet til at bortrydde Hindringerne for en saadan Fremtid, og ved de Skridt, vi have begyndt at gjøre fremad deri. Hvorledes ere ikke de mørke Fordomme, som gamle Tiders Taager havde spredt over vort Norden, og hvorunder Mistanke og Fjendtlighed mellem Brødrefolk vare avlede eller nærede, nu forsvundne ved et Indsigtens Lys, som vi tør haabe aldrig mere skal fordunkles! Vore Naturforskermøder stode fremmest blandt de større offentlige Yttringer deraf, men de bleve ingenlunde de eneste. Vi have seet en begeistret Ungdom fra det ene Rige vandre til det andet, blot for at stifte Bekjendtskab, Venskab, Broderskab. Det er glædeligt at see saadanne Oplysningens og Kjærlighedens Folkevandringer, saa liden end deres Maalestok er i Sammenligning med de Verdensbegivenheder, hvori de store Folkemasser udgjøde sig. — Det maa være os Alle en stor Tilfredsstillelse, at see Norden regjeret af to høitoplyste og høitdannede Konger, som begunstige denne skandinaviske Stræben. Denne Følelse faaer endnu forøget Liv og Kraft derved, at Landets ædle Konge, som — hvis hans ophøiede Stilling ikke kaldte ham til andre Forretninger — skulde have været en udmærket Deeltager i vore Arbeider, hædrer dette vort første Møde med sin høie Nærværelse, og desuden paa flere Maader har viist vort Foretagende sin oplyste Velvillie. Jeg er forvisset om at tale i Alles Navn, naar jeg herfor frembærer ham vor dybtfølte og ærefrygtsfuldeste Taksigelse.

Jeg aabner da herved dette vort femte skandinaviske Naturforskermøde med de gladeste Forhaabninger.

Digitized by Google

Fra Skolen til Livet.

Digitized by Google

Digitized by Google

Fra Skolen til Livet.

(Indholdet af de to efterfølgende Taler er vel ikke naturvidenskabeligt; men det har dog sit Udspring fra en naturvidenskabelig Verdensanskuelse, som medindbefatter Religion og Sædelighed. Vistnok følger heraf ingenlunde nogen ny Religion eller Moral; men Fremstillingen bærer dog et vist Præg af den Aand, hvoraf den udsprang. En af Nordens mest aandrige og dybttænkende Naturgrandskere fandt allerede dette, da han læste den Første af de her meddeelte Taler. Ved nu her at optage saadanne Arbeider, er det mit Ønske alt mere og mere at vise, hvorledes den Opfatning af den menneskelige Aands høieste Formaal, som fremgaaer af den naturvidenskabelige Verdensanskuelse, baade stemmer med de Overbeviisninger, vi Alle have fælles, og dog kan bidrage sit til deres fuldere Belysning).

I.

Forholdet mellem Unge og Gamle med særdeles Hensyn paa den i Verden indtrædende Yngling.

Tale paa Efterslægtens Stiftelsesdag den 4de Marts 1844.

Den hædrende Indbydelse, jeg har modtaget til at tale i denne høitagtede Kreds paa en Dag som nærværende, var mig særdeles kjær. Den kaldte mig til at tale her i et Samfund, hvis Stiftelse fremgik af uegennyttig Kiærlighed til Medmennesker og Fædreland, hvis stadige Vedligeholdelse skyldes et Borgersind, som ikke uddøde med Stifteren eller med Indretningens første Venner, og hvis nærværende Tilstand ikke er mindre livsfrodig og haabefuld end dengang, da den stod i sin friske Ungdom. Dets fornemste Værk, den Skole, hvorfra saamange dyg-

Digitized by Google

tige, tildeels endog høitfortjente Mænd ere udgangne, vedbliver med usvækket, man turde sige med voxende Kraft at virke for Ungdommen og derved at lægge Spirer, som ville trives og skyde Grene gjennem en uoverseelig Fremtid. Disse bramfrie Erobringer, som gjøres i Menneskeslægtens Tjeneste, ved at udsaae Kundskaber og opelske Dannelse, bør man aldrig forsømme Leilighed til at prise; da de jo i Tingenes daglige Gang overstraales af den Glimmer, som omgiver mange andre, ofte langt mindre velgjørende Foretagender.

Med saadanne Følelser sammenknytter sig naturligviis det Ønske, at det maatte lykkes mig ved nærværende Tale at bidrage min Skjærv til Selskabets Øiemed. Jeg har dertil valgt en Sag, som længe har ligget mig paa Hjerte. Det har nemlig bedrøvet mig at see, hvor ofte Forholdet mellem Yngre og Ældre i de nyere Tider opfattes med modsatte Eensidigheder, uden at den forsonende Sandhed, som dog hyppigt i al Stilhed hævder sin praktiske Gyldighed, flittigt nok er bleven offentligt fremhævet, og derfor ikke erholder den hele Magt, som tilkommer den. Jeg har opfattet disse Forhold med samme Øie som det, hvormed Physikeren opfatter Naturen. Han stræber fremfor Alt at finde de Love, hvorefter alle Gjenstandene styres, og han seer da lettere Betydningen af hver enkelt; paa samme Maade kunne vi ogsaa i vore Undersøgelser rette vor Opmærksomhed paa de Tilværelseslove, hvorefter ogsaa de fornuftige Væseners Liv og Virken ordnes, og derved klarest see hver enkelt Deels Berettigelse.

Gjenstandens store Omfang, de Grændser, en Tale sætter, og Øiemedet selv for nærværende Forsamling maae bestemme mig til at indskrænke min Opgave til de Forhold, som finde Sted i vort eget Kjøn, og navnligen mellem dem, som befinde sig paa de tidligere Alderstrin, og dem paa de mere fremrykkede.

Mine ærede Medborgere beder jeg om deres Overbærelse,

Digitized by Google

mine unge Venner om deres Opmærksomhed; thi om jeg end vil komme til at fremføre Adskilligt, som ikke er bestemt for Dem, vil her dog blive Talen om Ting, som berøre deres eget Vel, og for de modnere iblandt Dem, haaber jeg, at Hovedindholdet af min Tale skal findes tilstrækkeligt klart.

Over Forholdet mellem de Yngre og Ældre har man mangfoldige vise Udsagn og Forskrifter, som for største Delen endog have været bekjendte fra de ældste Tider og gaae fra Mund til Mund, men dog ikke udøve den rette Indflydelse paa Livet, ja endog af Mangen ikke klart erkjendes i deres fulde Sandhed, førend man har forsømt den rette Tid til deres Anvendelse. Fra alle Sider at belyse denne Bemærkning, hvis Gyldighed strækker sig langt ud over den Tankekreds, indenfor hvilken jeg skal holde mig, vilde føre mig langt ud over nærværende Tales Grændser; jeg maa her blot gjøre opmærksom paa, at hine Viisdomsudsagn sædvanligt bydes i den blotte Form af Erfaringer. Dette bidrager meget til at svække deres Virkning. De ere ikke rene Erfaringer, og savne derfor ogsaa det sandseligt Tvingende, som indeholdes i disse. For den altsaa, som ikke selv har tænkende opfattet og gjennemskuet de Erfaringer, hvoraf disse Udsagn lade sig øse, staae de som tomme Abstractioner, og behandles tit med Ligegyldighed som Trivialiteter. Hertil kommer, at de, som beraabe sig paa dem, ofte kun have været ledede til deres Antagelse ved en uopklaret Mangfoldighed af Indtryk, saa at de ikke kjende de paaberaabte Udsagns sande Betydning, følgeligt heller ikke gjøre den rette Anvendelse deraf. Det forstaaer sig, at alle disse Misforhold maae afhjælpes, ved at Sagen stilles i Fornuftens Lys. Dette kan skee og er skeet paa flere Maader; men jeg har valgt een, som, saavidt jeg veed, ikke endnu er forsøgt, og som forekommer mig beqvem til at vise min Gjenstand i den inderligste Sammenhæng med Livet selv.

Alt det, som skeer saaledes, at vi deri erkjende en almin-

Digitized by Google

delig Bestemmelse, en Regel, derom sige vi med andre Ord, at det skeer efter en Lov. At et uunderstøttet Legeme falder, at Aarstiderne stedse verle i samme Orden, at Blodet i os befinder sig i et bestandigt Kredsløb, frembyder os Exempler paa saadanne Love, hvilke Naturvidenskaben iøvrigt nærmere udvikler og bestemmer. Men ei allene inden for den blot legemlige Natur, men ogsaa der, hvor den aandelige yttrer sig, gjelde ligesaa sikkre Love, skjøndt de ofte skjules, derved at Virkninger, som foregaae efter meget forskjellige Love, her endnu langt hyppigere krydse hverandre end i den blot legemlige Natur; men det er dog let ogsaa her at finde Exempler nok, som trods hine Aarsager ere tilstrækkeligt klare, som: Lyset glæder, Mørket skrækker, Eensformighed trætter, Overmod vækker Fjender. Det er fremdeles ikke blot nogle visse Dele af Tilværelsen, som beherskes af Love, men den hele; og disse ere heller ikke en blot Samling af Love, men en Heelhed, hvori den ene ikke kan tænkes uden den anden. De ere endelig ikke at betragte som Værket af en blind, fornuftløs Nødvendighed, som i sig selv er en Uting, men udgjøre en heel Alt omfattende og gjennemtrængende Fornuftregjering, under hvilken endog den onde (det er: fornuftstridige) Brug af Friheden maa vække Kræfter, som anvende det Ondes Virkninger i Fornuftøiemedets Tjeneste.

Betragtede i dette Lys, faae de Ting, som blot syntes knyttede til Legemverdenen, en aandelig Betydning, og de Forskrifter, som syntes vilkaarlige, faae det Fornuftpræg, uden hvilket de af den frie Aand betragtes med Modstræben. For at opfatte dette Indtryk, maa man dog holde sin Anskuelse levende virksom i sin Aand; den blotte Bekjendelse deraf er ufrugtbar.

Lader os nu henvende vore Betragtninger paa Menneskelivets forskjellige Aldre. Enhver af disse er bestemt til et eget Fremskridt i Udviklingen af de Væsener, den omfatter; men paa samme Tid udøver den ogsaa en meget betydningsfuld Virkning paa dem, som befinde sig paa de andre Alderstrin.

Digitized by Google

Vi vide Alle, at Barnet ikke blot er bestemt til at erstatte det Tab, som Døden frembringer i Menneskeantallet, eller til at forøge samme; men at det skal deeltage i Menneskeslægtens fremskridende Udvikling. Jeg kan om saa bekjendte Ting være kort; ja jeg kunde ganske forbigaae dem, dersom jeg ikke ønskede, at man i denne Time skulde fremkalde dem i levende Anskuelse. Barnets hurtige baade legemlige og 'aandelige Udvikling vilde forbause os, dersom vi ikke ved Vanen vare fortrolige dermed; men selv Dette hindrer dog ikke, at den tildrager sig den meest levende Deeltagelse hos alle Dem, som dagligt iagttage Barnet. Det er ofte og med Sandhed bemærket, at Barnet i dets tidligste Aar lærer forholdsviis mere end i noget senere ligesaa-langt Tidsløb, og selv i den videre fortsatte Barndomsalder gjør det mægtige Fremskridt, naar man byder dets Aand den rette Næring. Den egentlige Barndomsalder, som naturligviis ikke har samme Længde for hver Enkelt, har aabenbart sin egen — kun indenfor visse Grændser ulige — Art og Maal af Udvikling; forsømmes noget heri, er Dette vanskeligere at indhente, end det vilde have været i rette Tid at erhverve; og overskrider man i nogen Retning det naturlige Maal, f. Ex. ved at lære det formeget, er den sande og sunde Ligevægt ofte tabt for hele Livet. Barndomsalderen har saaledes sin eiendommelige Udviklingsforretning, som hverken kan fuldkomment erstattes i nogen anden Livsalder, eller gavnligen foregribe en saadan. Det er sandt, at de Grændser, inden hvilke alt Dette gjelder, have en vis Vidde, og at man undertiden endog i høi Grad kan være lykkelig i at indhente senere, hvad tidligere var forsømt; men Dette hindrer os ikke i at see den naturlige Lov, fra hvilken usædvanlige Kræfter kunne bevirke nogen Undtagelse.

Man kunde let fristes til den Mening, at Barnet ene levede for sin egen Udvikling; men man behøver blot noget nærmere at tænke sig om for at finde, at det ubevidst giver Meget, imedens det kun synes at modtage. Enhver kjender den

Digitized by Google

Glæde, Mennesket har af Barnet, og at denne Glæde ikke er indskrænket til Forældrene, men deles af hele Omgivelsen. Denne Glæde indeslutter forædlende Virkninger, for hvilke man sjeldent gjør sig Regnskab, men derfor ikke mindre modtager. Det Billed af Uskyld, vi see hos Barnet, er ikke uden Virkning paa os selv. Den Følelse af Evne og Villie til en velgjørende Virksomhed, som Synet af Barnet opvækker hos os, den Kraftfølelse uden al Stolthed og Overmod, som heri ligger, den Kjærlighedsfølelse, som derved opvækkes i os, ere ikke spildte for os selv, skjøndt vi ikke føre dem til Bogs. Bestræbelsen for at komme Barnets Fatteevne og Videlyst til Hjælp gjør den Ældre i al Stilhed og Ubemærkethed til Lærer, og vækker ofte forhen slumrende Tanker. Alt som Barnet skrider frem, faaer den Voxne nye Opgaver, der ikke ere ham ufrugtbare, ja han maa endog gjøre sig selv til Gjenstand for en større Opmærksomhed, vil han ikke komme til indvortes at skamme sig ligeoverfor Barnet. Men denne Skam er ikke Forfængelighedens: Barnet bedømmer ham ikke; den er beslægtet med den Blu, man kunde tænke sig hos et Menneske ved Bevidstheden om en Engels Nærværelse. See, saameget griber Barnets Liv ind i den Voxnes Udvikling, og dog var Det, som jeg derom kunde sige, langt fra at være udtømmende.

Endnu kan jeg ikke forlade denne Alder uden at fremhæve, at den Kjærlighed, som under al hiin Vexelvirkning udvikles imellem Barnet og de det omgivende Voxne, er selv en Tilværelseslov, hvis Sammenhæng med Tingenes Natur vi her for endeel have seet, og som har en vidtomfattende Indflydelse paa hele Samfundslivet. At Kjærligheden mellem Forældre og Børn indbefatter alt Dette, endnu med en betydelig Forstærkning, behøver neppe at siges.

Vi gaae nu over fra den egentlige Barndomsalder til den, som ligger mellem denne og Ynglingsalderen.

Naturligviis gives der atter for dette Trin en vis for

samme mest passende Dannelse at erhverve. Jeg kan her være kort: det er den, som de bedste Skoler give. Jeg siger, den er i Hovedsagen bestemt ved Tingenes Natur, hvortil ogsaa Tidsalderens Udviklingstrin maa regnes og Sætningen saaledes opfattes, at den ikke udelukker Erkjendelsen af mangen Afvigelse fra Naturen, som enten i den allernærmeste Tid kan og skal bortskaffes, eller maa bortrømmes paa et noget fjernere Udviklingstrin. Ikke destomindre føler ofte den Unge, naar han begynder at see ud over Skolens Skranker, et heftigt Ønske, snart at kunne træde over i de modnere Ynglingers Rækker, og for at dele deres Frihed, vælger han gjerne ogsaa deres Arbeider. Disse Ønsker kunne undertiden være velbegrundede; men ofte ere de kun en utidig Higen efter Befrielse fra en gavnlig Tvang, og det er da beklageligt, naar Forældre eller Foresatte give efter derfor. Min Stilling i Livet har givet mig Leilighed til Erfaringer herover, som ganske stemme med det, som Eftertanke og mange Tidsaldres Erfaring allerede havde lært. Ligesom der gives en vis Alder, inden hvilken man ikke med sand Nytte kan foretage de Legemsarbeider, som pleie at tilfalde Voxne, men tvertimod ved dem let skader sin egen Sundhed og videre Udvikling, saaledes gaaer det ogsaa med de aandelige Arbeider. De Studeringer, som nærmest tilfalde Ynglingen i den Alder, da han udtræder af de høiere Skoler, fordre ikke blot visse Forberedelser, men ogsaa en vis Aandskræfternes Modenhed, uden hvilken den friere Studeremaade ikke fører til Maalet; mangen Yngling, som ved Hjælp af den daglige Understøttelse, Skolen giver, kan gjøre god Fremgang i adskillige vanskelige Videnskaber, vil i de samme ikkun gjøre svage og usikkre Fremskridt, naar han studerer under de Betingelser, Universitetet frembyder.

For Korthedsskyld ville vi ved at betragte den Vexelvirkning, som finder Sted mellem Drengen og den Voxne, især holde os til Forholdet mellem Fader og Søn. Hiin faaer ved

Barnets Overgang til Drengealderen nye Vanskeligheder at overvinde, men ogsaa nye forædlende Virksomheder. Med Forstanden udvikler sig hos Drengen en Villieskraft, som kan føre vidt baade i det Onde og i det Gode; den maa ledes til at underordne sig Fornuften, stundom endog tvinges, men dog saaledes at dens Spændkraft ikke svækkes. De kjærlige Følelser, hvori Strængheden har sin Grund, blive som oftest ikke synlige for Sønnen, som kun med indre Uvillie bøier sig under den faderlige Magt. Den Underviisning, Sønnen nu maa have, bliver mangfoldigere og kunstrigere. Om end Faderen kan overlade en Deel af Omsorgen herfor til Skolen, bliver der dog et ikke lidet Tilsyn og Samvittighedsansvar tilbage for ham selv. Men det er ikke blot Eftertanke og Omhu, hvortil Faderen opfordres ved sin Kjærlighed til Sønnen; mangen Selvfornægtelse, mangen kraftig Anstrængelse kommer til. Han stiger ved alt Dette til høiere Modenhedsgrader, og Faderværdigheden er ham intet tomt Navn.

Han har saaledes en Belønning i sig selv; men hvor usigeligt meget mere er ikke Det, som Sønnen vinder derved, tit uden synderligt at lægge Mærke til den Kjærlighed, hvorfra det kommer! Velgjørende er det for Sønnen selv, naar han itide paaskjønner det.

Beslægtet med Forholdet mellem Fader og Søn er Forholdet mellem Lærer og Lærling. Er Læreren ingen blot Leiesvend, vil han være besjelet af Kjærlighed baade til sit Fag og til dem, han underviser, mod hvilke han ikke kan andet end have faderlige Følelser; og hos Lærlingen vil paa den anden Side udvikles en sønlig Kjærlighed, som maa være saameget desto mere levende, jo mere han har været en virkelig god Lærling.

For ikke at give min Tale et altfor stort Omfang, har jeg maattet begrændse den saaledes, at Moderkjærligheden ikke blev indbefattet deri. Jeg har derved tabt meget for mit Øiemed; men i ingen Henseende ville mine unge Tilhørere lettere

Digitized by Google

kunne udfylde Savnet end i denne; den moderlige Kjærlighed og Omhu, som uophørligt gjentager sig i saamange, strax ved Modtagelsen tydelige Velgjerninger, vil altid staae de Unge i levende Erindring, hvorimod Faderen oftere maa virke hemmende, befalende, straffende, kort yttre sig i Handlinger, hvori det kjærlige Sind, som fremkaldte dem, ligger mere skjult. Dog hænder det sig ogsaa, at Faderens Kraft og Fasthed gjør det stærkere Indtryk paa Sønnen. Dette er intet slet Tegn, men lad ham kun derover ikke glemme den Taknemmelighed og Ærbødighed, han skylder Moderens med usigelig Kjærlighed og Omhu fyldte Hjerte.

Vi henvende nu vort Blik til Ynglingsalderen. Dens tidligere Deel begynder allerede i de høiere Skoler, og er derfor nylig bleven omtalt; men det friere Ynglingsliv efter Udgangen af Skolen, og som jeg i en snævrere Betydning her vil kalde Ynglingslivet, har en ny Betydning. For Dem, som ikke fuldende den hele høiere Skoleunderviisning, ligger der mellem Skolen og dette Ynglingsliv som oftest en Læretid, som trods vigtige Forskjelligheder er et Slags fortsat Skole, men som jeg ikke her kan afhandle. Det Ynglingsliv, som vi her betragte, har atter sine ved Tingenes Natur bestemte Grændser. I sin Frihed skal det udvikle Evnerne til Manddommens Modenhed. Legemskræfterne, Dømmekraften, Verdenserfaring gjøre her Kæmpeskridt, naar Alt gaaer i den rette Orden. Paa denne Tid følger siden Manddommens langsommere Udvikling. Man har ofte talt om Blomstringstiden i Ungdommen og Frugtens Modning i Manddommen: og denne Lignelse er virkelig overeensstemmende med Naturen; man maa kun ikke glemme, at Grændserne atter her ei kunne være skarpe, men tilstede mangfoldige Overgange.

Ynglingsalderen er med andre Ord den nærmeste Forberedelse til det Tidsrum af Livet, som baade er det længste, og

som mest indgriber i Samfundstilstanden. Hvad Ynglingen i denne Alder har at gjøre for sin Udvikling, finder han sig allerede anviist af Samfundet, overeensstemmende med Det, som Eftertanke og Erfaring have indført; men som naturligviis i hver Tidsalder fortsat uddannes. Ogsaa i denne Alder gives der en meget stærk naturlig Fremstræben, som ofte udarter til en Begjærlighed efter at gribe over i Det, som tilhører det følgende Alderstrin, og at udøve en betydelig Indflydelse paa Samfund eller Videnskab; men see vi bort fra de Undtagelser, som maae gjøres for enkelte overordentlige Mennesker, staaer dette i Strid med Tingenes Natur og medfører derfor sin egen Straf. Mange af mine unge Tilhørere ere nu nær ved at overgaae til den Alder, hvorom her handles. Værer paa deres Post mod de forfængelige Tillokkelser, som ville bevæge Dem til at opoffre deres Ungdomstid til Mandsdomssysler! De overspringe derved en Livsalder, rig paa Glæder og endnu rigere paa Spirer til en betydningsfuld Fremtid. Værer forvissede om, at kun den, der har været en ret Yngling, vil siden blive en ret fleersidig dannet Mand og ved Slutningen af sin Bane en i Sandhed viis Olding; men jeg ønsker ikke, at De skulle antage dette paa mit blotte Ord; jeg opfordrer Dem til selv at overveie Sagen med mig og eftersee, om jeg sætter den i et falsk Lys for Dem. Den Tilværelseslov, hvortil jeg vil henvise Dem, ligger allerede i det Foregaaende. Hvert Alderstrin har sin væsentlige Betydning i Menneskelivet: paa hvert af dem skeer der noget Eiendommeligt for Menneskets Udvikling; og det Bidrag, den ene Alder giver, kan ikke fuldkomment erstattes af en anden. Den, som antager Rigtigheden af denne Lov, antager med det samme en Livsforskrift. Men Antagelsen af en Sandhed skeer ikke altid med den levende Tilegnelse, som bestemmer vore Handlinger. Denne fremkommer først, naar Tanken sammensmelter med den aandelige Anskuelse. Jeg indbyder Dem derfor til at deeltage med mig i

Digitized by Google

et Tankeexperiment. Lader os forestille os et ungt Menneske paa Overgangen fra Skolen til den friere Ynblingsalder sat i den Stilling, at han føler Opfordring til at sørge for en heel ellers hjelpeløs Familie, f. Ex. smaae forældreløse Søbskende; lad ham besidde Evner til at erhverve det Fornødne, og Eftertænksomhed til at sørge for disse Søbskendes Pleie, Opdragelse og Underviisning; mon han da vil faae Leilighed til at forsætte sin Udbannelse som andre Ynglinger, paa hvem en saadan Forpligtelse ikke hviler? Vistnok vil han i denne Tid ikkee staa stille: han vil i en meget kort Tid modnes til en Mand, og han vil høste en stor Belønning i sine Søbskendes kjærlige Taknemmelighed, i sine Medborgeres Agtelse, og fremfor Alt i sin egen Bevidsthed. Hvo vilde anslaae disse Belønninger lavt? De kunne oppveie, ja mægtigt overveie de Tab, han lider; men Tab, og det store Tab ere de. Jeg vil ikke tale om de Hindringer, han vil finde mod at oparbeide sig til en betydelig Velstand — jeg vil endog forudsætte, at en eller anden Lykkens Gunst rigeligt erstatter ham dette Savn — men den Udvikling, Ungdomslivet medfører, den vil han tabe. Det muntre sorgfrie Ungdomsliv udvikler, naar det ikke misbruges, en indre Sundheds- og Kraftfylde, som ikke trives under indskrænkende Omstændigheder. Ynglingen udvider under de sædvanlige Forhold i høi Grad sit Kundskabsforraad, og Det, som endnu er vigtigere, han udbanner sin hele Tankeverden med en Frihed, som tidligere nægtedes ham ved hans Evners Umodenhed, og som han atter i Manddomsalderen ikke beholder saa uindskrænket, selv om han er i Besiddelse af en uafhængig Formue; thi paa et vist Punkt af Evnernes Udfoldning gjør han andre Fordringer til sig selv og kommer i en fleersidigere Vexelvirkning med Verden, saa at han maa lære og udøve ganske andre Ting. Har en Saadan, i Modsætning til den, som altfor tidlig bliver Mand, en kun ringe Grad af Anlæg til mandig Udvikling, kan han vel af Mangel

paa de ydre mere tvingende Opfordringer blive staaende paa Ynglingstrinnet; men langtfra at dette skulde være en Fordeel, er det kun en Mangel af Deeltagelse i det høiere Udviklingstrin. Ynglingens Phantasie og Tankeverden uddanner han nu lidt efter lidt ud over den sunde Grændse, hvori Vexelvirkning med Verden holder den, han kommer til en Overforfinelse i visse Tanker og Følelser, en vis falsk og huul Dannelse, som hverken passer til Ynglingsalderen eller Manddommen, eller overalt til nogen Alder. I enhver høitdannet Tidsalder hersker der et Anlæg til denne Misdannelse, og vor nærværende er langt fra at være fri derfor.

Jeg dvælede nylig længe ved det Tab, en Yngling led, som paa en ædel Maade opoffrede sit Ungdomsliv, for at følge Pligtens Bud: vi følte Alle, at han for et stort Tab fik en stor Erstatning; men tænk Dem nu tvertimod en Yngling, som af ubesindig Tillid til egne Evner vilde gribe ind i Samfundslivet, hvad har han til Erstatning for den oversprungne betydningsfulde Forberedelsesalder? Han maa ikke lade sig friste af den lokkende Nærhed, hvori en skuffende Indbildningskraft stiller ham Udsigterne til at virke noget Stort for Menneskeslægten. Han behøver ikke at springe den korte Ynglingsalder forbi. Verden løber ikke saa hurtigt, at Leiligheden til at udrette noget Stort, om han har Evner dertil, skulde løbe fra ham, medens han forbereder sig. For ret at være fri, maa Ynglingen tumle sig i Tænkningens og Indbildningskraftens store Rige; der er Kamp, hvor man let kan reise sig igjen, dersom man falder; der er Frihedsyttring, som ikke drager uoprettelige Følger for Samfundet efter sig, og derfor hverken paadrager ham det ydre eller indre Ansvar, som foruroliger Sjælen og svækker dens muntre Spændkraft. Med Glæde tænker jeg mig tilbage i den lykkelige Tilværelse, hvor jeg levede i denne fremadstræbende Kamp, hvor enhver Dag beseirede en ny Vanskelighed, erobrede en ny Sandhed, eller forjog en gammel Vildfarelse. At dette glade Liv endnu

Digitized by Google

ikke greb ind i Borgersamfundets Sysler, kastede ikke mindste Skygge ind i denne Lysverden — det faldt mig ikke ind at tvivle paa, at en virksom Uddannelse af mine Evner jo vilde forskaffe mig en passende Plads i Samfundet. Min Ungdoms Historie er ikke væsentlig forskjellig fra de mange Andres, som ei have været uheldige nok til at ledes bort fra den naturbestemte Bane. Jeg fortalte kun min Erfaring, fordi den er min, altsaa for mig maatte have den mest anskuelige Vished; men jeg veed, at De ville kunne faae den bekræftet af utallige andre Vidnesbyrd. Dog De behøve dem neppe; thi enhver af Dem, som allerede seer ud over Skolens Skranker, vil finde, at Natur og Sandhed i deres eget Indre aflægge Vidnesbyrd derom.

Vi maae nu henvende Øiet paa den Vexelvirkning, hvori Ynglingsalderen staaer med de Ældre. Har Faderen ikke forspildt Sønnens Fortrolighed, og har Sønnen ingen Hemmelighed, der kunde gjøre ham Skam hos Faderen, udvikler sig mellem dem et Venskab, som gavner og forædler dem begge. Det forstaaer sig, at Dette ikke maa skee med Charakterens Opoffrelse, men vel med Tilsidesættelse af mangt et eensidigt Hang. Jagttages det rette Forhold, maa Faderen gjennem Sønnen med forhøiet Deeltagelse skue ind i den unge Verden, og paa den anden Side maa Sønnen ved Faderens Hjelp deels gjøre et Fremblik ind i den Verden af Virksomhed, hvori han engang selv skal blive en dygtig Medarbeider, deels et Tilbageblik i et foregaaende Tidsrums Ungdomsliv, som ikke kan andet end berige hans Verdensanskuelse. Med Alderen voxer endnu Fortroligheden: Sønnen bliver selv Mand og Fader, og hans Børn kaste endnu en Glands af Livets Morgenrøde paa Oldingens Aften.

I Sammenligning hermed vil man let tilstaae, at al sand velvillig Omgang mellem Gamle og Unge har en forædlende Virkning til begge Sider; den baade forskjønner Livet og mod-

Digitized by Google

arbeider den trættende Eensidighed, som i saa høi Grad udtørrer det indre Liv.

Man misforstaae mig kun ikke, som om jeg vilde tilraade en Sammenblanding af Aldre — nei, den gamle Sætning, at Lige maa søge Lige, er en virkelig Tilværelseslov — men det er kun mod den Afsluttethed jeg taler, ifølge hvilken vi ofte see Ynglinger skye den selskabelige Meddelelse med de Gamle, og atter disse skye den omgængelige Meddelelse med hine. Denne Afsondring er fordærvelig og strider imod Tingenes sande Natur, som fordrer velvillig, kjærlig Samvirken; saadan er Tilværelsens Fornuftlov angaaende disse Forhold. Den udføres ikke af en ubevidst Natur; men vi ere selv anviste til med Frihed at udøve og haandthæve den. Der gives i os Anlæg og Kræfter, bestemte til den frie Fornufts Tjeneste, men som vi ofte tillade at virke uden dennes Tilsyn og at forstyrre Fornuftharmonien. Hvorledes skulde jeg her kunne nævne alle de Tilbøieligheder og Lidenskaber, som det kommer an paa at styre og lede paa den rette Maade? Lad mig kun nævne een, som hænger sammen med mangfoldige andre: den os saa nødvendige Drift til at vedligeholde vor Selvstændighed. Hvor ofte udskeier den ikke til uretfærdig Krænkelse af samme Drift hos Andre! Hvor ofte har ikke enten Faderens Herskesyge eller Sønnens Stolthed fjernet Hjerter, som paa det inderligste skulde have hængt ved hinanden! Med alt Dette gjør dog den fordrede Fornufttilstand sig med kjendelig Overvægt gjeldende, deels fordi vi ere Fornuftvæsener, om end altfor ofte meget hildede, deels fordi den hele Tilværelse er et uendeligt Fornuft-Hele, hvori det Ufornuftige virker tilintetgjørende paa sig selv. En fuld og reen Fornufttilværelse er et Ideal, som her paa Jorden aldrig opnaaes; men Enhver see sig kun om i sin Omgivelse, og han maa være meget ulykkelig, eller have et meget uklart Blik, dersom han ikke i den, mod Idealet altid fattige Virkelighed, dog finder, at der bliver en stor Sum af gjensidig Velvillie, Hjælp og Samvirken

Digitized by Google

tilbage, hvorved den ene Alder knyttes til den anden. Han vil da see, at han slutter sig til Det, som udgjør Tilværelsens Sandhed, naar han bidrager til Fornuftlovens Herredømme.

Bestandigt med Øiet henvendt paa Dem blandt mine unge Tilhørere, som inden et ikke meget langt Tidsløb skulle træde ind i Verden, maa jeg endnu, førend jeg slutter, henlede deres Opmærksomhed paa den Maade, hvorpaa De bør bedømme de Ældre med Hensyn til disses Virksomhed for Videnskab, Samfund og Menneskehed. Der gives Mange, som af en i sig selv roesværdig Iver for Menneskesamfundets Fremskridt, ønske en hurtigere Udførelse, end der i Virkeligheden er mulig; de vente Alt af Ungdommens Fyrighed. Man siger, at Verdens Forbedring skal udgaae fra Ungdommen; denne Sætning forstaaer sig af sig selv, naar man deri vil lægge den Betydning, at en stor Deel af de Mangler, som vi nu ikke faae afhjulpne, ville blive det ved den nærværende Tids Ungdom, naar den er kommen saa vidt ind i Mandbomsalderen, at den faaer en betydelig Indflydelse i Forretningernes Gang; men venter man, at Ynglingerne, som saadanne, skulle styre Verdensanliggenderne, støder man i alle Maader an mod Tingenes Natur. Lader os betragte Sagernes sande Forhold. Enhver Tidsalder modtager fra den foregaaende mangfoldige Indretninger og Tilstande, som ikke mere passe til den opnaaede Udvikling — og dette vil i en desto høiere Grad skee, jo hurtigere Udviklingen skrider frem. Ved Tidsalderens egne Fremskridt kommer endnu flere Ting til at henstilles blandt de forældede. Det lykkes at hæve mange af disse Misforhold: men der gives ikke faa, som ifølge Tingenes Natur behøve flere Menneskealdere til at overvældes, ja man vil ikke undgaae at føie nogle nye til, da Ophævelsen af visse Misforhold saa let skaber nye. I den Arv, Forgængerne have efterladt os, er der altsaa Meget, som vi have at bekæmpe og bortrømme; men lader os ikke forvirre vort aandelige Syn, ved udelukkende at fæste det herpaa, og overlade os til den al

Digitized by Google

sand Verdensanskuelse modsigende Indbildning, at Forgængerne vare indskrænkede Mennesker, uden Frihedssind og uden Kraft! Lader os aabne Øinene for den uhyre Arv af Kundskaber og Love og Indretninger, vi have modtaget fra dem! Vor Tidsalder vil ligesom enhver foregaaende ikke formaae mere, end at efterlade denne Arv større og forbedret til den næste. Denne næste Alder vil atter komme i samme Forhold til den, af hvilken den afløses; og hvorledes kan det være anderledes, saalænge Menneskeslægten virkelig gaaer fremad! Kun Den, som kunde lukke Øinene for den store Virkelighed, og i en uklar Sindsforfatning ønske at virke anderledes end som Led indenfor Menneskesamfundets Naturorden, kan være misfornøiet hermed. Men De, mine unge Venner, kunne glæde Dem ved, at Tidsalderen byder Dem en større Arv af Indsigter og Dannelse, end nogen Tidsalder forhen har efterladt den kommende. Derved har den ogsaa efterladt Dem Opfordringer til langt større Arbeider, som de ville have at bestaae, snart for at bortrømme ældre Tiders Levninger, snart for at medvirke til nye Skabelser. Glæder Dem ved den Kraft, som De føle udvikle sig hos Dem, og den skjønne Tid, der staaer Dem aaben; men glemmer ikke, at de Mænd, som træde fra Verdens Skueplads, naar De engang skulde indledes derpaa, have kæmpet og virket, ligesaavel som De komme til at kæmpe og virke i den Dem tilfaldende Orden, og som det atter, efter et Tidsrum, der i Verdenshistorien er saare kort, vil tilfalde deres Efterkommerne. I at bedømme de ældre Mænd, og allermest dem, som have erhvervet sig store Fortjenester af Samfund eller Videnskab, beder jeg Dem stedse at mindes, at enhver saadan Mand har sin visse Sendelse i Verden, for hvis Opfyldelse han maa takkes og æres. Den, som igjennem sine bedste Aar har givet sine Kræfter en Retning, hvorved noget Fortræffeligt er udført, synes siden Mængden desto mere overflødig, jo fuldkomnere han har udført sit

Digitized by Google

Hverv, selv om han endnu har store Evner til at gavne; man fordrer paa en vis Maade, at han efter fuldendt Værk endnu skal begynde en ny Bane. Jeg beder Dem at betænke, at ingen Eiendom, udenfor Mandens Indre, er skjønnere end Medmenneskers Erkjendelse af de Tjenester, han har beviist Verden. Krænker aldrig denne hellige Eiendomsret, selv om De, som let kan skee, i den borgerlige eller videnskabelige Kamp komme til at staae stridende ligeoverfor Mænd af velerhvervet Fortjeneste! Sandheden behøver til sin Seier ikke at krænke Retfærdigheden. Føler Nogen Kraft til selv at udrette noget Ypperligt, da betænke han, at han ved at krænke hiin Eiendom forbereder Rov paa den, som han vil erhverve sig.

Da denne hele Tale er gaaet ud paa at vise, hvilke Kjærlighedens Baand og hvilken gjensidig Trang der sammenknytter alle Menneskelivets Aldre, kunde det synes, som om jeg i Grunden ønskede at see al Kamp i Verden ophævet. Dette vilde være ligesaa daarligt, som at haabe Tilintetgjørelsen af alt Ondt i den endelige Verden. Det kan ikke falde mig ind at nægte den Sandhed, som den store Digter saa lykkeligt har udtrykt, at Alt

> verler indtil sidste Led
> imellem Had og Kjærlighed.

Men de mange falske Forestillinger, som have gjort sig gjældende om Aldrens Forhold, og som tildeels indsmigre sig ved en vis Halvsandhed, svække Kjærlighedsbaandet og adsplitte Kræfter, som skulde virke i Forening. Var vor Tidsalder en Velvilliens og Kjærlighedens Tidsalder, men begyndte at gaae over til en blødagtig Tænkemaade, vilde jeg slaae mig til Dem, som stræbte at bringe et mere bevæget Liv ind i den Ro, som truede med Stilstand; men nu er Dette ikke nødvendigt. Vi behøve just nu under de mangfoldige Partistridigheder i Liv og Videnskab, at see os vel om, for at bedømme rigtigt, hvor vi skulde holde

Digitized by Google

Fred, paa det at vi kunne kæmpe med uadsplittede Kræfter for det virkelige Gode.

Lad de Gamle mindes, at de have været unge, og at Ungdommen er Fremtidens Spire; og lad de Unge vel betænke, at de selv ville blive Gamle, og see en ny Ungdom stille sig overfor dem! lad endelig Enhver stille sig for Øie, at alle Aldre, trods mangehaande Forskjelligheder, dog ifølge Tilværelsens evige Love omslynges af eet Kjærlighedsbaand!

Digitized by Google

II.

Tale ved Optagelsen af unge Studerende til akademiske Borgere.

holden i November 1821.*)

Den herlige Plato betragtede Staten som et levende Væsen, hvori hver Borgerklasse forestilte et eget Lem, saa at Staten betragtedes som en Afbildning af Menneskenaturen. Paa samme Maade kan ogsaa hvert mindre, men dog virksomt, og velordnet Samfund, med dyb Betydning fremstilles under Billedet af et levende organisk Væsen; thi har ikke ethvert af dets Lemmer den Fordeel, at alle de øvrige maae virke for det, og maa dette ikke atter virke for alle de øvrige, saa at enhver Deel deri baade er Diemed og Middel, saaledes som en af det sidste Aarhundredes største Philosopher saa træffende forklarer Organismens Natur! Men sit Liv vil dette organiske Legem skylde til sine Medlemmers Aand og Kraft, og Varigheden af dette Liv i usvækket Sundhedsfylde vil det erholde, naar det uophørligt vinder nye retskafne og dygtige Medlemmer. Paa denne Maade tænker jeg mig med

---

*) I Følge Universitetets Love holdtes ved den aarlige Mindefest for Reformationen først en udførlig Tale af en anden Professor, hvorpaa Decanus i en kort Tiltale især henvender sig til de Studerende.

Digitized by Google

Fornøielse den aarlige Optagelse af Universitetets nye Borgere som en aarlig Gjenfødelse eller Fornyelse af vor Høiskoles gamle, men i usvækket Ungdomskraft sig vedligeholdende Legem; og det synes mig at være en skjøn Indretning ved vor Høiskole, at denne vort Samfunds aarlige Fornyelse forenes med Minderne om dets fordums store Fornyelse ved Religionens Rensning og ved forbedrede Indretninger.

Dette Billed af vort Universitet synes mig heller ikke tomt og ufrugtbart, men tvertimod særdeles skikket til at fremstille os alle de hellige Baand, der skulle sammenknytte denne ærværdige Indretnings Medlemmer.

Det er mig en Lyst at tænke mig ind i de forskjellige ædle Følelser, der maae besjæle de tilstedeværende Mænd eller Ynglinger, enhver efter hans Stilling. Læreren maa vel ved denne Leilighed mindes, hvorledes han arbeider paa en uendelig Bygning, og maa glæde sig ved den Tanke, at han blandt de mange unge Mænd, som nu optages i vort Samfunds Skjød, ogsaa vil finde nogle, som ere kaldede til at arbeide med paa denne herlige Bygnings videre Fuldførelse. Han vil tænke sig, at et større Antal ville gjøre sig skikkede til at udbrede Videnskaberne ved Tale og Skrift, og derved føre deres Medmennesker videre frem paa Veien til Lyset, til Viisdom og Dyd; og endeligen tænker han sig, at Enhver, der ikke skulde vorde sit høie Kald uværdig, i det mindste skal bidrage Noget til at overføre Viisdomsgrandskernes Forskrifter i Menneskelivet; thi ved utallige fine Traade, usete af sløve Oine, hænge det borgerlige Livs Bestand og Udvikling sammen med de Lærdomme, som udspringe af de dybeste Undersøgelser, men ofte gjennnem saa mange Afledninger, at ikkun Grandskeren kan finde Begyndelsen. Hvor kan Læreren tænke, at han til alle disse skjønne Bestemmelser skal indvie en blomstrende Ungdom, uden at han derved maa begeistres af en Glæde, der staaer i Forhold til hans Varme for det Sande og Skjønne? Og hvorledes kan han forudsætte hos

de Unge Lyst til at modtage Indvielsen, uden at føle sig hendraget til dem, og føle den varmeste Lyst til at gavne dem?

Endnu mærkværdigere maa denne Høitid være for de Ynglinger, som nu først modtage den akademiske Borgerret. Jeg vil ikke tale om den billige Glæde, Enhver af dem kan føle ved at see sin Flid belønnet, i det han indlemmes i en ny og høiere Orden i Samfundet; men jeg fremstiller for mig de Tanker og Følelser, der maa gjennemstrømme et dybere Gemyt. Det maa svæve den, der ikke vil nøies med Tingenes Overflade, for Øie, at han, idet han gaaer over fra Skolens Tvang til Universitetets Frihed, gjør et Skridt af den mest afgjørende Vigtighed. Det er allerede stort i Henseende til Livets Forhold at omskifte Opdragelsens Indskrænkning med den Tilstand, hvori man er sine egne Handlingers Herre; men det er maaskee endnu større med Hensyn paa det videnskabelige Liv, at omskifte Skolens Ledebaand med den Frihed til at vælge sine Studier, som Universitetet nu skjøndt ikke ganske uden en viis Overgang frembyder. I Skolen havde den Unge ikkun at lære og at begribe; ved Universitetet skal han vænne sig til selv at undersøge med, og uden at paalægge nogen Tvang indbyde dog vore Indretninger ham til først at forberede sig ved de Studier, som mest kunne nære den selvstændige Tænkning. Han opmuntres til endnu at udvide sine Kundskaber i de lærde Sprog, men især at trænge dybere ind i deres Aand. Han veiledes til at gjøre sig mere fortrolig med den Videnskab, uden hvilken Plato ikke vilde tillade nogen at indtræde i sit Akademie. Indgangen til Philosophiens Dybheder aabnes for ham, Verdensklodernes evige Kredsløb lægges ham for Øine, Naturens mest enkelte og derfor mest omfattende Love afsløres ham. I Sandhed, den Yngling, som med Ligegyldighed tænker paa, at han skal vorde deelagtig i saa herlige Kundskaber, han skulde hellere lade sig indskrive i et Laug, end forsøge paa at være en Borger i Videnskabernes Rige; thi

han vil ligesaa lidet begeistres for de Videnskaber, til hvilke han siden henvender sig, og som skulde udgjøre hans Livs Syssel.

Overalt er Ligegyldighed mod Videnskaben hos Dem, der skulde være dens Dyrkere, det største Beviis paa Uværdighed dertil. Den derimod, der føler en sand Glæde over de Indsigter, han erhverver sig, uden Hensyn paa de Fordele og den Ære, de kunne bringe ham, han er berettiget til at troe om sig selv, at han er kommen ind i Videnskabernes Helligdom, og vil sikkert ved fortsat Stræben trænge ind i deres Allerhelligste. Jeg beder Eder, mine unge Venner, altid at beholde eders høie Kald for Øinene, og derved altid at nære Begeistringens hellige Ild. Aldrig bør I glemme, at det er vort aandelige Væsen, der gjør Mennesket til Guds Billede, og at det er Videnskaben, som uophørligen udvikler i os denne Guddomsgnist, deels ved at vise os, som i et Speil, vort eget Indre, deels ved at fremstille os det Guddomsaftryk, der overalt aabenbarer sig for os i Naturen. Af denne Overbeviisning om vor aandelige Naturs Herlighed maae I stedse være gjennemtrængte; ikke blot i Studerestuen og Forelæsningssalene, men i hele Livet. Alt hvad I see i Verdensbegivenhederne, i Menneskesamfundet og i Naturen bør I altid henføre til Fornuftens evige Love. I ville derved vinde paa to forskjellige Veie; paa den ene Side ville I uden at trættes med Fornøielse forfølge endog de vanskeligste Undersøgelser, og selv ikke ringeagte Det, som et sløvere Øie anseer for ubetydeligt, idet eders ved Videnskaben skærpede Øie seer det Glimt af Fornuftens Lys, som bestraaler den, paa den anden Side vil den Overbeviisning, at Fornuften overalt, saavel i det Største som i det Mindste, aabenbarer sig, veilede Eder til at efterspore Naturens og Aandens Hemmeligheder, der hvor I uden Aandens Lys ikke vilde ane dem; saa at Det, som for den Uindviede ikkun synes død Masse, for Eder vorder levende Kundskabskilder.

Forudsat da, at I ere besjælede af denne sande Kjærlighed

Digitized by Google

til Videnskaben, at eders Aand tørster efter Viisdom, lykønsker jeg Eder til den nye Livskreds, som nu aabnes Eder. Først maa jeg fremkalde Eder, som have vundet eders Examinatorers udmærkede Bifald og give Eder den velfortjente offentlige Roes. Glæder Eder over den Ære, I have erhvervet ved en hæderlig Anvendelse af eders Evner, men glemmer ikke, at denne Ære giver eders Medborgere større Fordringer. I have viist Eder som udmærkede Ynglinger; Fædrelandet venter af Eder engang udmærkede Mænd. Lader altid den Hæder at tælles blandt Fædrelandets Lys, og den Skam, at skuffe dets Forventninger, svæve Eder for Øie; dog fremfor enhver udvortes Betragtning, saa skjøn den end kunde være, holder fast paa det Sande, det Gode, det Skjønne selv, elsker det i Aand og Sandhed, saa ere I altid paa den rette Vei til den sande Lyksalighed, af hvilken den udvortes Glands ikkun er et svagt Gjenskin.

Ogsaa I, som have givet Prøver paa fortrinlige Kundskaber, uden at have opnaaet Ret til offentligen at fremkaldes til Roes, I ville dog hos eders Lærere og Medborgere nyde Deel i den Ære, som Dygtighed giver Krav paa, I have en allerede erhvervet Ære at forsvare, og en forøget at efterstræbe. Men ogsaa I andre, som ikke have naaet samme Grad af Modenhed, eller ikke have været heldige i at lægge eders Kundskaber for Dagen, lader Eder ikke afskrække fra at søge det høieste Maal! En kraftig Villie kan som en kraftig Tro flytte Bjerge.

Selv det mindre Tal blandt Eder, som maatte føle eders Kræfter for svage til at naae det Maal, som foresvæver Eder, forsager ikke. Den, som har en reen Villie og en oprigtig Kjærlighed til Viisdommen, bør aldrig ringeagte sig selv eller ringeagtes af Andre, er aldrig et unyttigt Led i Menneskesamfundet.

Og saaledes optage da vi, eders tilkommende Lærere, Eder med de bedste Forhaabninger og Ønsker. Slutter Eder til os, og vi skulle ikke unddrage os Eder. Slutter Eder til eders

Digitized by Google

ældre Medborgere, for at høste Gavn af deres modnere Kundskaber og deres Erfaringer. De skulle komme Eder i samme Grad mere i Møde, som de fortjene eders Tillid og I deres. Slutter Eder til hverandre, vistnok ikke ved nogen Laugs- eller Ordensaand, men ved fælles Kjærlighed til Videnskaberne. Understøtter og veileder hverandre. Og endeligen glemmer aldrig, at vi Alle, Lærere og Lærlinge, bør omfattes af et Kjærligheds og aandeligt Slægtskabs Baand.

Digitized by Google

Gamle og nye Tider.

Digitized by Google

Digitized by Google

Gamle og nye Tider.

(Af Almanaken for 1835.)

Bliver Verden slettere?

Der gives mange Mennesker, som indbilde sig, at Verden bestandigt bliver slettere. Denne Klage er ikke ny; man finder Steder i ældgamle Bøger, forfattede for to, tre tusind Aar siden, hvoraf man seer, at gamle Folk allerede dengang forsikkrede, at Menneskene ikke mere vare saa stærke og kloge og retskafne, som i deres unge Dage. Det samme, finder man, er ogsaa skeet i alle paafølgende Tider. Dersom nu Verden var uophørligt vedbleven at forringe sig saaledes, at det kunde kjendes i en Mands Levealder, hvilken himmelvid Forskjel maatte der da ikke være mellem de Mennesker, der have levet for tyve, tredive eller flere hundrede Aar siden og os, som nu leve! Saare usle maatte vi da være i Sammenligning med dem! Var det sandt, maatte vi vel finde os deri — thi lidet vilde det hjelpe at lyve os bedre, end vi ere — men er det ikke sandt, maae vi ogsaa vel vogte os for at troe det. Vi høre ofte, at Noget roses, og sættes os til Exempel og Efterligning, blot fordi det er gammelt; bildte vi os nu falskeligen ind, at Alting fordum var saa meget herligere, vilde vi ikke have Mod til at prøve det Gamle, saaledes som vi dristigt og med Rette prøve det Nye.

Digitized by Google

Luftens Varme har ikke forandret sig.

Jeg vil først tale om en ugunstig Forandring, som efter Manges Mening skulde være foregaaet i Verden uden om os, men som vilde have megen Indflydelse paa Mennesket, om den virkelig havde fundet Sted. Mange indbilde sig nemlig, at Varmen paa Jorden i Tidens Løb skulde mere og mere aftage. Der gives vel ogsaa Dem, der mene, at det efterhaanden bliver varmere; men vi skulle snart faae at see, at ingen af Parterne har Ret. Vel gives der ofte en Deel Aar efter hverandre, der ere ualmindeligt kolde eller ualmindeligt varme; men saadant er ikke af Varighed. Spørgsmaalet er, om det i ældgamle Tider var stadigt varmere eller koldere end i vore Dage, eller om der slet ingen kjendelig Forandring er skeet.

Enhver veed, at Grønland er et meget koldt Land, der er fuldt af Iisbjerge, som aldrig smelte, og at det fra Søsiden næsten er omleiret med Iis, som endog om Sommeren gjør Farten dertil vanskelig. Om dette Land er der ofte bleven sagt her hos os, at det fordum var langt mildere og frugtbarere, og at det i Dronning Margarethes Tid, for mere end fire hundrede Aar siden, skulde have været saare frugtbart, saa at derfra kunde føres Fødemidler til Danmark. Man har nøie eftersporet, hvorfra saadanne Efterretninger kom, og fundet dem grundede paa Misforstaaelser; derimod finder man i en gammel Bog, der er skreven i Norge for fem til sex hundrede Aar siden, og kaldes Kongespeilet, Grønlands Iis saaledes beskreven, at man ingen Forskjel seer mellem Tilstanden dengang og nu.

Et andet Exempel kunne vi tage af Bibelen. Man seer deraf, at Jødelandet i Christi Tider baade havde Viinavl og den søde Frugt, som kaldes Dadler; men intet Land, som har mindre Varme end Jødelandet, frembringer modne Dadler, og intet Land, som har større Varme, frembringer Druer i den Mængde, at man uden særegne Kunster, der kan have en Viinavl. Vi

Digitized by Google

see deraf, at Jødelandet i Christi Tider hverken kan have været varmere eller koldere end i vore Dage. Men vi behøve kun at huske paa, at man iaar skriver 1831 for at see, hvor lang Tid det er, at Jødelandets Varme har holdt sig bestandig; og dog kan man gaae videre, og sige, at det ikke engang i Moses Tid, som faldt omtrent 1500 Aar før Christus, altsaa mere end 3300 Aar før vor Tid, var varmere end nu; thi de Mænd, som Moses havde sendt ud for at speide Landet, berettede, at det var rigt paa Druer, og bragte Prøver af ualmindelig store Drueklaser med sig; havde det dengang været varmere, saa kunde, som sagt, Landet ikke have været et rigt Viinland.

Nogle have meent at finde et Beviis for, at der har været Viinavl i adskillige Lande, hvor der nu ingen findes, i den Omstændighed, at der i de Privilegier, som Paven havde givet daværende Klostere, omtales Viinavl; men det kom kun deraf, at Pavens Skrivere udfærdigede Privilegierne eens for Klosterne i de forskjellige Lande, uden at tænke paa, at de nordlige ingen Viinavl havde.

I de varmeste Lande af vor Verdensdeel, saasom Grækenland, Italien, og en Deel af Frankrig, vorer Olietræet, hvoraf Bomolien faaes; men det trives ikke i koldere Lande. Længere mod Nord end til den Bjergstrækning i Frankrig, som kaldes Cevennerbjergene, naaer Olietræet ikke; men nordligere fandt man det heller ikke for 1800 Aar siden. Dette lære vi af en gammel græsk Bog, skreven af en lærd Mand, som hed Strabo, der levede paa Christi Tider.

Jeg kunde endnu af gamle Skrifter anføre mange andre saadanne Exempler paa, at Jorden hverken er bleven varmere eller koldere i al den lange Tid, hvori Menneskene have gjort Optegnelser, der ere komne til os; men her have vi ikke Rum til at anføre mere. Professor Schouw, som giver os Beretninger om de forbigangne Aars Veirligt, har samlet og prøvet mangfoldige saadanne gamle Efterretninger, og forelagt det

Digitized by Google

Kongelige Videnskabernes Selskab en Afhandling herover, hvoraf jeg har laant disse Exempler.

Menneskene bleve ikke større eller stærkere i Oldtiden.

Man fortæller ligeledes, at Menneskene i forbums Tider vare meget større end nu; men ogsaa dette beroer paa Indbildning og Feiltagelser. Man har nu og da fundet gamle Been, som Nogle troede at have tilhørt uhyre Kæmper; men man har siden undersøgt saadanne Been nøiere, og fundet, at de ikke vare Menneskebeen, men havde tilhørt store fiirføddede Dyr. Derimod har man havt mangfoldige Leiligheder til at undersøge Lig og Beenrader, som havde tilhørt Mennesker, der vare døde for mange hundrede, ja et Par tusind Aar siden, og derved overbeviist sig om, at Folk, i det Hele taget, hverken vare større eller mindre end nu. I Ægypten, hvorom allerede tales saa ofte i Bibelen, havde man den Skik, at balsamere Ligene paa en saa snildt udtænkt Maade, at de kunde holde sig, saalænge det skulde være. Disse balsamerede Lig, som man kalder Mumier, bleve enten gjemte af Slægtningerne som Helligdomme, eller hensatte i dertil bestemte store og stærke offentlige Bygninger, eller i Gravhvælvinger, udhugne i Klipper. Man finder dem derfor endnu den Dag idag i Mængde. Betragtningen af disse Mumier viser os ingen Forskjel mellem Menneskets Størrelse for et Par tusind Aar siden og nuomstunder. Den Uefterttænksomme, som ikke overveier, at Ligene maae indkrympes ved Udtørringen, vil endog troe, at de have været mindre; men naar man betragter Benene deraf, seer man, at Folk dengang i Ægypten hverken bleve større eller mindre end nu. De blive der i det Hele taget noget mindre end her i Norden.

I mange andre Lande træffer man Beenrader og adspredte Been, som man med Sikkerhed kan sige om, at de have tilhørt

Digitized by Google

Mennesker, der ere døde for mange hundrede, ja et Par tusind Aar siden; og overalt, hvor saadanne findes, viser en nøiagtig Prøvelse af alle Omstændigheder, at Menneskenes Størrelse ikke har forandret sig.

Man paastaaer fremdeles ofte, at Folk i gamle Dage vare stærkere, end de nu ere; men dette er ikke bedre grundet. Blandt andet anfører man for denne Mening, at man ofte finder gamle Ridderrustninger saa tunge, at det i vore Tider vilde falde en Rytter vanskeligt at bevæge sig deri. For det første maa jeg herover bemærke, at vi af gamle Skrifter see, at disse Rustninger ogsaa i den Tid fandtes byrdefulde, og gjorde Ryttertrupper saa tungtbevægelige, at de ikke kunne forsvare sig mod dristige letbevæbnede Krigsfolk, naar det var lykkedes disse at bryde et Hul paa deres Rader; for det andet maa det betænkes, at det var ved Øvelse, man lærte at bære disse tunge Rustninger. Folk, som øve deres Kræfter paa en eller anden særegen Ting, faae ofte deri en stor Styrke. Man har ogsaa havt det Exempel, at en Opsynsmand ved et Rustkammer, som ikke var ualmindelig stærk, da han kom dertil, ved lang Øvelse havde faaet en saadan Færdighed i at bære og bruge de gamle Rustninger og Vaaben, at han endnu i sit firesindstyvende Aar kunde vise Prøver derpaa. Endelig bør det ogsaa betænkes, at det oftere var Rustningerne af de dygtigste Krigsmænd end af svage og kraftløse Folk, som bleve gjemte. Man taler ogsaa om gamle Sværd, saa store, at det vilde falde vor Tids Mennesker vanskeligt at svinge dem; men dette hører op at være forunderligt, naar man veed, at Krigsmænd, i den Tid da man endnu ikke vidste af Krudt og Kugler, ofte havde Sværd, som brugtes med begge Hænder. Nu da de tunge Hjelme og Harnisker ere af Brug, saasom de lidet vilde nytte efter vor Maade at føre Krig paa, har man ogsaa afskaffet saadanne tunge Sværd. Man finder endelig ogsaa nogle gamle meget store Sværd, der have været brugte til at bæres foran til Stads,

Digitized by Google

ved visse høitidelige Leiligheder. Den, som holder saadanne Sværd for Krigsvaaben, maa rigtignok faae store Tanker om vore Forfædres Kræfter. De Sværd derimod, som vi saa ofte finde i gamle Kæmpebegravelser, og overalt de fleste Vaaben, vi finde fra gammel Tid, vise os noksom, at Menneskenes Styrke ikke var større i forrige Tider end i vore Dage.

Levetiden har ikke aftaget. Man lever nu sundere.

En anden lignende Indbildning er den, at Folk fordum skulle være blevne ældre end nuomstunder. Denne er ligesaa ugrundet. Jeg beder vel at bemærke, at jeg her ikke gaaer mere end tre tusinde Aar tilbage i Tiden, paa det at jeg ikke skal behøve at anføre Noget om de Lærdes Undersøgelser angaaende Meningen af Skriftens Beretning om Verdens første Tider, hvorved jeg maaskee kunde blive uforstaaelig for Mange; men hvad de sidste tre tusinde Aar angaaer, da er det ikke vanskeligt at vise Enhver, at Menneskets sædvanlige Levealder i den Tid er vedbleven at være den samme. Her kan jeg atter anføre Bibelen, som det vigtigste Vidnesbyrd, i den 90de Psalme, som er overskreven Moses den Guds Mands Bøn, siges udtrykkeligt, at Menneskets Alder er halvfjerdsindstyve Aar, og kommer det høit firesindstyve. Andre ældgamle Skribenter anslaae Menneskets Alder til samme Høide. Man maa i alle disse Ting beundre den guddommelige Viisdom, der har givet Naturen saa fuldkommen Indretning, at den ikke gaaer i Forfald, som Menneskeværk, men holder sig det ene Aartusind efter det andet.

Her har jeg endnu at tilføie noget Mærkværdigt. Ved at sammenligne en Mængde af gamle Efterretninger, og deriblandt gamle Kirkebøger, og Lister over Fødte og Døde fra den Tid, hvorfra saadanne haves, har man fundet, at der i de nyere Tider af et lige Antal Fødte ikke bortdøe saa Mange,

Digitized by Google

uden at blive gamle som fordum. Vel er den høieste Levealder, Mennesker opnaae, ikke bleven større, men Tallet af dem, som naae en høi Alder, er steget. Naturen er bleven uforandret; men Menneskenes Indretninger og Levemaade have frembragt Forandringer.

Jeg vil anføre de fornemste Aarsager hertil:

1) Menneskene have efterhaanden vant sig til mere Reenlighed. Gaae vi 5 til 6 hundrede Aar tilbage i Tiden, saa finde vi, at Gaderne selv i de store Byer ikke vare brolagte, og at de desuden vare smalle og mørke. Ureenligheden var stor saavel i Gaderne som inden i Husene; derfor hjemsøgtes ogsaa dengang alle store Steder jevnligen med pestagtige Sygdomme, der lagde mange Tusinde i Graven. Forbedringerne i Byernes Luftighed og Reenholdelse gik iøvrigt kun langsomt fremad, men alt som de gik frem, bleve de smitsomme Sygdomme sjeldnere og mindre mordiske. En Syge, som den sidste store Cholera, vilde rimeligviis for 500 Aar siden være bleven ligesaa skrækkelig som den sorte Død, især da Almuen ogsaa dengang levede meget slettere end nu. Man klædte sig heller ikke reenligt. Menig Mand vidste libet af Linned, hvoraf følger, at Huden savnede et stort Forfrisknings- og Reenlighedsmiddel, som man nu ikke vilde undvære. Derfor vare alle Slags Hudsygdomme meget almindelige, og den skrækkelige Spedalskhed anrettede store Ødelæggelser. Forbedringen er gaaet langsomt, og man holder endnu ikke nær overalt Gader, Huse, Klædningsstykker, eller Kroppen selv saa reenlige, som det var at ønske: men det, som efterhaanden er skeet, er dog betydeligt, og har baaret sine Frugter.

2) Menneskene vare fordum mere umaadelige i Mad og Drikke end i vor Tid. Vel troe Mange det Modsatte; men de lægge da kun Mærke til, hvor megen Overdaadighed, der endnu finder Sted, som burde afskaffes, men tænke ikke

paa de lange Beskrivelser, vi have over Det, som fordum blev fortæret ved Gilderne. Til Umaadelighed i Drik vare Fortidens Mennesker især hengivne. De berusede sig dengang mest i Øl og Mjød, som de havde gjort mere berusende, end det pleier at være i vore Tider; men Berusningen af disse Drikke, som ere saa uskyldige, naar de bruges til Maade, er meget skadeligere end af Vinen. Brændevinets Indførelse, og den større Lethed i at faae Viin, har vistnok bidraget til at forjage Umaadeligheden i Øl og Mjød, men derimod har Brændevinet skadet derved, at dets lette Priis har gjort Brugen almindeligere. Umaadeligheden i Drik har derfør i en vis Tid snarere tiltaget end aftaget; men nu tør man vel sige, at den i de sidste Par Menneskealdere stærkt har aftaget. I denne Henseende have de høiere Stænder, især i de sidste halvhundrede Aar, foregaaet de ringere med et godt Exempel. Nu er Umaadelighed i Drik næsten ganske afskaffet blandt de Fornemme, og derfor naae flere af dem en sund Alderdom end før; men hos Menigmand er Forbedringen heri ikke saa stor, som man vel tør haabe, at den vil blive. Den, der ikke følger Religionens Bud om Ædruelighed, sørger slet for sin egen Sundhed.

3) Lægekunsten er bleven meget forbedret, og vi have flere gode Læger end fordum. Hertil kommer, at den Daarlighed at søge sin Redning i overtroiske Midler og saa kaldte kloge Mænds Raad mere og mere er gaaet af Brug, endskjøndt den endnu hersker formeget. Med Lægekunstens Forbedring er der tillige fulgt mange gode Anordninger om Sundhedsvæsenet, hvorved smitsomme Sygdomme enten holdes borte, eller hindres i at faae Magt. Blandt disse Foranstaltninger maa især nævnes Kokoppernes Indførelse, der er bleven saa kraftigt befordret af vor faderlige Regjering, og har reddet saamange Børns Liv.

Digitized by Google

Menneskeslægten er ikke gaaet tilbage, men fremad i moralsk Henseende.

I Henseende til de legemlige Ting see vi da, at det ikke staaer værre med Menneskene nu end i Fortiden, men snarere bedre. Spørgsmaalet bliver da nu, om det ikke skulde finde sig anderledes med de aandelige? Jeg veed det, at Mange tale om de gamle Tider, som om alle Dyder deri havde hjemme, og Nutidens Mennesker stammeligt skulde være udartede fra Fædrene.

Denne Roes over de forbigangne Tider er endnu slettere grundet end den for Legemsstørrelse, Styrke og Sundhed; men jeg vilde handle ubetænksomt, om jeg ikke forud oplyste, hvorfor vore Forfædre i mange gode Egenskaber maatte staae tilbage for os. De vare nemlig mindre oplyste, og det var naturligt; thi ligesom ethvert ordentligt Menneske med Alderen bliver klogere, saaledes gaaer det ogsaa med hele Menneskeslægten. Hvert Aar erfarer man noget Nyt, udtænker man noget Nyt. Sønnen lærer af Faderen og overalt de Unge af de Gamle. Saaledes samles der bestandigt i Verden en større og større Skat af Kundskaber, som ikke kan gaae tilgrunde, med mindre Menneskene vilde overgive sig saaledes til Daarskab og Laster, at de ikke brøde sig om at lære noget Godt og Nyttigt. Det er da let at begribe, at Menneskene i velindrettede Riger maae blive bedre og bedre oplærte, og deres Forstand altsaa gjort mere skikket til at vælge det Gode og forkaste det Onde. Det er vel værd at lægge Mærke til, hvorledes Menneskene ofte lade sig bedrage ved et Navn. Man kalder ofte Fortiden den g a m l e T i d og vore Forfædre d e G a m l e, og troer, at man derfor skylder dem sær Ærbødighed for Alder og Viisdom. Men det, man kalder de g a m l e D a g e, var just Menneskeslægtens u n g e D a g e. Nutidens Menneskeslægt er ældre og erfarnere end Fortidens; men den skal deraf ikke hovmode sig: thi Fremtidens vil atter være endnu ældre og erfarnere. Lader os kun stræbe

at efterlade os det Minde, at vi ikke gjorde den Tid Skam, hvori vi levede.

Den Dyd, som var den mest almindelige blandt vore Forfædre, var Tapperhed. Just fordi man ikke var saa vidt i Oplysning, optændtes Menneskene lettere til Vrede, og lokkedes af Rovbegjærlighed; og da derhos Landene mere maatte savne en god Regjering og gode Indretninger, levede man i idelige Krige. Enhver lille Herre turde føre Krig med sin Nabo, og mange forenede Smaaherrer mod deres Konge; de skjønnede derfor lidet paa nogen anden Dyd end Tapperhed, som de bestandigt trængte til. I vore Dage ere Menneskenes Lidenskaber mere tøilede ved Fornuften, og fremfor alt den indvortes Fred bedre beskyttet ved Love og gode Indretninger. Ogsaa er man nu mere end nogensinde forsigtig i at begynde en Krig, hvorved saa mange Menneskers Liv og Velfærd sættes i Vove. Med alt Det have vi dog, naar Krig føres i de nyere Tider, seet store Bedrifter, der uden Skam kunde sættes ved Siden af Fortidens.

Langt mindre grundet end Berømmelsen for Tapperhed er den Roes, man giver den gamle Ærlighed. Nøies man ikke med at læse visse nye Bøger, som blindt hen rose Fortiden, men læser man selv de gamle Skrifter, forfattede af Mænd, som havde seet Begivenhederne med egne Øine, eller hørt dem af Mennesker, som selv havde oplevet dem, saa erfare vi, at Løfter ofte brødes, at endog Meeneed ikke var sjelden, og at nære Beslægtede ofte svege hinanden, hvorfor man ogsaa finder i de gamle Skrifter, at de omgikkes hverandre med en Mistillid, som man nu vilde finde meget overdreven. De smaae Konger, som tumlede sig her i vore nordiske Lande, førend hvert Land blev lagt under een Konge, overfaldt hverandre tit paa en lumsk Maade, uagtet de ikke havde Krig. Naar den ene berusede sig ved et Gilde med sine Kæmper, var den anden tilrede for at indebrænde ham. De vare Hedninger, det er sandt; men i den

Digitized by Google

christne Tid vedbleve de store Herrer i Rigerne endnu adskillige hundrede Aar at handle næsten ligesaa ilde, og sikkert gaves der intet af de paafølgende Aarhundreder, hvori man mere afskyede alle Slags Svig, end i vort nuværende. Det er da ikke Fortidens Mennesker, som Nutidens skulle frygte for at sammenlignes med i Henseende til Redelighed og Sandruhed, men vel maae de frygte for at staae til Skamme for Efterkommerne, dersom de ikke alvorligt stræbe endnu langt mere heri at overgaae Forgængerne, end hidindtil er skeet. Man skulde vel troe, at Christendommen maatte indgyde endog den mest Uvidende blandt dens Bekjendere Afsky for alle Laster, og dette kan heller ikke feile, naar Mennesket af Hjertet hengiver sig til den; men man maa ikke glemme, at den menneskelige Naturs Ufuldkommenhed paa mange Maader gjør det vanskeligt for os at fatte Christendommens store Sandheder ligesaa klart og reent, som de ere meente. Forstandens Oplysning er det egentlige Middel til at udrydde den dyriske Raahed, der lader Begjærlighederne og vilde Lyster herske, og desuden ofte ledes af falske Indbildninger. Betragter man Guds Forsyns Veie i Christendommens Udbredelse, saa seer man med Beundring, hvorledes Alt er indrettet til at nøde Menneskeslægten til at erhverve sig Kundskaber, bruge Eftertanken og stige i Oplysning. Iøvrigt nægter jeg ikke, at Menneskene under deres Bestræbelser for Oplysningen ofte ere faldne i store og skadelige Vildfarelser; men naar mange retskafne Mænd stræbe efter at faae Sandheden at vide, rettes saadanne Vildfarelser efterhaanden. Det maa her være os nok at see, at Oplysningen allerede har udrettet saa meget Godt.

En af de fordærveligste Vildfarelser, som herskede i de mere uoplyste Tider, og endnu ikke har tabt alt sit Herredømme, er Overtroen. I den mørkeste Tid, fatte man en overordentlig Tillid til Stjernetydere, som skulde forudsige Menneskers

Digitized by Google

Skjæbne og vigtige Begivenheder af Stjernerne. Man lærte kun langsomt at see, at disse Spaadomme bestode i lutter Indbildninger eller Bedrageri; for to hundrede Aar siden fæstede endnu de Fleste Lid dertil. Man var ligeledes meget hengiven til Troen paa Trolddom. Der gaves dengang Mange, som gjerne lode Folk troe, at de forstode djævelske Kunster, ja Nogle troede det om sig selv; de havde nemlig lært af slette Mennesker et eller andet hemmeligt Middel til at skade Andre, og fattede selv ikke, hvorledes det hængte sammen dermed; de troede derfor let, at det hidrørte fra Djævelen. Nogle havde ogsaa lært at lave en egen Art af bedøvende Drik, hvoraf de faldt i et Slags Ruus og siden i en Søvn, hvori de havde sære Syner, og troede, at de havde været i fjerne Lande, endskjøndt deres Legeme var blevet, hvor det var. Det er os nu vel bekjendt, hvorledes dette alt lod sig gjøre; men deres Færd belees nu ligesaa meget, som den afskyes af alle Fornuftige. Maa man ikke skrækkes ved at tænke, at Folk, ikke blot i den mørke katholske Tid, men endog hele hundrede Aar efter at Luther havde gjenoplivet en renere Christendom, kunde være hengivne til saa daarlige Indbildninger, og fremfor alt, at saa Mange baade Høie og Lave kunde søge Raad og Hjelp hos Mennesker, som de troede havde deres Klogskab og Magt fra Djævelen. Forstandens Oplysning har her rydder Veien for Christendommen; thi naar man tillige indseer, at det Onde er Daarskab, fatter man den største Foragt og Afsky derfor. Fremtids Oplysning vil efterhaanden bringe flere og flere Mennesker til at indsee tydeligt, at alt Det, som er ondt, ogsaa er Daarlighed, og Enhver, som denne af Religionen og Fornuften eenstemmigt lærte Sandhed bestandigen svæver for Øie, kan ikke andet end derved føle sig styrket i det Gode.

Oplysningen bidrager kraftigt til at dæmpe Menneskets Hævngjerrighed, Grumhed og Hovmod. Christendommen for-

Digitized by Google

dømmer paa det stærkeste disse Laster, og formaner os med al sin Kraft til Kjærlighed. Man maatte være aandelig blind, naar man, ved at læse Fortællingen om Verdensbegivenhederne, ikke kunde see den store Virkning, den herved har havt paa de talrige Folkefærd, som ere blevne indlemmede i den christne Kirke. Men opmærksom Læsning af disse Begivenheder viser os atter her, at Oplysningen har gaaet Christendommen tilhaande. Jo mere de Christne ere blevne oplyste, desto mere have de viist sig skikkede til at opfylde Kjærlighedens og Ydmyghedens Bud. Disse to Bud hænge nøiere sammen, end man ved første Øiekast troer; thi den, som indbilder sig selv meget, og agter Andre lidet, fristes meget stærkt til at glemme Kjærligheden; ja der hører jo allerede Mangel af Kjærlighed til at agte Andre utilbørligt ringe. Jeg behøver ikke at tale meget om den Ringeagt, hvormed de Mægtige fordum behandlede Smaafolk, og især deres Undergivne; denne Sag er bekjendt nok. Hermed stod megen anden slet Behandling i Sammenhæng. Herrens Overmod fordrede almindeligviis den største Ydmygelse af de Ringere. Det er glædeligt at see, hvorledes den stigende Oplysning heri har gjort saa stor Forandring. Jo oplystere de Fornemmere ere blevne, desto mindre have de fundet Glæde i, at deres Medmennesker skulde kaste sig i Støvet for dem; og jo oplystere de Undergivne bleve, desto mere have deres Overmænd fundet, at de baade fordrede og fortjente en bedre Behandling. Saaledes er det gaaet i næsten alle christne Lande, og vort kjære Danmark har ikke deri staaet tilbage. Enhver Dansk maa det være vel bekjendt, hvorledes den Undertrykkelse og Ringeagt, hvori Bønderne fordum havde levet, henimod Slutningen af forrige Aarhundrede hævedes, og hvilken Deel Frederik den 6te, som allerede længe, før han besteg Thronen, virkede saa Meget for sit Folk, havde heri. Det fortjener ogsaa vel at drages til Minde, at de Mænd, som med Raad og

Digitized by Google

Daad virkede for Sagen, vare ikke Bønder, vare ikke selv Dem, der havde lidt Uret, men dreves af Retfærdighed og Menneskekjærlighed. De Fornemste blandt disse vare: Bondestandens ædle Velgjører, den store Statsmand Grev Andreas Peter Bernsdorff, den i Landets indvortes Forfatning saa kyndige Grev Christian Reventlov og den lovkyndige og veltalende Generalprocureur Christian Colbjørnsen, som med den uegennyttigste Iver fremmede denne store Handling, der er mere ærefuld end den lykkeligste Krig.

Med samme Menneskekjærlighed sørgedes kort efter for vore sorte Medmennesker, der forhen solgtes i en anden Verdensdeel som Fæ, og for at bruges som Arbeidsdyr. Christendom og Menneskelighed havde i næsten tre hundrede Aar krævet Afskaffelsen af denne skjændige Menneskehandel,; men Mange holdt paa den for Fordelens Skyld, indtil det lykkedes de talrige og ivrige Menneskevenner, som talte de ulykkelige Negeres Sag, ret at oplyse den. Den danske Konge gav Exemplet paa Negerhandelens Afskaffelse, og den som ivrigst raadede dertil var Grev Ernst Schimmelmann, som selv havde meget store vestindiske Eiendomme, der indtil den Tid vare blevne dyrkede af kjøbte sorte Slaver. Alt dette kalder jeg kun mine Landsmænd i Minde, paa det at de skulle see i nogle dem velbekjendte Exempler, hvorledes Oplysningen kraftigt har bidraget til at skaffe Christendommens Kjærlighedsbud Indgang; thi en saadan viis og omfattende Menneskekjærlighedshandling søger man forgjæves i de mørke Aarhundreder. Om Exempler fra andre Lande er her ikke Rum til at tale vidtløftigt; jeg vil kun tilføie, at Antallet paa de Mennesker, som arbeide paa at formindske Undertrykkelse, at formilde de Fattiges Kaar, og selv at føre Forbryderen tilbage paa den rette Vei, synes mere og mere at tiltage. Den Iver, hvormed saa Mange have bidraget til at give hver Mand Bibelen i Hænder, er bekjendt nok.

Digitized by Google

Førend jeg slutter, maa jeg forebygge en falsk Udtydning, af hvad jeg har sagt. Man vilde groveligt misforstaae mig, dersom man tillagde mig den Mening, at der ikke skulde være skeet meget Godt i fordums Tider, og at der ikke dengang skulde have levet mange fromme og ædle Mennesker. Saadant vilde være at stride mod den klare Sandhed. Ligesaalidet kunde det falde mig ind at troe, at vor Tid ikke trængte til store Forbedringer. Min Hensigt var kun at vise, at Verden i det Hele taget gaaer frem til det Bedre, og at pege hen paa den Vei, ad hvilken Mennesket har nærmet sig en ønskeligere Tilstand, paa det at man desto frimodigere kunde fremdeles vandre den, og hver i sin Kreds befordre Udbredelsen af nyttige Kundskaber, saavel ved Ungdommens Underviisning som ved de Ældres.

Digitized by Google

Digitized by Google

Naturvidenskabens Forhold

til

Tidsaldere og deres Philosophie.

Digitized by Google

Digitized by Google

Naturvidenskabens Forhold til Tidsaldere og deres Philosophie,

en bedømmende Anmeldelse af Steffens's Polemische Blätter zur Beförderung der speculativen Physik, erstes Heft. Breslau 1829.

(Af Maanedsskrift for Literatur 3die Bind, 1830.)

Den sjeldneste, men bedste Strid er den, der fører til Forsoning; og hertil ville disse polemiske Blade vist meget bidrage, naar Forfatteren, som man bør haabe, vil fortsætte dem i den Aand, hvori de ere begyndte. Disse Blade skulle indeholde udførlige Kritiker over de herskende physiske, chemiske, physiologiske Theorier, seete fra et speculativt Standpunkt; men han vil ikke tale nogen philosophisk Skoles Sprog. „Den levende Speculation", siger han, „er ikke bunden til nogen Skoles Formeler. Enhver betydende Deel af Naturkyndigheden har, i det den historisk udviklede sig, dannet et eget Sprog, til dette skal Kritiken holde sig, og mere godtgjøre sit høiere Standpunkt ved den herskende Aand i Fremstillingen, end ved speculative Formeler. At vi imidlertid ikke ville opoffre den speculative Alvor for en flad Forstaaelighed, forstaaer sig af sig selv." Da usigelig megen Strid i den lærde Verden blot hidrører derfra, at man ikke forstaaer hinanden, og dette ganske særdeles

Digitized by Google

synes at være Tilfældet ved Striden mellem den speculative og den Erfaringsveien vandrende Naturvidenskab, saa vil Forfatterens Grundsætning, at følge hver Videnskabs antagne Sprog, bidrage meget til Aandernes Forening. Dette første Hefte er for største Delen anvendt til at vise den Aand, hvori Naturlæren har uddannet sig i de senere Aarhundreder. Man seer i denne Fremstilling den aandrige Mand, hvis Blik ikke er indskrænket til en enkelt Videnskab, men som overskuer dens Forhold til hele Menneskeslægtens Udvikling. Dersom han endog i sine dristige Forsøg til at finde Tingenes indvortes Eenhed undertiden skulde falde i Vildfarelser, for hvilke de, der intet dristigt Forsøg vove, vistnok ere sikkre, kan man dog ikke undre sig over, at der gives Mange, der hellere vilde vove derpaa, om de skulle falde med ham, end dele hiin Sikkerhed med disse. Vi ville stræbe at følge Forfatteren, dog ikke uden Forsigtighed; men om denne altid vil holde det rette Maal, mellem for Meget og for Lidet, maae Andre afgjøre. At Forfatterens Overbeviisning om Naturvidenskabens store aandelige Indhold og dybt indgribende Indflydelse, hvormed vi ville gjøre vore Læsere bekjendte, ikke er vort Tidsskrift fremmed, vil Enhver, som er bekjendt dermed, allerede vide. Hovedtanken i Steffens's Skrift finder man for største Delen fremstillet i sammentrængt Korthed paa enkelte Steder, der enten ere bestemte til nærmere at oplyses, eller til at meddele Resultatet af foregaaende Undersøgelser. Vi kunne derfor som oftest lade Forfatteren selv tale, og dette saa meget hellere, som vi kunne være overbeviste om, at vore Læsere gjerne ville høre ham. Vi troe imidlertid at gjøre Fleertallet af vore Læsere en Tjeneste ved at give hans Ord paa Dansk. I vor Oversættelse ville vi dog tillade os flere fremmmede Ord og holde os nærmere til Forfatterens Ordstillinger og Vendinger, end vi vilde holde for tilladeligt, dersom hele Skriftet skulde fordanskes, og Oversætteren altsaa burde gjøre det til et Slags vedholdende Studium, at finde den bedste Maade at gjengive

Digitized by Google

det System af Udtryk, Forfatteren bruger, med den størſte ham mulige Kunſtfuldkommenhed.

Ved at forsøge Oversættelsen af de Steder, her ſkulle meddeles, er Anmelderen stødt paa adſkillige Udtryk, angaaende hvis Fordanſkning han troer at burde gjøre noget Regnſkab. Et af de vigtigſte er Ordet Erſcheinung i den philoſophiſke Betydning. Man har overſat det ved det græſke Phænomen, men deels er dette vort Sprog altfor fremmed, deels ville danſke Læſere vanſkeligt derfra bortfjerne alle de Bibegreber, ſom ere overførte fra Grundſproget og fra den ældre af Franſken laante Brug. Det gjelder her om at faae Udtryk for den Tanke, at Tingene ikke ere ſaadanne i ſig ſelv, ſom de, ifølge vor Kundſkabsevnes Natur, ſynes for os. Man kunde vel fuldkomment ſprogrigtigt udtrykke dette Forhold ved Ordet Skin, ſom Modſætning til Virkelighed; men da det Skin, ſom her omhandles, beroer paa Opfatningslove, der ere almindelige og nødvendige, ifølge hvilke vor hele Erfaring dannes, ſaa vilde man nødes til at give det, ſom i den daglige Betydning juſt kaldes Virkelighed, Navn af Skin; medens man udenfor det philoſophiſke Kunſtſprog bruger Ordet til at betegne Noget, der ikke engang i vort Erfaringsſyſtem har Virkelighed. Meget ofte kunde man derimod udtrykke de Forhold, hvorom her tales, ved tilſyneladende og Tilſynelade lſe; men Anmelderen har ved de i det Følgende forekommende Overſættelſesforſøg dog ſundet, at de ikke overalt ſtrække til, hvor det kommer an paa at betegne Begreberne med den Skarphed, at Misforſtaaelſe forebygges. Vor ærværdige Riisbrigh kaldte et Phænomen en Synsting. I Overeensſtemmelſe hermed kunde man tale om en Synsverden, ſom Indbegrebet af Synstingene, det er: Tingene ſaaledes ſom de ifølge nødvendige Love opfattes af os. Paa lige Maade kunde man tale om Synstilværelſen, ſom modſat Selvtilværelſe, eller bedre Selvværen. Det forſtaaer ſig, at ſaavel disſe Udtyk, ſom alle andre, der bringes i Forſlag,

Digitized by Google

først erholde deres faste Betydning og sikkrede Borgerret, naar de have været istand til at faae det almindelige Bifalds Stempel, og at man, idet man forsøger at indføre dem, underkaster dem de Sagkyndiges Bedømmelse og den Prøve, de maa staae for Folkets almindelige Sprogsands. Men finde de ikke Bifald, saa tør man vel haabe, at de give Anledning til, at Nogen angiver bedre, det være sig nu nye eller gamle, for Tiden overseete.

Det Tydske Ord Ansicht have nogle Skribenter udtrykt ved Anskuelse, andre ved Ansyn. Hiint har fundet det mest almindelige Bifald; men det er fra først af bestemt til at betegne noget ganske Andet, nemlig den umiddelbare Opfatning ved den indvortes Sands, just sat imod Begrebet taget i philosophisk Betydning. Derimod vil det Udtryk, man nu saa ofte hører, endog af Ustuderede: „dette er min Anskuelse af Tingen" ikke sige Andet, end dette er det Begreb, jeg gjør mig om Tingen; hvor da Ordet Begreb tages i Hverdagsbetydningen. Sikkert vilde det Tydske Ansicht allerbedst have været givet ved det danske Ansigt, dersom dette ikke havde en ganske anden ældre Betydning. Ordet Ansyn, der allerede har nogen Brug for sig, og understøttes ved Ligheden med saa mange Beslægtede, som Forsyn, Hensyn, Tilsyn o. s. v., turde da fortjene at antages. Den af Tydsken laante Forstavelse An kan neppe være til Hinder, da vi dog neppe kunde undvære Andagt, Ansigt, Ankomst, Anseelse, Anslag o. s. v.

„En Tidsalders almindeligt herskende Naturansyn", siger Forf. S. 3, „saaledes som det fremtræder med sit bestemte „Præg hos forskjellige Folk, danner Grundvolden for deres hele „Viden, er det, som bærer deres almeengyldige Kundskaber, og „udbreder sin Indflydelse over alle Livets Retninger. Den vir„ker bestemmende paa al selskabelig Orden, paa Sædeligheden, „ja paa Religionen. Den særegne Skikkelse, hvortil Naturan„synet er udviklet, er det fornemmelig, som meddeler visse Tider

Digitized by Google

„en skarpt betegnet Eiendommelighed, ved hvilken de bestemt skjelne „sig fra tidligere og sildigere, og fremtræde som en egen ud„mærket historisk Danning. Vi tør paastaae, at Historikerne, „endskjøndt de herskende Naturansyns Indflydelse ikke kunde blive „dem skjult, men maatte fremtræde desto klarere, jo troere det „givne Maleri af en Tidsalder er, dog ikke have gjennemskuet „den hele Dybde, den uudgrundelige Magt i denne Menneske„aandens Retning."

S. 3 og 4. „Selv Skolens Lærdomme ere vigtigere, end man sædvanlig er tilbøielig til at troe. Hvad hist ofte længe har kjæmpet som Formodning, og siden begrundet ved Undersøgelser, som i deres fulde Omfang aldrig overskride Skolens Grændser, langsomt voxer til, vorder ikke sieldent i en senere Tid almindeligt herskende Ansyn, og udøver et Herredømme over alle Aander, der er saa meget mægtigere, jo mindre det kjendes som saadant. Hvad der i Skolen endnu er tvivlsomt, i det Høieste viser sig som sandsynlig Hypothese, det vorder afgjørende Ledetraad for Folkets Tænkemaade, og ikke sjelden vare Ansyn, som tidligere Skoler havde dannet, just mægtigst hos Folket, da de kuldkastedes i Skolen. Historiske Bevægelser ere opstaaede paa denne Maade, heftige Kampe, først mellem en vordende Skole med den foregaaende, derpaa mellem den mægtig vordne nye, og de herskende Folkeansyn. Mængden satte sig ofte mod en Forvandling, som den i Fremtiden var bestemt til at lide, for efter Aarhundreder maaskee at bestaae en lignende Kamp, med lige Udfald."

Den nu herskende Physik, betragtet som en eiendommelig Retning i Menneskeaanden, er ny, og har taget sin egentlige Begyndelse med det syttende Aarhundrede, dog efter længe at have været forberedet. „Men endnu ere Sporene af hine Tider ikke forsvundne, de leve i Folkets Ansyn, og de have, efter at være fortrængte af Videnskaben, reddet deres Tilværelse, om end luttret dog ikke væsentligt forandret i Poesien; ja Faa,

Digitized by Google

selv ikke de, som ganske ere gjennemtrængte af den herskende Lære, som selv indgribe bestemmende i dens Udvikling, kunne afværge Indflydelsen af en Tænkemaade, som de af alle Kræfter bestride." Og dog er det vanskeligt ganske at sætte sig ind i hiin Tids Tænkemaade, hvorfor Forf. troer, at den Fremstilling, han deraf giver, maa være meget mangelfuld. Hans Læsere ville vist finde den interessant og veltalende.

S. 5. „Jorden hvilede i Midten af Verdensaltet. De ti Himle hvælvede sig derom. Maanen, Solen, Planeterne havde med deres vildsomme, bestandig mere forviklet sig fremstillende Baner, hver sin egen Himmel, egne Hvælvinger, hvori de bevægede sig, og disse Hvælvingers Virksomhed concentrerede sig der, hvor Himmellegemet viste sig, og traadte derfor, naar de vare forenede (i deres Conjunction), indbyrdes bekæmpende eller understøttende hverandre, mægtigere frem. Firmamentet med talløse Stjerner udstrakte sig som en stor Hvælving over Planethimlene, omgiven af den gjennemsigtige Krystalhimmel, og af det lysende ildgjennemtrængte Empyræum; og hiinsides i mystisk Fjernhed laae primum mobile. Men Jorden laae i Midten, til den maatte alle Planeter henføres, som til deres fælles Midpunkt. Universum, med alle dets skjulte Kræfter, var rykket Slægten nærmere, hele Verdensbygningen var dens Hjemstavn. Tilværelsens Uendelighed aabenbarede sig ikke umiddelbart for den, kun idet den, som fængslet og bunden Synstilværelse, fastholdtes i Midpunktet, og fremstraalte fra dette, erholdt den i den bundne Form sin oprindelige Betydning."

S. 6. „Som Jorden var Universets Midpunkt, saa at alle sympathetiske Kræfter og Materier her forenede sig, for at avle, opholde og forme Tilværelsens Fylde, saaledes var Mennesket Jordens Midpunkt, han var Mikrokosmus, og alle Himmellegemernes Indflydelse virkede i Venskab og Fjendskab ved hans Fødsel, som de ved Jordens første Skabelse havde samvirket ved at frembringe denne."

Digitized by Google

„Faderen havde aabnet al sin Skabnings Rigdom for Jorden, betroet den sine Hensigters Mysterium: selv Frelsens Forkyndelse ved Sønnen skulde fremstille sig jordiskt; og som al Faderens Magt havde forenet sig i den for vore Sandser fremtrædende Jord, saaledes skulde al Forsoningens Frelse forene sig i en synlig Kirke med et legemligt Overhoved; endelig, ligesom i ethvert Menneske Faderens Magt gientager sig, som i en sammentrængt Verdensskabning, saa gjentog sig ved Nydelsen af den hellige Nadver Frelserens Menneskevorbelse for enhver Nydende."

„Som Naturen levede og virkede under fremmede Stjerners Indflydelse, saaledes var Alt, hvad der var mægtigt i Historien, laant af fremmede Folk. Et undergaaet Folks fremmede Viisdom, næsten ukjendelig ved orientalsk Gløb, dannede deres Videnskabs selsomt fortrukne Skikkelse, et fremmed lemlæstet Sprog indkneb Tænkningen, fremmede Institutioner ordnede deres Stæder, fremmed Ret deres selskabelige Forhold, ja Religionen var overleveret dem fra et fremmed orientalsk Folk, — primum mobile, det oprindeligt frembringende, var i Naturen som i Historien rykket langt fra deres Synskreds."

S. 7. „Og dog gjaldt dette kun for Betragtningen. De gjennemtrængtes dem selv ubevidst af det aandelige Princip; thi de følte sig forsatte i Centrum, til hvilket Omkredsen maa henføres, ikke paa en endelig, men paa en uendelig Maade. Hjort gjør (i sit Skrift over Johannis Skotus Erigena) den rigtige Bemærkning, at Organisationens Begreb var Middelalderens Skribenter fuldkomment ubekjendt. Begrebet nemlig var dem fremmed, forbi de følte sig ganske grebne af Totalorganismen. Ideen af et almindeligt Liv, i hvilket Alt var forenet, var deres Aasyns ubevidste Bærerinde, og kunde derfor aldrig vorde en Gjenstand for Betragtningen. Derfor formaaede denne Aandsretning, der forekommer os saa eensidig, at frembringe

noget saa Mægtigt og Stort, en stor Tid, en herlig betydende Poesie, en skjøn eiendommelig Kunst, kort en beundringsværdig Eiendommelighed, som vi vovede at antyde i et tidligere Skrift. En Betydning, der synes dem partisk, som aldrig kunne hæve sig over det Enstige i de historiske Kjendsgjerninger, som det ikke er forundt, ud af Begivenhedernes Forvirring at fremhæve i dens Reenhed den skabende Aand i en særegen Tid, og at gjøre den til Gjenstand for en egen bestemt Betragtning."

„Men dette er en Følge af Aandens eiendommelige Udvikling, at den følte sig bunden ved Naturen, med hvilken den saavel indvortes som udvortes var forenet. Den formaaede ikke at rive sig løs fra Naturen, for at gjøre sig selv til Gjenstand for en nøiere Grandskning; enhver Betragtning endte med noget Ubegribeligt, enhver Reflexion henflød i en anende Følelse, og al Skarphed og Bestemthed forsvandt, selv hvor den søgte at antage Skikkelse."

Efter at have omtalt deres fire Elementer, og deres qvalitates primariæ & secundariæ, anfører han Antagelsen af horror vacui, som et første Forsøg til at forklare Phænomener, man experimenterende forfulgte, og som vel var udledt af Middelalderens Aristoteles, men hvorom Intet findes hos de ældre Physikere.

S. 9. „Efterdi Organismens Idee var det instinktagtige Grundlag for alle deres Ansyn, og derfor ikke kunde vorde Gjenstand for Reflexionen, fremstillede sig ogsaa hiint Princip, at det ene Eensartede søger det andet, ikke som en blot død Tiltrækning, men som Sympathie og Antipathie. Thi hine ovennævnte Qvaliteter vare Tingenes udvortes Former; den dybere Grund derimod, hvoraf denne Tiltrækning udsprang, opstod for denne af de indvortes virkelig levende Former."

Dette udgjorde et af de væsentligste Træk i hine Tiders videnskabelige Charakteer. De troede ikke, at det, som saaledes søgte eller flyede det Ene det Andet, var forskjellig i det Le-

vende og i det Døde. „Naar Stjernernes Conjunction syntes besynderlig gunstig ved et Menneskes Fødsel, naar det gnedne Rav tiltrak lette Legemer, eller Magneten Jernet, naar Steen bevægede sig i opløsende Vædsker, naar Mennesker indvirkede paa andre ved Blik, ved Ord eller ved hemmelig Indflydelse overhovedet, udsprang disse Virkninger alle af det samme Princip. Antipathien, det Forstyrrende, udsprang af det Ligeartedes Tilbøielighed til Forening. Men en stor Adskillelse, en oprindelig Modsigelse i Tilværelsen, antoge de; den dannede Grundtonen i al deres Kjenden, og var aldeles af religiøs Art: det var det herskende Ansyn af Gud og Djævelen. Hiin var Principet for det i Alt stedse Ligeartede, for det Opholdende, for det Rene; denne var Principet for Forstyrringen og det Fjendtlige."

S. 11. „Men dette var det dybt Eiendommelige i hiin Tid, at ligesom Jorden betragtedes som Universets Midpunkt, primum mobile, som Noget der omfatter det sandselige Alt, Gud som det alting eensformigt Gjennemtrængende, saaledes saae Mennesket ikke det Evige i det Aandelige, den fra alt Jordisk befriede Bevidsthed, men som bunden til den jordiske Personligheds Mikrokosmus, saa at denne aldrig ophørte at være hele Tilværelsens Midpunkt."

Derfor var ogsaa deres Religion en til det Høieste dreven i det Uendelige udstrakt Sandselighed, derfor mægtede selv den til det Høieste hævede Følelse ikke at løsrive sig fra dette til det Legemlige føiede Bevidsthedens Baand; derfor var deres hele Physik Magie.

S. 12. Hvad dengang blev betragtet som Magikernes høieste videnskabelige Stræben, gik ud paa at rense det Guddommeligt-Ligeartede, som forefandtes i den syndige Natur, forenet ved modstræbende Elementer; paa det at det, der laae skjult, som det Guddommelige og Opholdende, i enhver indvortes Form kunde virke frit. Dette er Alchemien — ingen tilfældig vilkaarligt udtænkt, men en aldeles væsentlig Bestanddeel af den her-

Digitized by Google

skende Physik. Alle Physikere søgte de Vises Steen, thi der gaves dengang ingen anden Physik, og kunde ingen anden opstaae. Fremvirkningen af denne al Tilværelses ædleste Kjærne var ligesaavel af religiøs Art, som et physisk Experiment, og denne almeenherskende Bestræbelse giver det mest slaaende Beviis for Aandens Bundenhed til det Jordiske. Det saaledes Rensede, hvori den oprindelige Skabningskraft concentrerede sig, maatte, naar den anvendtes paa Makrokosmus, fremvirke de ædleste Materier, Ædelstene, og fremfor Alt Guldet; men, anvendt paa Mikrokosmus, maatte den paa samme Grund, da nemlig det oprindelige opholdende Princip i begge var det samme, befordre Sundheden og forlænge Livet."

S. 12 og 43. „Overtroen er aldrig opstaaet af sig selv; den kan efter sin første Oprindelse aldrig betragtes som noget aldeles vilkaarligt. Den bestandige Henførelse af Verdensaltet til den bestemte ved Sandseligheden bundne Bevidsthed, idet denne dog var gjennemtrængt af Verdensaltets hele Fylde, avlede denne eensidige, i sig mægtige, ja beundringsværdige Retning, i hvilken Overtroen opstod og maatte opstaae. Mennesket lever i sine Tankers og Tilbøielighederes vedvarende indvortes Tvedragt, som han aldrig ganske formaaer at beherske. Men denne indvortes Kamp havde paa hiin Tid en dybere Betydning. Hele Tilværelsens Fylde, hele Naturens Magt kastede sig den Kjæmpende imøde, og han skulde stride til Afgjørelsen. Til hiin den rene Betragtnings Region, i hvilken vi føle os, om ikke rensede dog beroligede, idet vi ganske overlade os til Tankerne, fjernende alle Synstingene, kunde man enten kun langtfra nærme sig, eller man maatte hengive sig til den med hele Livets Kraft. Saaledes steg den indre Kamp, og blev sjelden en afgjørende. Den, som hengav sig til Betragtningen af det Guddommelige, uden at forlade det Standpunkt, hvortil han ved Tiden var fængslet, og ved guddommelig Bistand søgte hiin Renselsesproces, hiin Gave at kjende Tingenes Signaturer, som aabenbarede deres

Sammenhæng med Stjernerne og med de almindeligt herskende Potentser, han var baade den Vise og den Fromme — hans Overtro, som vi kalde den, var hans Tids Tro, han var efter de daværende Tiders Maade videnskabeligt dannet. Men just fordi denne Kamp tog hele Tilværelsen i Beslag, saavel Sindelag som Tanker, blev den sjeldent fuldkomment afgjort. Hvad vi nu kalde de Lærdes Forfængelighed, ved hvis Bedømmelse vi overbære med Noget, der ofte kan betragtes som en gavnlig Drivefjeder til i Forbund med store Talenter at fremkalde det Vigtigste og meest Betydende, det antog dengang en langt farligere Charakteer, og saaledes dannede sig hiin Modsætning mellem en hvid og sort Magie, mellem en saadan, der havde sit Udspring af det opholdende Princip, og i Datidens herskende Mening kunde kaldes troende, og en anden, som havde sit Udspring af det forstyrrende Princip, og som vi selv i Datidens Mening kunde kalde overtroisk. Thi, hvad den formaaede at frembringe, var dog kun Skuffelse, endskjøndt denne gik dybere, og var mægtigere, end vi nu ere tilbøielige til at antage."

Vi have ikke villet hindre Læseren fra at følge Forfatterens Tankegang; og have derfor tilbageholdt enhver Bemærkning, indtil vi havde opnaaet dette Hvilepunkt, Læseren burde med egne Øine og ikke gjennem nogen fremmed Brille see det livfulde og sammentrængte Billede, Forfatteren havde udkastet. Det ligger i Væsenet af et saadant, at Trækkene ofte ere skarpere, end Naturen frembyder dem; men, om ikke maaskee visse Træk her ere opfattede med en Forkjærlighed, der udelukkede andre, ei mindre vigtige, eller maaskee visse Træk fremhævede for meget i Forhold til andre, ville vi nu indstille til Læserens, men især til Forfatterens Overveielse.

Hele den her givne Skildring af Middelalderens Aand synes at frembringe det Indtryk, som om denne ganske skyldte det da herskende Naturansyn sin Oprindelse; og dog er dette sikkert

Digitized by Google

ikke Forfatterens Mening. Middelalderen havde paa nogle nærmere Bestemmelser nær samme Naturansyn, som Asiaterne havde endog før Christendommen, og dog var Middelalderens Aand i saa mange Henseender forskjellig fra Astens. Det, som gav Middelalderen den Charakteer, hvorved den udmærkede sig fra ældre Tider, var uden Tvivl Følgen af den mærkværdige Vexelvirkning, hvori friske raae Folkeslægter kom til Folk, der i Dannelse vare forældede og forfinede, og maatte bukke under for Naturmenneskenes Kraft, men lærte disse ikke blot det lidet, de kunde modtage af Videnskab, udøvede ikke blot den mægtigste Indflydelse paa deres Sprog, Love og Forfatning, men meddeelte dem endog en ny Religion, og det en Religion, der med en uimodstaaelig, skjøndt med en langsomtvirkende Kraft maatte udøve en dæmmende Indflydelse paa dem, og paa samme Tid gjøre fremmede Sprog og Østens Viisdom til en varig Gjenstand for deres Stræben. Med samme Naturansyn havde andre Folkeslag udviklet sig til større Frihed; det, som bandt Aanden i Middelalderen, var, at dens Mennesker maatte gaae i fremmed Ledebaand. Hvad Forfatteren selv saa skyndigt og træffende har sagt (S. 6 og 7) om den fremmede Indflydelse, hvorunder Middelalderen stod, ville vi stille øverst, naar vi skulde skildre Middelalderen, og ikkun indrømme Naturansynet en Medvirkning. Hvad Middelalderens Naturansyn havde eiendommeligt og forskjelligt fra ældre Tider skyldtes især hiin fremmede Indflydelse. Selv den romerske Kirke havde ikke kunnet uddanne sig til den mægtige hierarchiske Skikkelse, hvortil den opvoxede, havde ikke en aandelig umyndig Folkemasse baade trængt til et saadant Herredømme og været skikket til at finde sig deri.

Man misforstaae os ikke, som om vi meente, at Forfatteren selv oversaae dette, eller havde sagt Noget, hvoraf saadant ligefrem fulgte; men vi see ikke ret klart, hvor langt hans Forestilling om denne Sag afviger fra vor, og haabe, at han i

Digitized by Google

Fortsættelsen vil forklare sig derover. For ikke at forlænge en mulig Misforstand, vil det maaskee være nyttigt at sige, at vi paa ingen Maade forstaae det af os Fremsatte saaledes, som om Middelalderens Aand var sammensat af hine samvirkende Elementer. Enhver eiendommelig Tidsalders Aand er Menneskeaanden selv, nærmere bestemt ved den Udvikling, den har modtaget ifølge alle foregaaende og samtidige Indvirkninger, saavel de, der komme udenfra, som de Vexelvirkninger, hvori de forskjellige Dannelseselementer selv træde, f. Ex. at Naturanskuet baade virker paa Religion og Forfatning, og disse atter paa dette. Men disse forestille vi os ikke som tilfældige Sammenstød, saa meget de end for vort Øie kunne bære Tilfældighedens Præg, men som frembragte efter de evige Verdenslove, hvorunder baade Menneskeaandens timelige Udvikling og den legemlige Natur tillige staae. At disse Love ikke ere forskjellige fra Guddomsvillien, ansee vi ligeledes som afgjort. Men som man altid taler klarest, naar man henfører det, som skal forklares, til det, hvormed det nærmest hænger sammen, og ikke til dets høieste Udspring, saaledes have vi ogsaa her begyndt med at holde os til den nærmeste Sammenhæng.

Hvad Forfatteren siger om det Fortræffelige i Middelalderen (s. det S. 160 o. f. anførte), lader sig vistnok anvende paa det Ypperste deri, og videre vil han neppe udstrække det; men for de mange blinde Tilbedere af Middelalderen, der især ville holde sig til den Roes, der tillægges den, og neppe ret føle det Gruelige i den Skildring, han giver af dens Skyggeside, bør der udtrykkeligt siges, at det Fortræffelige i hiin Tid kun var tyndt saaet. Det er med en skrækkelig Overvægt, at Massen af Raahed og Slethed i hiin Tids Historie træder os imøde. Man forsøge kun en Sammenligning. Vistnok maae vi herved vælge en vilkaarlig Grændse; men vi ville neppe feile meget, om vi dertil vælge Bogtrykkerkunstens Opfindelse, der baade ved sine

Aarsager, ved sine Virkninger og de Begivenheder, der traf sammen dermed, er saa betegnende. Man søge kun nok saa meget sammen Alt, hvad der kan tjene til Middelalderens Forherligelse, og man vil dog, naar man ikke aldeles lukker Øinene for den nyere Tid, tvinges til at see, at hiin stod umaadeligt langt tilbage for denne i næsten Alt, hvad der adler Mennesket, men derimod overgik den i Exemplet paa det Afskyelige og Slette, hvoraf iøvrigt Menneskevennen med Bedrøvelse seer en rædsom Masse ogsaa i den nyere Tid.

Forfatteren antager det som en særdeles betegnende Særegenhed ved Middelalderen, at Forstandsreflexionen derfra var udelukt. Han vil ikke lade Skolastikernes Spidsfindighed gjelde som Indvending herimod, men siger S. 25: „Naar Forstandsreflexionen nu forudsætter en oprindelig Adskillelse af Tænken og Væren, og det paa en saadan Maade, at Tænkningen fremstiller sig som oprindelig tom, som blot Evne til at optage Sandselighedens Indtryk — saa at Begreberne kun blive det Abstracte af de concrete Forestillinger og ved disse erholde deres Realitet — saa var der i hine Tider ingen Tale om en saadan Adskillelse; Begreberne vare vel bortvendte fra Tingene, men begges Eenhed blev, om end ikke tilstaaet med klar Bevidsthed, saa dog antaget. Begreberne dannede sig i Sjelens Indre, som i en egen Verden, og dog indeholdt denne Verden alle det dem tilhørende Ydres Former og Forhold, den aabenbarede sig som hiint primum mobile, hvilket ordnede og omfattede Naturen, udskilt fra den selv, eller den ellevte Himmel — og i Mennesket hentrængt mod den indre Uendelighed, som i Naturen ud mod den ydre. Derfor bemærker man i hiin Tid en saa underlig Rigdom i den Tankeverden, i hvis Afgrund vi neppe formaae at skue ned, medens den udvortes Verden lidet beagtedes, og ikkun vakte Opmærksomhed der, hvor den umiddelbart satte det Inderste i Bevægelse."

Hvad nu den første Paastand angaaer, at Reflexionen var

Digitized by Google

hiin Tidsalder fremmed, saa synes Forfatteren os ikke at have været heldig i at udtrykke det, han dermed vil sige; thi hele Striden mellem Nominalister og Realister, der satte Middelalderens Philosopher i saa stor Bevægelse, og gav Anledning til saa mange mellemliggende Forestillinger mellem de to Yderligheder, beroede paa Spørgsmaalet om Begrebernes Realitet. Da der ingen Tvivl hersker om denne Strids Hovedformaal, kunne vi vælge det korte Udtryk derfor af det første det bedste Værk over Philosophiens Historie. Nominalismens Grundsætning, siger Buhle, er: Kun i de individuelle Ting uden for os er der Realitet. Universalierne ere blotte Forstandsbegreb uden Realitet, som kun ved Sproget betegnes objectivt, og derved bekomme Skinnet af Realitet, omendskjøndt de selv hverken indeholde en Realitet eller svare til en Realitet. Realismens Grundsætning er: I de individuelle Ting uden for os er ingen Realitet. Universalierne ere den sande Realitet, og Individuerne, som saadanne, adskille sig kun ved Accidentserne." Vi maa altsaa holde os til et andet Udtryk af Forfatteren: Tidsalderens umiskjendelige Præg af en bunden Bevidsthed, som sikkert i en vis Betydning lader sig forsvare, men som vi troe Forfatteren burde nærmere bestemme og historisk oplyse, dersom han i de følgende Hefter vil gjøre videre Anvendelse af de Ansyn, han her har opstillet over Forholdet mellem Middelalderen og den nyere Tid.

Hvad den Skikkelse angaaer, som den indre Verden maatte antage i hiin Slægt, ere vi vel tildeels enige med Forfatteren, men finde dog Noget, hvori vi maae afvige fra ham. Vi ville derfor fremsætte vor Mening til Sammenligning; men for at befordre den aandelige Forstaaelse, der bør være et af Hovedøiemedene i enhver Polemik, hvor begge Parter tiltroe hinanden oprigtig Sandhedskjærlighed, ville vi udtrykke paa vor egen Maade de Tanker, vi optage af Forfatteren.

Digitized by Google

Det forstaaer sig, at Aander, som de, der lede og danne en Tidsalder, have en skabende Virksomhed i sig, som de hverken kunne eller ville undertrykke; det er dem en Nødvendighed at danne sig en Forestilling om Verden i dens Heelhed. Jo fattigere de ere paa Kundskaber om den udvortes Tilværelse, jo mere maae de indskrænke sig til deres egen aandelige Skabekraft. Den lader dem ikke være ganske forladte; thi den har faaet sit Væsen fra samme Kilde, som den hele øvrige Tilværelse, og vil derfor ogsaa ofte føre dem til evige Love, hvorefter saavel den indvortes som den udvortes Natur styres. Men det ligger i den menneskelige Indskrænkning, at dette ikkun skeer høist ufuldkomment. Kun hist og her fremstiller sig Sandheden reen. Langt oftere tager Bestræbelsen en falsk Retning, og taber sig i talløse Vildfarelser. Gjennem Historien og Naturvidenskaben skrider Menneskeslægten langsomt frem, men trods de Vildfarelser, den ogsaa paa denne Vei er underkastet, med sikkrere Skridt. Det er kun ved Betragtningen af Tilværelsen, at Mennesket faaer en saa klar Beskuelse, som han efter sine Evner kan modtage, af den guddommelige Villies Kraft, i Frembringelsernes Storhed og af dens Fornuft i Verdenslovenes usigelige Dybde og Samstemning. Men inden Menneskeslægten naaer til det Punkt, hvor det skjulte Aandige i det Legemlige klart opfattes, trænger den til en anden Hjelp. Det er en i den evige Fornuftorden velgrundet Erstatning, at Menneskeaanden finder i sig selv en Skat, førend den kan finde den, der ligger i vidtabspredte Bestanddele uden om den. Man maa derfor altid beundre den Mængde af store Tanker og lykkelige Blik, der ligger for os i den unge Menneskeslægts tidlige Verdensbeskuelser. Disse have desuden en egen Skjønhed, derved at Menneskeaanden kun frembringer saadanne Skabninger, der med Lethed opfattes af Menneskeaanden. Hertil kommer endelig, at disse Aandens næsten ublandede Frembringelser ikke letteligen tabe sig i en Masse af Enkeltheder; men frembyde de store Tanker i tilbørlig indbyrdes Nærhed og Sam-

Digitized by Google

menhæng med hverandre. Vel lader sig nu meget af dette anvende paa Middelalderens Aandsfrembringelser, men langt fra ikke Alt. Der var udenfra paatvunget Aanden altformeget, til at dens Frembringelser kunde have den Natur, som den tidligere Menneskeslægts. Aanden var, om man saa tør sige, gjødet med fremmede Meninger, ikke befrugtet af den store Natur, og derfor var den Aandsfylde, man kan finde deri, mest at ligne med Blomsterpragten i fyldte Blomster. Dens Ridderaand og dens Bygningskunst bære dette skolastiske Præg og have en vis Spidsfindighed, hvormed vi dog iøvrigt ikke ville nægte, at en Deel af Naturens evige Herlighed, og det ikke lidet, ogsaa aabenbarer sig heri, som i enhver af de Former, hvori en Tidsalder har udviklet sig. Men vi have seet saa megen misforstaaet Stræben efter Middelalderens Former atter spire frem i vort Aarhundrede, at vor Forfatter, som selv ikke billiger disse, sikkert vil være enig med os i at advare derimod, om han end ikke skulde være enig med vort Ansyn af Tidsalderen selv. Der er i vor Naturvidenskabs hele Tilstand Noget, som meget frister til at give den ældre Betragtningsmaade Fortrinnet. De store Almeensandheder, der skulde fremgaae af Undersøgelserne, staae saa adspredte i den uhyre Masse af Kjendsgjerninger, at de let oversees. Det lader sig heller ikke nægte, at Mængden af Naturgrandskere selv tabe sig i de enkelte Undersøgelser, og altfor sjeldent hæve deres Blik til det Hele; hvorved man i Bedømmelsen dog maa tage i billig Overveielse, at Grunden, hvorfor en stor Almeensandhed ofte af disse ikke fremhæves, kan ligge deri, at de ikke beroliges angaaende dennes Vished, førend Erfaringen har viist sig i klar Overeensstemmelse hermed, hvilket ofte gjennem hele Menneskealdere kan udeblive, deels formedelst vore Tankers, deels formedelst vore Erfaringers Ufuldendthed. Det var derfor høiligen at ønske, at Mænd af omfattende og grundige Kundskaber oftere vilde forsøge at meddele i en sammenhængende Oversigt de store Almeensandheder, hvortil Viden-

Digitized by Google

skaben har ført. Dog maatte den hele dannede Verden ogsaa mere almindeligt ved Underviisning i Naturvidenskaben forberedes, hvortil der nu alt aabner sig flere og flere Udsigter.

Over Forskjellen mellem Middelalderens Magie og de nyere Tiders Physik gjør Forfatteren S. 27 den vistnok rigtige Bemærkning, at i hiin antoges, at det Ligeartede søger Forening, i denne derimod, at det ene Ligeartede skyer det andet, men at det Uligeartede søger Forening Men den sidste Menneskealders Fremskridt synes at have hævet denne Modsigelse. Intet er modsat, uden for saa vidt det har tillige noget fælles; en Linie kan ikke være Modsætning til noget Andet end en anden Linie, ikke til en Flade eller et Legeme; den ene Art af Elektricitet kan kun have den anden Elektricitet til Modsætning; Nordmagnetisme kun Sydmagnetisme. Det samme viser sig ogsaa i Chemien. De Stoffer, vi hidtil ikke have kunnet adskille, som altsaa have det tilfælles, at de modstaae alle vore Adskillelsesmidler endog de kraftigste, have overalt saa mange Egenskaber fælles, at de kunne betragtes som en egen Klasse, hvilken vi uden al Indblanding af Hypothese ville kalde den første. I denne kjende vi Modsætningen af de brændbare og ildnærende Stoffer. Disse have en stor indbyrdes chemisk Tiltrækning, og danne ved deres Forening Stoffer af en ny Sammensætningsorden, som da udgjør den anden Klasse, og bestaaer af Ilter (Oryder i Ordets videste Betydning), af Chlorforbindelser, Svovler o. s. v. I denne er Syre og Æsk (Alkali i Ordets videste Betydning) Modsætningen, og som bekjendt er Foreningsbestræbelsen mellem disse to Slægter meget stor. Ved denne dannes Saltenes Klasse, der er den tredie og sidste blandt de uorganiske, i det mindste saa vidt vor Ordning af Kjendsgjerningerne hidindtil er kommen. Men nu er det mærkeligt, at Stoffer af første og anden, eller første og tredie Klasse aldeles ikke indgaae umiddelbare Foreninger med hverandre; heller ikke er det almindeligt, at Stoffer af anden og tredie Klasse

indgaae Forbindelser, naar man undtager dem i anden, der staae nær ved Ligevægtspunktet eller Indifferentsen mellem Surhed og Æskighed. Derimod indgaae Stoffer af samme Klasse, der have en meget ringe eller endog ukjendelig Modsætning, Foreninger, naar kun ikke Sammenhæng eller deslige hindrer det. I den nærværende uhyre Masse af Forbindelser lader der sig vistnok endnu gjøre mange Underafdelinger, hvori den Lov, som her antydes, vil udvikle sig til langt større Bestemthed. Her maa det være nok, at Stofferne, allerede saaledes som de lade sig ordne uden en ny Undersøgelse, hentyde paa den Lov, at uden et vist Slægtskab ingen Forening, men uden Modsætning indenfor dette Slægtskabs Grændse ingen livelig velbetegnet Forening, hvorved Legemet antager Egenskaber, der overføre det i en ny Sammensætningsorden og gjøre det til et nyt Produkt. Saa at den samme Lov kun i en ringere Grad af Bestemthed turde finde Sted i den uorganiske Natur, som i den organiske, hvor nye Frembringelser forudsætte Forening mellem Væsener af samme Art, men af modsat Kjøn. Slægtskabet vilde altsaa være Betingelsen for Foreningen, Modsætningen for dens Virksomhed. Saaledes blev der da noget Rigtigt, saavel i den ældre som i den nyere Tids Anskyn af Foreningsbestræbelserne.

Angaaende den Sætning, at det Modsatte søger Forening, siger Forfatteren, at det efter Nogles Mening er for at gjenoprette en forstyrret Ligevægt, efter Andres for at ophæve en reel Modsætning. Skulde disse Paastande vel være andet end Udtryk for den samme Ting i to forskjellige Fremstillingsmaader? Tage vi Ordet Ligevægt i sin udstrakteste Betydning, hvor vi ogsaa kunne tale om elektrisk Ligevægt, magnetisk Ligevægt o. s. v., saa er enhver Udtræden af Ligevægten en Frembringelse af Modsætninger, og enhver Tilbagetræden til Ligevægten en Ophævelse af Modsætningen. Naar vi betragte Tingene i deres Virksomhed, maae vi kalde Modsætningerne Mod-

Digitized by Google

bestræbelser, og Samvirkningen af lige Modbestræbelser Ligevægt. Have vi Ret heri, maae mange Stridigheder mellem Naturphilosopherne og Physikerne bortfalde; thi de Samme, som holde det for uforstaaeligt, naar der siges, at alle Tilværelsens Modsætninger gaae op i en Identitet, ville ikke letteligen finde nogen Vanskelighed i at tilstaae, at alle bevægende Kræfter i Verden ville forenede udgjøre een Ligevægt, alle magnetiske Kræfter, alle chemiske Kræfter o. s. v. ligesaa. Men da Naturgrandskerne nu efterhaanden ere blevne fortroligere med disse Modsætninger, og det har viist sig, at mange Forskjelligheder, der tidligere syntes at være i deres dybeste Grund uforenelige, kun ere forskjellige Modsætningsarter af disse Kræfter, saa nødes de jo til i det mindste at finde hiin Grundsætning sandsynlig, som Naturphilosopherne fremstille som vis.

Vi nødes her til at forbigaae Meget, der vel fortjente at afhandles, men vi maae indskrænke os for ikke at komme i den Nødvendighed, at skrive en heel Bog. Vi forbigaae altsaa, hvad der er sagt om Roger Baco, om Forgjængerne for den nye Tilstand i Videnskaberne o. s. v.; og hvad vi endnu mere beklage, vi kunne ikke uden alt for stor Vidtløftighed her forhandle Alt, hvad Forfatteren siger om Reformationen, hvori de fleste af vore Læsere sikkert, om vi end meddeelte dem det Hele, dog endnu vilde ønske videre Oplysning. Vi ville da indskrænke os til at uddrage heraf nogle skjønne Steder, der vise det Forhold, hvori han sætter Religion til Videnskab, især til Naturvidenskaben. Efter at han har skildret de Begivenheder og Forandringer i Videnskabernes Behandling, der forberedte den nye Tid, siger han: „Tidens sande Gjenfødelse, Spiren til den fuldkomne levende Metamorphose, var Reformationen, og det er ikke muligt at udvikle dens fulde Betydning, uden anticiperende at hentyde paa alle Udviklingens Stadier indtil vore Dage, ja paa saadanne, som endnu ikke have udfoldet sig."

Digitized by Google

„Det er vist, at Reformationen ikke var kommen frem uden Kirkens frygtelige Forfald. Men dette Forfald var kun den negative Betingelse for dens Dannelse, de brustne Fosterhinder, hvoraf det nye Foster fremtraadte. Ligesom den græske Viisdom, denne blivende Grundvold for al aandelig Forskning, forsaavidt den kan kaldes reen menneskelig, fremtraadte af en vanskabende Traditions Tilhylling, og forfriskede de slumrende Aander, som Naturens ved misdannede Overleveringer lukkede Bog aabnede sig, og indbød Aanderne til umiddelbar Grandskning, saaledes skulde hiin hellige Bog, Kilden til alt høiere Liv, skjænkes Slægten. De græske Verdensvises Skrifter vare revne af Hænderne paa sophistiske Grublere, Naturens Bog af Hænderne paa phantastiske Drømmere; da traadte Aabenbaringen, som man frækt havde holdt i Skjul, atter frem. Og da den fremtraadte, forsvandt den jordiske Synsverdens Magt (die Gewalt der irdischen Erscheinung), som fængslede og fastholdt al fri religiøs Dannelse; den Troldom, der havde bedaaret Sandsen, tabte ligesom den hellige Skrift udgjød sit Liv, al Kraft, og den levende Tro blev atter mægtig i Verden."

Om Videnskabens Forhold til Religionen siger han blandt Andet:

S. 57. „Det er vel ikke at nægte, at Virkeliggjørelsen af Christendommens høieste Idee først da finder Sted, naar denne gjennemtrænger alle de Momenter af det jordiske Liv, der ere istand til at modtage en høiere Salighed, og det ikke saaledes som i den tidligere Kirke, der satte det Sandselige og Jordiske som det Oprindelige, der som saadant skulde høines (gesteigert werden), men meget mere saaledes, at alt Jordisk, besjælet af det Høieste, af Naaden, kun viser sig som et Dannelsestrin for den allerede erkjendte, tilkjæmpede, troede høiere Tilværelse; saa at, i det at denne Idee gjennemtrænger alt det

Digitized by Google

Jordiske, dette ogsaa ved den forklares, ophøies og ikke betragtes som et Gode for sig, men som et Udviklingstrin for en salig Verden. Men den tidligere Kirke var traadt i et farligt Forbund med det Sandselige; mod dette var just den fornyede Troes Kamp rettet, og det var naturligt ja nødvendigt, at den frem for alt bortvendte sig fra en vildfarende Retning i en Religion, der efter dens Ansyn var forpestet. Saaledes opstod en Adskillelse af al Videnskab fra Religionen, som en tidligere Tid ikke havde kjendt den, og selv Philosophien maatte i denne Modsætning vorde Verdensviisdom." Vel maatte enhver Troende haabe, at al Historie og Naturvidenskab engang skulde sammensmelte til Eet med Troen, men denne forventede Tid maatte forberedes. Grandskningen var bleven fri ved det Jordiskes Adskillelse fra det Guddommelige. Selv den noget snevre Maade, hvorpaa Theologien dreves, kunde ikke tilintetgjøre denne Frihed. S. 59. „Enhver Grandsker turde vel vente, at en videre Grandskning kunde føre ham til en dybere Indsigt i den guddommelige Viisdom, men Ingen frygte, at en grundig, uomtaaget Undersøgelse skulde lade ham opdage Svagheder i Historiens guddommelige Orden. Saaledes opstod hiin Aandens uhemmede Udvikling, denne Grandskningens Bøielighed og Bevægelighed, som skabte en ny Tid. Den maatte især deleshed befordre Naturvidenskaben; thi det kunde ikke blive skjult, at naar Talen var om historiske Phænomener, den vilkaarlige Menen udøvede en farlig Magt over Gjenstanden selv; at Ansynene af Historien, af Menneskets selskabelige Forhold, saavel i Statslivets større Kredse, som i det snævrere Familieliv, derved bleve vaklende og deeltoge i Meningernes Usikkerhed og Bevægelighed; ja, hvor disse ved en farlig Forbindelse med Religionen bleve fanatiske, endog udøvede en forvirrende Magt over Sædeligheden. Men Naturen viste en stedse uforandret Orden, som ophøiet over enhver Indbildning, tilintetgjør ved fremskridende Undersøgelse ethvert Selvbedrag, som man kunde

Digitized by Google

have Lyst til at holde fast. Enhver styrtet Mening maatte her vise sig som et Opvækkelsesmiddel til videre Undersøgelse og omhyggelig Prøvelse. Jo usikkrere et herskende Ansyn blev, desto mere lokkende traadte Naturens evige Orden og urokkelige Lovstemmighed Grandskeren imøde; og enhver Forvildelse avlede ikke indvortes Forvirring, men en ny friere Drift at nærme sig det, som stedse tydeligere kundgjorde sit Slægtskab med Aanden, medens det syntes at unddrage sig enhver fortrolig Tilnærmelse. De afvigende Meninger fødte ingen Forfølgelser af sig, eller nogen Hindring udenfra, forbi den høieste religiøse Interesse kun var knyttet til Grandskningen ved Haabet om en tilkommende Forbindelse med vor Viden, ikke ved en bestemt Form af Viden, der skulde gjelde for den religiøse."

S. 61 gaaer han over til mere egentligt at afhandle de senere Aarhundreders Naturlæres Indflydelse. „Naar vi opkaste det Spørgsmaal", siger han, „hvorved den nærværende Tid, saaledes som den har uddannet sig i de sidste tre til fire Aarhundreder, ret egentligen adskiller sig fra den tidligere, saa bør vi ikke tage i Betænkning at svare, at den dybeste Grund til denne besynderlige Eiendommelighed ligger i Physiken, og vi haabe, at det i det Følgende af vor Fremstilling vil vorde klart, at hvo, der vil fælde en virkelig udtømmende Dom over vor Tidsalder, kun berører Overfladen, naar han overseer denne Videnskabs betydelige Indflydelse. Den danner et mægtigt Centralpunkt, hvorfra alle Kundskabskilder, saaledes som de aabnede sig i alle den aandelige Virksomheds Retninger, bleve tiltrukne; og i de videste Kredse, selv der, hvor Indsigt gik over i Daad, hvor Viden tabte sig i sit Produkt, i enhver aandig eller udvortes Skikkelse, hvortil Tiden udvikles, lader sig dens Magt eftervise."

Copernicus's Opdagelse over Verdenssystemet er af umaalelig historisk Vigtighed. Mange følte maaskee allerede i hiin Tid, hvormeget der maatte styrte sammen, ved Omstyrtningen

Digitized by Google

af det gamle System i Astronomien. S. 64. „Men dybest maatte den tidligere Kirke føle, hvor rystende dette Ansyn var for den; naar den beraabte sig paa hiint bekjendte Bibelsted, saa skjulte den kun sin sande Frygt. Kirkens urokkelige, uforanderlige, synlige Herredømme kunde ikke finde noget sikkert Hjem paa en bevæget Planet, som med andre Planeter gjorde sit Kredsløb om et fjernt og fælles Midpunkt. Øxen var lagt ved Roden af hele det bestaaende Naturansyn, den dybeste Grundvold for al indtil da gjeldende Viden var undergravet."

S. 64. „Den historiske grundende Bevidsthed var bleven hjemmevant i sin egen Histories aandige Forgangenhed, en forhaabningsfuld Fremtid aabnede de levende og døde Formers uendelige Mangfoldighed for den grandskende Sands, den religiøse Bevidsthed kastede en tuende Traditions Lænker, de fortjenstlige Gjerningers Selvbedrag, fra sig, og lærte at kjende sin egen evige Personligheds indvortes Forhold til en kjærlighedsfuld forsonet Guddom; og Copernicus befriede den fra de sidste Lænker, saa at den blev hjemmevant i Universum. I alle Retninger aabnede sig en Uendelighed for den grandskende Sands."

*) S. 66. „Copernicus's Ansyn var den adskillende Re-

*) Det følgende vanskelige Sted troer Anmælderen ogsaa at burde meddele i Grundsproget:

„Die Ansicht des Copernicus war die kühnste That der trennenden Reflexion. In der ruhenden Erde wurzelte der Geist, embryonisch festgehalten, und alle Gedanken schossen vegetativ aus der Hülle hervor, konnten aber den Zauber nicht lösen, das Band nicht zerreißen, um animalisch eine willkührliche Bewegung zu erhalten. Copernicus vernichtete die Erscheinung, um sie auf immer als solche zu fixiren. Die Erscheinung, sagen wir, denn offenbar ist dasjenige, was der Sinnlichkeit gemeingültig für alle Menschen erscheint, mehr als ein Schein. Auch blieb er, wie der Erste, so auch der Letzte. Obgleich die ganze Zeit diesem kühnen Gedanken ihre eigenthümliche Ausbildung verdankt, hat noch keiner es gewagt, hinter andern Erscheinung einen Schein, der sich durch eine Erklärung, als Erscheinung einer höhern Reflexion erkennen ließe,

Digitized by Google

flexions dristigste Handling. I den hvilende Jord rodfæstede sig Aanden, embryonisk fastholdt, og Tanken fremskjød vegetativt af sit Hylster, men kunde ikke løse Trylleriet, ikke sønderrive Baandet, for at erholde animalsk og vilkaarlig Bevægelse." (Man seer, at Forfatteren sammenligner Aanden i sin Bundenhed til Jorden med Planten, som ei kan forlade sit Sted; hvorimod den i det hele Verdensalt sig frit bevægende Aand sammenlignes med Dyret, der ikke er bundet til sit Sted.) „Han tilintetgjorde det Synstilværende" (som Selvværende) „for at faststille det for bestandigt som saadant" (som Synstilværende). „Det Synstilværende, sige vi, thi aabenbart er det, der synes almeengyldigt for alle Menneskers Sandselighed, mere end et Skin. Ogsaa blev dette Forsøg, som det første, saa det sidste. Omendskjøndt hele Tiden skylder denne dristige Tanke sin eiendommelige Uddannelse, har dog endnu Ingen vovet, endog kun at formode bag de øvrige Synsting et Skin, der ved en Forklaring lod sig erkjende som en høiere Reflexions Synsting. Hvad hindrede Physikerne fra at vælge denne Vei? Dette var det: skulde der ligeoverfor Reflexionens Urtanke staae en Synsverden, maatte denne fremstille sig som en udvortes Uendelighed for Reflexionens indvortes, men den selv som et uendeligt Aggregat af Endeligheder. Var der i dette Aggregat blevet anerkjendt Nogetsomhelst, som noget Uendeligt, ikke ved Sandselighed mæglet, saa

auch nur zu vermuthen. Was verhinderte die Physiker, diesen Weg zu wählen? Dieses war es: damit dem Urgedanken der Reflexion eine erscheinende Welt gegenüber treten könne, mußte diese als eine äußere Unendlichkeit der innern der Reflexion erscheinen, sie selbst aber, als ein unendliches Aggregat von Endlichkeiten. Wäre in diesem Aggregat irgend etwas, als ein Unendliches, nicht durch Sinnlichkeit schlechthen bedingtes anerkannt worden, so wäre die Realität des gewählten Standpunkts vernichtet gewesen, und wir werden zeigen, mit welcher eisernen Consequenz die fortschreitende Zeit den einmal gewählten Standpunkt festhielt."

Digitized by Google

vilde det valgte Standpunkts Realitet være bleven tilintetgjort; og vi skulle komme til at vise, med hvilken jernstærk Følgestrænghed den fremskridende Tid fastholdt det engang valgte Standpunkt."

Vi have meddeelt dette Sted, som vigtigt i Forfatterens Tankerække, omendskjøndt Slutningen deri ikke forekommer os ganske klar. Maaskee det ikke vil være de fleste Læsere ukjært om vi, saavidt vi formaae, forsøge at udtrykke Indholdet i andre Ord. Vi tænke os det da saaledes: Aanden var ved det tidgere Ansyn af Verden vant til at forestille sig hele Tilværelsen, saaledes som den lader sig tilsyne; men ikke at forestille sig den som en Tilsyneladelse af en ganske anden Virkelighed, der kun lader sig beskue med Fornuftens Øie. Her var ikke Talen om et sædvanligt Sandsebedrag, men om en for alle Mennesker paa det sædvanlige Standpunkt nødvendig Forestilling, der dog var himmelvidt forskjellig fra den, hvortil en dybere Indsigt førte. Men bliver nu Reflexionen staaende her, saa bliver den Mangfoldighed af Gjenstande, hvori den har fundet en Sammenhæng, indtil videre for den staaende som selvværende. Vilde man forsøge atter at opløse dem i Synstilværelser, maatte man derved forflytte Reflexionens Synspunkt, og danne en ny Reflexionsverden, om hvis videre Opløselighed der atter kunde spørges; men i den Retning, der var begyndt i hiin første Reflexion, havde man neppe følt sig fristet til at gaae frem med faste Skridt. Forfatteren sigter nu neppe med sin Anke til den yderste Opløsning af al Reflexion, ifølge hvilken hele Tilværelsen i Rummet kun er en Synstilværelse, der har sin Grundværen i Fornuftens evige Former: thi vel har ingen Physiker, men, som bekjendt, Philosopherne til alle Tider vovet denne Mening. Men Physikerne turde ikke vove den, som Physikere; thi den er virkelig Meta-Physisk, det er noget, som kommer efter Physiken i den opstigende Undersøgelsesorden, eller med andre Ord: ligger ud over Physiken. Men af adskillige Vink i det Følgende af Skriftet skulde vi være tilbøielige til at gjette, at han har villet

sigte til, at ligesaavel som man betragtede de iagttagende Verdensbevægelser som Tilsyneladelser af en væsentligere, saaledes kunde man ogsaa betragte Legemerne som Tilsyneladelser, ikke blot af en oversandselig Tilværelse, som i Metaphysiken, men af Virksomheder, hvis Tilværelse experimentalt lade sig godtgjøre. Men hertil stræber den hele chemiske Naturlære, endskjøndt den vistnok endnu ei har naaet et Udviklingstrin, der kan svare til det, hvorpaa Copernicus satte Astronomien. De forskjellige Undersøgelser i Videnskaben, tildeels saadanne, der have været grundlagte for adskillige Menneskealdere siden, løbe mere og mere sammen til et saadant Resultat. Man vidste allerede længe, at Fasthed, Draabeflydenhed og Luftform vare Legemsformer, der beroede paa den indvortes Varmetilstand; men man kom til den falske Slutning, at Fasthed var Legemlighedens Grundvæsen, idet at man antog de flydende og luftige Legemer, som Opløsninger af faste Legemer i det antagne Varmestof. Men nu, da den Overbeviisning bliver mere og mere almindelig blandt Physikerne, at Varmen bestaaer i en Straalevirkning, aldeles beslægtet med Lysets, og hvor den indvortes Varme selv maa beroe paa en Varmestraalning, falder jo denne Opløsningstheorie bort, og de tre Tilstandsformer maae da antages at beroe paa en ulige Hurtighed, hvormed den indvortes Varmestraalning skeer. Det ligger tillige i denne Forestilling om Sagen, at der i alle Legemer findes en uophørlig indvortes Bevægelse, og mellem alle Legemer en uophørlig Given og Tagen af Straalevarme, en uafbrudt indvortes Virksomhed, hvorom de blotte Chemikere forhen neppe drømte, og hvorpaa de endnu ikke synes at være ret opmærksomme. Den elektromagnetiske Virkning har fra en anden Side godtgjort, at et Kredsløb ledsager enhver chemisk Virkning, man sætte nu med Opdageren Kredsløbet i den elektriske Virkningsform eller med Ampère i den magnetiske. Men da Alt uophørligt er indbegrebet i chemisk Vexelvirkning, saa gjennemstrømmes det ogsaa uophørligt af en elektromagnetisk Virkning, saa at Alt er opfyldt med

Digitized by Google

hemmelige Kredsløb, usynlige for det legemlige Øie, men klart fremgaaende for Aandens.

Det atomistiske System, der er et aldeles metaphysisk System, har kun faa Forsvarere tilbage blandt Physikerne. De ansee det for et deres Videnskab uvedkommende Spørgsmaal, om en over al mulig Erfaring fortsat Deelning endeligen skal føre til udeelbare Smaalegemer af bestemt Figur, uendelig Haardhed o. s. v. Men derimod ansee de det heller ikke beviist ved et modsat System, at alle Legemer, eller dog alle flydende Legemer skulde være fuldkomment sammenhængende Rumopfyldninger (stätige Raumerfüllungen). De holde det meget mere for sandsynligt, at Naturens skikkelsegivende Virksomhed gjennemtrænger de livløse Legemer saavelsom de levende, fra de større til de mindre Dele, ud over vor Fatteevnes Grændser. For dem ere Legemerne da ved Mellemrum sammenhængende (discreta). Den i den dynamiske Naturmetaphysik af Kant opstillede Sætning, at den chemiske Forening skulde være en uendelig Gjennemtrængelse, altsaa hver Bestanddeel i den chemiske Sammensætning for sig fylde det hele Rum med fuldkommen Sammenhæng (Continuitet), ansee de som uforenelig med de chemiske Erfaringer, der ofte vise, at de samme Stoffer endog i samme Forhold af Bestanddelenes Mængde kunne danne forskjellige chemiske Frembringelser.

En stor Erfaring har viist en Sammenhæng mellem de chemiske Sammensætninger og de Skikkelser, Stofferne antage; men den af intet metaphysisk System fængslede Physiker antager hverken, at Krystallen er opbygget af dens Grunddele, som et Huus af Muursteen, eller paa den anden Side at hver Krystal er en fuldkomment sammenhængende Rumopfyldning, men antager en gjensidig Afhængighed mellem Delene og det Hele. Men ethvert Stof har en Bestræbelse til en vis Skikkelse, og, for saavidt ikke de forskjellige Kræfter enten ophæve hinanden, eller falde sammen, vilde disse Skikkelser være desto mere sammensatte, jo talrigere Grundbestanddelene ere. Tør man nu tillige antage, at der for

Digitized by Google

enhver Skikkelse gives et mindst muligt Rum, hvori den kan danne og vedligeholde sig, saa gives der for enhver Sammensætning Grunddele (Moleculer) af en vis Størrelse, der dog ere himmelvidt forskjellige fra Atomet. Grunddelen kan vistnok ikke deles, uden at ophøre at være en Ting af samme Art, som før; men intet hindrer, at den ved Deelningen oploses i Dele af anden Art. Atomet maa derimod være i alle Maader udeleligt. Denne Maade at betragte de chemiske Forbindelser er vistnok kommen i saa slemt Udraab ved Dynamikerne, at mange Chemikere ikke vove at vedkjende sig den; men da vi ikke troe, at de Grunde, man vil kunne fremføre imod den, just ere frygtelige, ville vi ikke lade os afskrække. I Forbigaaende være det sagt, at man i Henhold til det Foregaaende ikke kan give Forfatteren Ret, naar han beskylder de Physikere for Uselvstemmighed, som have sat Moleculer i Stedet for Atomer. Atomerne henhøre nemlig til en Forudsætning, der ligger aldeles udenfor Physiken, Moleculerne derimod til en Forudsætning, der ikke gjør Krav paa anden Gyldighed end den, der følger deraf, at den er nødvendig, for at forstaae de iagttagne Kjendsgjerninger.

Om Grunddelene nu ere faste, draabeflydende eller luftformige, er et Spørgsmaal, der grunder sig paa Misforstaaelse. Fasthed, Draabeflydenhed og Luftform ere Tilstande, som ikkun lade sig henføre til Masser, der allerede udgjøre Systemer af Grunddele, og ikke blotte Grunddele.

Det er mellem disse Grunddele, at hele den indvortes Varmestraalning foregaaer. Jo flere Grunddele i et Rum, jo flere Gjenstraalninger af Varmen, altsaa desto større indvortes Varme, med andre Ord: desto større Varmefylde, forstaaer sig, naar alt andet er lige. Man seer, at denne Lære aldeles træffer sammen med du Longs skjønne Forsøg. Man indseer nu ogsaa let, at, naar et Legeme forsættes i en ny Tilstand, hvori Grunddelene enten komme hverandre nærmere, eller komme i Forhold, hvori de mindre let give efter, altsaa kraftigere frastøde-

Digitized by Google

saa vilde alle de indbyrdes Straalninger fuldbyrdes hurtigere, Legemet altsaa udgive flere Varmestraaler, men indvortes beholde en mindre Sum deraf. Det vilde, som man siger, give Varme fra sig, men beholde mindre Varmefylde. Men dette skeer jo hvergang et Legeme enten vorder bragt til et mindre Rum, eller nærmer sig mere Fasthedstilstanden. Ved den omvendte Overgang til en ringere Tæthed eller større indvortes Eftergivenhed skeer, ligesaavel efter vore Grundsætninger som efter vor Erfaring, det Modsatte.

Tage vi alt Dette sammen med vore andre mere almeenudbredte Kundskaber, saa indsee vi, at Physikeren ikke i sin Videnskab kan antage den Hverdagsforestilling, at den legemlige Tilværelse, saaledes som den lader sig tilsyne, er den egentlige Virkelighed og Bæreren af al anden Virkelighed. Han maa ikke alene tilstaae, at Legemernes Egenskaber beroe paa deres chemiske Natur, hvilket allerede længe er bleven indseet, men det maa staae klart for hans Aand, at Legemerne kun ere Tilsyneladelser, frembragte ved Virksomheder, hvoraf ingen for sig et Legem. Ja endydermere, han kan ikke betragte Legemerne som noget Stadigt-Værende, hvilket saa ganske er Hverdagserfaringens stiltiende Forudsætning, men han maa see, at det intet Øieblik er det, det er, ved sig selv, men ved en bestandig Vexelvirkning med Omgivelsen og mere eller mindre middelbart med det hele Alt.

Vi havde vistnok ikke behøvet at tage nye Lærdomme til Hjelp for at vise, at Physikeren maa indsee dette. Han har allerede for længe siden maattet sige sig selv, at det, vi *see* i Legemet, er dets Virkning paa Lyset og derfra paa Øiet, det vi *føle* deraf er frastødende eller tiltrækkende Kræfter, hvad vi deraf *lugte* eller *smage*, er de chemiske Virksomheder; kort at alt, hvad vi vide om Legemerne, er kun *det*, at der i deres Rum er noget Virksomt. Der manglede heller ikke tidligere paa Anledninger til at betragte Legemerne, som afhængige af en uophørlig Vexelvirkning; men

de nyere Opdagelser synes endnu at bidrage meget til at gjøre Forestillingen, hvorom her handles, mere levende.

Vi haabe, at der vil ikke være mange Læsere, som det maa siges, at det ikke ophører at være ei blot vigtigt, men endog nødvendigt, i Hverdagserfaringen at forestille sig Legemerne og at udtrykke sig om dem saaledes, som det pleier at skee: just ligesom vi sige, Solen og Maanen staaer op eller gaaer ned, uagtet vi vel vide, at det ikkun er Jordens Omdreining, der sætter dem i en ny Stilling. Selv i Videnskabens Begyndelsesgrunde bliver man paa samme Standpunkt, hvorpaa den sphæriske Astronomie giver os et bekjendt Exempel. Men Physiken kan saalidet som Astronomien blive staaende derved; den maa klart fatte den store Sandhed, at Legemligheden kun er en Synstilværelse, frembragt ved usynlige aldrighvilende Virksomheder.

Det Sted i det foreliggende Skrift, som vi her saa omstændeligen have forhandlet, giver et Exempel paa det vanskelige Foredrag, der saa ofte findes i de tydske Philosophers Skrifter, og som Forfatteren dog i dette Skrift har søgt at undgaae. Men man tør maaskee forlange endnu Mere af en Mand med hans Fremstillingsgave.

Det er mærkeligt, at Tydsklands Philosopher saa hyppigt have tilladt sig saa stor Ligegyldighed i Henseende til Foredraget. Allerede Periodernes Forvikling udgjør en stor Hindring i deres Læsning; thi vel er det let at konstruere sig en forviklet Periode, naar den er rigtigt dannet, hvilket ikke altid er Tilfældet; men en uophørlig gjenkommende Vanskelighed trætter til det Yderste. Denne Vanskelighed forøges endnu ved den store Sammenhobning af Kunstord. Men ikke blot i Stilen møder man Hindring, ogsaa i Foredragets hele Anordning finder man altfor liden Omsorg for at gjøre den vanskelige Sag saa fattelig, som Tingenes Natur tillader. Ligesom den Mathematiker ikke har opfyldt sin Videnskabs Kunstfordringer, der ikke bringer sin Demonstration til den størst mulige Korthed og Klarhed, saaledes har heller ikke

Digitized by Google

Philosophen opfyldt de rigtignok langt større Kunstforbringer, der gjøres paa ham, uden at han først har bragt sine Tanker til en høi Grad af Modenhed og Klarhed hos sig selv, og dernæst i sit Foredrag søgt at bringe Sandhederne til deres korteste og beskueligste Udtryk. Der gives i den videnskabelige Fremstilling hos nogle Faa en Kjærlighed, der udeelt omfatter baade Sandhederne selv og de Fornuftvæsener, der skulle modtage dem, og giver Foredraget en forunderlig Magt. Den afpræger sig maaskee hos ingen Philosoph saa reent, som hos Pascal. Saa lidet Mange skulde være tilbøielige til at troe det, er det dog sandt, at man endog kan see dette Præg hos Mathematikere, og blandt andet lige beundringsværdigt og elskværdigt hos Euler. Hos Fichte fremtræder denne Kjærlighed til Sandheden med en saa stor Mistillid til Læserens Fatteevne, at man overvældes af Udviklinger, man ikke trænger til, og derfor let forfeiler det rette Synspunkt. Hos de fleste andre tydske Philosopher finder man en lignende Ringeagt for dem, der ikke staae paa samme Standpunkt, som de selv. Den ytrer sig snart i en fornem Tilbageholdenhed, snart i en overmodig Tone, der nu saa ofte er bleven efterlignet af aandelige Don Ranudoer, at de, som ved en vis Følelse af egen Kraft have ladet sig forlede dertil, nu skulde afskrækkes ved at see deres Feil i et saa skrækkeligt forstørrende Speil.

Det er uden Tvivl ubilligt allerede at forlange det fuldendte Foredrag, medens Ideerne neppe endnu ere modnede, og Modstanderne maaskee ofte foranledige en skjæv Retning i Foredraget; men at her dog burde gjøres mere, end hidindtil er skeet, troe vi, at det er Tid at sige. Uden Tvivl har den speculative Philosophie ved et Mørke i Foredraget, der ikke hører, og ikke kan høre til dens Natur, bortskræmmet mange Sandhedsvenner derfra, og lokket mange Eftersnakkere dertil. Iøvrigt vil man snart have seet, at den her fremsatte Anke kun stedviis træffer nærværende Skrift, og at vi ere langt fra at ville nægte den Aand og Veltalenhed, der viser sig i Forfatterens Foredrag, den velfor-

Digitized by Google

tjente Roes. Læseren vil finde et nyt Exempel paa denne Fortjeneste i følgende Sted, hvor han i Anledning af Kikkertens Opdagelse taler om den styrende Aand i alle de tilsyneladende tilfældige Samvirkninger, hvorved store aandelige Omvæltninger forberedes.

„Som fra en skjult Haand blev der just nu rakt den opvakte Aand en betydelig Gave. Var det Tilfældet? Oversee hiin Tid i alle sine Forhold, hvorledes de mest fremmedartede Aander i de forskjellige Retninger forstode hinanden, hvorledes nedgravede Skatte aabnedes, hvorledes en ny Verden skjænkedes Europas forbausede Folk, hvorledes Tilfælde og Lykke, Natur og Aand sammentraadte, hvorledes Tanker fremglimtede som Lyn, hist og her uden Sammenhæng de fjerneste Begivenheder indgik en hemmelig Pagt, Alting rustet for at forstyrre en modenbleven Tid: og har Gud givet Dig Organet, for at opdage denne det fælles Livsprincips Udvikling, saa seer Du, hvad altid er tilstede, naar en ny Tid skal fremtræde."

Da saadanne Forestillinger, især naar de udrives af deres Sammenhæng, af Læseren let tages for blotte Veltalenhedsforsøg, ville vi endnu tilføie nogle Ord. Alle Tilværelsens Love ere Fornuftlove, men ikke blot en Samling, men et System af saadanne Love, med andre Ord en Fornuftorden; hvori Alt betragtet fra Oprindelsens Side viser sig som nødvendigt, betragtet fra Følgernes Side som viist. Alt, hvad deri skeer, er forberedt ved det Foregaaende, og forbereder det Efterfølgende, og bestaaer i Sammenhæng med det Hele. Endskjøndt dette nu finder Sted overalt, saa viser det sig dog paa en isærdeleshed beundringsværdig Maade ved Betragtningen af de store Menneskeslægten ombannende Tidsaldre, der udgjøre ligesom Vendepunkterne i Begivenhedernes Rækker. Den, hvis aandelige Øie endnu ikke er vant til at see denne Tingenes indvortes levende Sammenhæng, vil lettest her bringes dertil; den, som allerede kjender den, vil føle en forhøiet Glæde og Tilfredsstillelse i Betragningen.

Anmelderen havde allerede eengang foresat sig at behandle

Digitized by Google

det øvrige af det foreliggende Hefte med Korthed; men blev baade af Forfatter og Gjenstand ført ud over den Grændse, han havde troet her at burde sætte sig. Han maa derfor nu, paa ringe Undtagelser nær, nægte sig den Fornøielse at meddele Mere af Skriftet eller at oftere dvæle længe ved enkelte Steder deraf. Vi ville altsaa i det Følgende indskrænke os til at gjøre opmærksom paa adskillige Steder, hvor der gives Vink om Forfatterens polemiske Hensigter, der først skulle udføres i de følgende Hefter. Vi troe, at han ofte vil føle sig fristet til at gjendrive Ansyn, der allerede have begyndt at tabe Tilliden hos de Erfaringsveien vandrende Physikere, og ikke mere ville holde sig mod de Oplysninger, Erfaringsnaturlæren selv kan give.

Forfatteren anfører adskilligt imod de opdigtede Stoffer: Varmestof, Lysstof, elektriske Materier, magnetiske Materier, og han lover yderligere at bestride disse. Men vi troe, at de ogsaa uden en saa stærk Modstander maae træde af Kamppladsen. Det er, som Forfatteren med os antager, ved de nyere Undersøgelser bragt til den største Sandsynlighed, at Lyset frembringes ved Svingninger i en overalt udbredt fiin Materie, som vi kalde Æther. Men bestaaer Lyset i saadanne Svingninger, saa maa Straalevarmen ligeledes; og vi have allerede længe havt Grunde nok til at betragte Varmen som en Straalning, der kun udmærkede sig fra Lyset ved langsommere Svingninger. Men den Lethed, hvormed vi kunne forvandle Elektriciteten til Varme, hvergang vi lægge dens Strøm Hindringer i Veien, synes at røbe, at Elektriciteten ikke mindre beroer paa Svingninger, og at disse kun behøve at bringes nærmere, for at udgjøre Varmesvingninger. Dette bekræftes end ydermere derved, at Varmen i gode Ledere gaaer over til Elektricitet, saasom vi see i de thermoelektriske Forsøg; under hvilke Omstændigheder der dog tillige maa finde noget Forhold Sted, hvorved en Retning nærmere bestemmes. De magnetiske Virkninger ere saa uadskillelige fra de elektriske, og udmærke sig kun fra hine ved deres Retning, der staaer

Digitized by Google

lodret paa den elektriske, at det vilde være altfor sønderligt, om man for dem vilde antage en egen Materie. Enhver, som kjender vort Aarhundredes chemiskelektriske Undersøgelser, vil let see, hvor meget selv vore Forestillinger om de chemiske Virkninger, følgeligen ogsaa om de chemiske Sammensætninger, følgeligen om alle i den daglige Erfaring forekommende Legemer heraf ere afhængige.

Forfatteren troer, at det nu just er Tiden at tænke paa en Qvaliteternes Physik, som han troer er den hidtil udviklede Lære fremmed. Vi svare, at aldrig har Naturlæren mere været paa Vei til at opløse Qvaliteterne i Qvantiteter end nu. Hvad kan fuldkommnere fortjene Navn af Qvalitet end Farverne? Men efter det System Forfatteren, ligesaavel som vi billiger, ere Farverne kun forskjellige ved de ulige Svingningshastigheder, der frembringe dem; ja man kan udmaale de dertil hørende Bølgebreder. Forfatteren finder vore Dages Lære om Lyset opfyldt med Hypotheser, der skulle ligne de Ptolemæiske over Verdenssystemet; men vil han ikke holde sig til Biots System, der knapt kan siges at have Tilhængere, saa vil han ikke kunne bevise det. Lad ham fremstille Nutidens Resultater med samme Upartiskhed som Fortidens! og vi tør love, at han ei skal være mindre tilfreds med dem.

Det er sandt, at Naturvirkningerne i vore Lærebøger have et Skin af Udstykning og Mangel paa Sammenhæng, der foraarsager, at Mange deri ikke finde Enheden; men den er der dog. Men vistnok er det, at man burde indføre i Lærebøgerne Kapitler, der gave Oversigter, hvoraf det heles Aand lettere opfattedes.

Naar Forfatteren siger, at Voltas Støtte er bleven et Babelstaarn i Physiken, saa synes han at tage altformeget Hensyn paa en Masse af Stridigheder om adskillige Forhold derved, hvorom ingen Strid burde være, fordi vi endnu ikke have funden de Kjendsgjerninger, der kunde løse Knuden. Men skulde det ikke allerede være et stort Udbytte, at det er bleven afgjort, at Surhed beroer paa samme Kræfter som den ildnærende Kraft, og Æskighed paa samme som Brændkraften? eller at de chemi-

Digitized by Google

ske Virksomheder uden Ledsagelse af et Stof kunne gjennemvandre Legemerne? At det blandt Chemikerne antagne System ikke er i sig selv saa sammenhængende og ordnet, som det kunde være med de givne Materialier, er Ingen mere tilbøielig til at tilstaae Forfatteren end nærværende Anmælder.

Men Forfatteren synes at have fattet altfor ugunstige Forestillinger om vor Tid. S. 119 siger han: „I Naturens Indre trænger ingen menneskelig Aand, raabe Physikerne, vi nøies med at betragte Naturen, som den er, og abstrahere almindelige Love af Erfaringerne, og vi opgive alle Fordringer paa Kundskaber om de primaire Aarsager. Hvad forstaae I under almindelige Love? Dog saadanne, hvorved det, som viser sig uden Orden i Naturen, af Grandskeren erkjendes som forenede i en høiere Eenhed? Men hvad om nu det, som I saaledes erkjende i en abstract Eenhed, kun tjener til at søndersplitte det, som Naturen, som eders Erfaring giver Eder som Eenhed, at denne som virkelig er, under eders Hænder forvandler sig til en fuldkommen lovløs Sammensætning af Abstractioner, hvad have I da vundet?" Hertil svare vi, at om endog mange Naturgrandskere sige, at Naturlovene ere Abstractioner, saa er dette dog ikke sandt. De lyve sig selv paa af Mangel paa philosophisk Undersøgelse over deres egen Fremfærd. Opdagelsen af en Naturlov skeer maaskee aldrig ved blot Abstraction. Det er et lykkeligt Blik i Naturen, hvorved man finder den Forskrift, hvorefter den handler. Man overbeviser sig om dens Rigtighed, ved at foranledige Naturen til at handle for vore Dine, og under de forskjelligste Omstændigheder at udtale sine Love; eller man opsøger i den store Natur de Særsyn, hvori Naturen udtaler sig paa den for os under de nærværende Indsigter tydeligste Maade. Det gaaer Naturgrandskerne ofte som Kunstnerne; de tænke og handle rigtigt ifølge en lykkelig Indskydelse, som de skylde deres eiendommelige Aandsvending, forenet med det nære og fortrolige Bekjendtskab med Tingen, men philosophere dog maadeligt over

Digitized by Google

deres hele Kunstes Natur; især vil dette være Tilfældet, naar de have faaet et Anstrøg af Skolephilosophie, der vistnok er værre end slet ingen. De allerskjønneste Opdagelser i Naturlæren ere gjorte ved Undersøgelser, foretagne efter Fornuftfordringer. Mon Elektricitetens Grundlov, eller Lynets elektriske Natur og Tordenlederen fandtes ved en Abstraction? Opdagedes Voltas Condensator og elektriske Støtte, eller de Love, hvorpaa de grunde sig, ved en Abstraction? Tøvede vel Physikerne med at troe, at alle Jordarter ere brændte Metaller, indtil alle i denne Henseende vare prøvede, eller vare de ikke meget mere overbeviste, saasnart dette var fundet at gjelde for eet? Noget ganske andet er det, at de ikke ansaae Videnskabens Fordringer tilfredsstillede, førend alle Jordarter vare i denne Henseende blevne Forsøget underkastede. Det er ogsaa meget let muligt, at nogle Physikere kunne have udtrykt sig alt for stærkt over den lille Uvished, der endnu blev tilbage efter den første Opdagelse; men at alle deres Bestræbelser røbede en Overbeviisning om Naturlovens Almindelighed, ligger for Dagen.

Det er ligeledes vist, at alle Naturgrandskere, der med Kraft have fremmet Videnskaben, have været gjennemtrængte af den Overbeviisning, at alle Naturlove ere Fornuftlove; omendskjøndt det sjeldent er bleven klart udtalt; men den Dristighed, hvormed de have udledet een Naturlov af en anden ved F o r n u f t g r u n d e, godtgjør jo tilstrækkeligt, at de forudsætte at finde i Naturen, hvad Fornuften lover! I denne Forudsætning ligger tillige, at Naturlovene udgjøre et System af Love, og, da dette er et System af Fornuftlove, følger deraf atter, at hele Naturen er en Fornuftindretning, og at Naturgrandskerens Forretning er at søge Fornuften i Naturen. Vi tilstaae gjerne, at dette ikke staaer alle Naturgrandskere klart for Øie; men vi troe, at Ingen, der virkeligt har forsøgt selv at grandske Naturen, vil nægte det: hvad de blotte Bogmagere sige, kommer os naturligviis ikke ved.

Forfatteren siger videre S. 119: „De enkelte Substantser,

Digitized by Google

Substraterne, ere for Physiken, hvad Rodordene ere for Sproget. Vi vælge to, Sølvet og Diamanten. Hvorledes vise disse sig i eders Lærebøger? I Tabellerne over Vægtfylden, den absolute og relative Cohærenz, Straalebrydningen, Varmeledningen, den specifiske Varme, de elektriske Ledere og Isolatorer, i Tabeller over Galvanismus, Elektromagnetismus, Thermomagnetismus, de chemiske Tiltrækninger o. s. v. finder man dem anførte, nogle Egenskaber bestemte i deres Grader indtil det fjerde eller femte Decimalsted. Og nu fremhæve I det, som saaledes er udstykket i Tabeller, og stille det sammen. — Og det skulde nu være Sølvet og Diamanten? Hvor ligger Haabet at see disse Egenskaber i deres Eenhed, der just skulde være det, det er for Erfaringen, da dog det Standpunkt, hvorpaa I have sat Eder, er den sandselige givne Tilværelse?" o. s. v. Vi ville ikke opholde os ved den Unøiagtighed, at Forfatteren udtrykker sig som om Physikerne intet andet gjorde ved de udskilte Stoffer, end at sætte deres Egenskaber i Tabeller; da de dog ogsaa søge at give et Billed af Stofferne, ved at fremstille deres forenede Egenskaber. Forfatteren har sikkert ikke havt til Hensigt at gjøre en saa ugrundet Beskyldning. Men naar han forlanger, at de skulle fremstille Eenheden i disse Egenskaber, saa forlanger han Noget, som neppe lader sig gjøre ved det hidtil Udskilte, og som han selv heller ikke vil kunne gjøre. Men det allervigtigste Punkt i den hele Anke er Brugen, han gjør af den Paastand, at Naturgrandskerne have stillet sig paa den sandselige Tilværelses Standpunkt. Væsenet i Erfaringsnaturvidenskaben er unægtelig dette, at Grandskeren deri gaaer ud fra Erfaringer, lader sig lede ved disse, benytter disse til at bekræfte de Ideer, han danner sig om Naturbegivenhederne. Men han søger Fornuften i Naturen med alle sine Evner, og bliver ikke staaende ved det blot sandselige Standpunkt. Det er Tingene i deres Vorden han skal gjøre til Gjenstande for sin Videnskab. Hvad han ikke har kunnet see frembringes, maa han lade staae som det Sandseligtgivne.

Digitized by Google

Grundstofferne ere rigtig nok hans Rodord; men maa ikke og-saa Grammatikeren lade de fleste Rodord staae uforklarede?

Det synes, at Forfatteren paa disse Blade ganske falder ud af den klare Betragtning af Erfaringsnaturvidenskaben, som man finder i det Foregaaende. Han fremsætter f. Ex. som Indvending mod den Lov, at **Varmen udvider Legemerne**, at derfra gives adskillige Undtagelser. Sæt at der endog gaves Undtagelser derfra, for hvilke man slet ikke kunde gjøre Rede, skulde da en saa almindelig omfattende Lov, der viser sig i saa umaadelig en Mængde af Naturbegivenheder, ingen Lov være? Saa vare da de af **Newton** opdagede Love for Maanens Bevægelse ikke Love, saalænge man ikke havde udfundet Grundene til de mange smaae Afvigelser derfra, til hvis Oplysning et Aarhundrede medgik! At Vandet ved at afkjøles under 4 C. udvider sig, er vistnok en Undtagelse; men man indseer let, at den hænger sammen med de Forandringer, der foregaae i Delenes Stilling, ved Krystallisationskraften, der sikkert begynder at virke førend ved Frysepunktet. Dette er vel ikke nok for vor Videbegjærlighed, men nok for ikke at lade os betragte Kjendsgjerningen, som en vigtig Undtagelse. Svovlsyre og Vand give langt mere Varme ved deres ringe Fortætning, end man skulde vente efter den Varme, Luftarternes langt større Fortætning give. Men det synes at være en Lov, at faste Legemers Fortætning give langt mere Varme end Luftarternes. Denne underordnede Lov gjør Rede for mange Afvigelser. Iøvrigt ville alle Physikerne villigt tilstaae, at Varmelæren, saavel som alle andre Dele af Naturlæren, endnu er meget ufuldkommen; men de troe, at den vil bringes baade Eenhed og anden Fuldendthed nærmere ved en videre Anvendelse af deres hidtil med saa meget Held brugte Erfaringskunst.

Vi have troet at burde møde dette Skrift ligesaavel med aabenhjertig Modsigelse, som med oprigtig Erkjendelse af det

Digitized by Google

Fortræffelige deri. Dersom Forfatteren kun ret upartisk vil sige sig selv alt det, der kan oplyse Rigtigheden i de nulevende Naturgrandskeres Fremgangsmaader, saa tvivle vi ikke om, at hans Skrift vil bidrage meget til Udbredelsen af en mere aandrig Opfatning og Fremstilling af Naturvidenskaben. Dette er allerede Meget. Vil han udrette Mere, ønske vi, skjøndt med nogen Tvivl, vor berømte Landsmand alt muligt Held. Sandhedens Skattegraver tilraabe vi med Glæde vort Glück auf.

Digitized by Google

Christendommen og Aandsdannelsen understøtte hinanden.

Digitized by Google

Christendommen og Aandsdannelsen understøtte hinanden.

Tale holden paa Christendommens Tusindaarsfest i Danmark, 1826.

Det kunde ved en begyndende Overveielse letteligen synes en Latterlighed i Menneskeslægtens Historie, at man har høitideligholdt Erindringen af store Begivenheder efter et vist Antal af forløbne Aar, uagtet det dog er let at indsee, at Aarenes Tal, det være sig nu hundrede eller tusinde, ikke staae i nogen Naturforbindelse med Begivenhederne, ja ikke engang i sig selv have nogen høiere Mærkværdighed end andre Tal, uden derved at de udgjøre Vendepunkter i det Tælningssystem, vi have fundet for godt at antage. Men tilstaaer man, at vi i Tidernes Løb overalt ikke finde nogen almeengjeldende Anledning til Fornyelsen af store Begivenheders Erindring, saa maatte man vel gribe efter en vilkaarlig; thi det ligger i Menneskets Natur at glæde sig ved Erindringen af det Herlige, og at nyde denne Glæde i forhøiet Grad ved at nyde den i Samfund med sine Brødre. Og denne Glæde ved Mindet om det Herlige, sammenknytter den sig ikke med det Ædleste i Mennesket, opløfter den ikke hans Sjæl? udvider den ikke hans Blik? indgyder den ham ikke skjønne Forsætter? Mængden af Menneskene tilbringe Tiden i Sysler, der altfor meget indskrænke deres Blik til den liden

Digitized by Google

Strækning af Tid og Rum, der nærmest staae i Forbindelse med dem; lettetigen forledes de til at hendrømme Livet, som om der ikke gaves noget Større. Vist nok stod det slet, dersom Intet skulde minde dem derom, uden en sjeldent gjenkommende Høitid! Vare ikke ædlere Kundskabsspirer fra Barndommen indprægede i Sjælen, kaldte ikke Religionen Menneskene hver Uge bort fra den jordiske Snaverhed til den himmelske Storhed, vakte ikke de christelige Høitider dem undertiden, ligesom med en forhøiet Kraft, til at opløfte Sjelene til det Evige, saa var det vistnok en Daarlighed at vente sig Noget af de adspredte store Erindringsdage; men i Sammenhæng med alle de øvrige til Sindets Opløftelse fastsatte Dage, synes de mig ikke at være uden Vigtighed, især for saa vidt de virke paa vor Aand, ved at hendrage den til noget Menneskeligt, der hænger sammen med det Guddommelige. I Følge mit akademiske Embede blev mit Kald i Dag at føre Ordet ved en Fest af denne Art, og det en saadan, hvortil de høieste Erindringer og Følelser knytte sig. Tusinde Aar ere forløbne, siden første Gang en Konge fra disse Lande blev døbt. Vel herskede han ikke over det hele Rige, vel drog hans Overgang til Christendommen ikke strax hele Folkets efter sig; men ikke destomindre er denne Begivenhed, da den første Spire blev lagt til Christendommens Indførelse hos os, fuldt værd at mindes, og vel skikket til at fylde vor Sjel med Taknemmelighed mod den evige Viisdom, der vilde lede os paa sine Veie. Alle Kirker have i disse Dage mindet denne Begivenhed, som en Religionsfest; Universitetet har høitideligholdt den ved at overdrage den høieste Værdighed i Theologien til udvalgte lærde og gudfrygtige Mænd, over hvilken Handlings Betydning vi have hørt det theologiske Facultets høiærværdige Dekan's lærde og veltalende Foredrag. Det være mig nu tilladt, som den, der taler i hele Universitetets Navn, at fremstille, hvorledes Christendommen beforbrer Videnskaberne og Aandens Udvikling, og paa den anden Side

Digitized by Google

atter begunstiges af disse. Snart have Christendommens Fjender og snart Videnskabens og Oplysningens søgt at kaste Skygge paa denne Sandhed; men inderligt overbeviist om, at Sandhedens Rige aldrig kan være uenigt med sig selv, troer jeg, at man ikke ivrigt nok kan stræbe at vise dens alsidige Selvstemmighed; paa det at ikke redelige, men ubefæstede Venner af det Gode ved Partiernes forvirrede Bestræbelser skulle føres ud fra den rette Vei til dens store Maal. Jeg tilstaaer, at jeg ikke uden en Frygt grundet i Følelsen af Forholdet mellem det, denne hæderlige Forsamling kunde fordre, og det, jeg formaaer at give, skrider til at afhandle min Gjenstand; men skulde man endog finde, at jeg bliver alt for langt fra at opnaae den Veltalenhed, hvormed Sagen fortjente at behandles, saa stoler jeg dog paa, at jeg taler for Tilhørere, der med Indsigter forene ikke blot Billighed, men endog Skaansomhed, og formedelst hvis Kjærlighed til Sandheden Talens Gjenstand allerede vil anbefale den til Overbærelse.

Det er bekjendt, at Videnskaberne begyndte at synke gjennem samme Række af Aarhundreder, som Christendommen udbredte sig og tilsidst vandt Herredømme. Dette har forledet Mange til den høist vildfarende Mening, at Christendommen havde skadet Videnskaberne. Den upartiske Historie viser os ikke blot, at Videnskaberne begyndte at geraade i Forfald, førend Christendommen mærkeligt havde udbredt sig; men den viser os tillige Aarsagerne til dette Forfald, nemlig den i Romerstaten udbredte mageløse Sædernes Fordærvelse, som forberedede den Oversvømmelse af Barbarer, der var nær ved at udslette endog det sidste Skin af Videnskabernes Lys. Ikke ved Christendommen tabtes det, der blev tabt; men ved den vedligeholdtes og gjenfødtes det, der blev tilbage. Dette laae endog i dens Natur, og ingen Religion kan i denne Henseende sammenlignes med vor; thi endskjøndt de fleste Religioner skylde deres Oprindelse til een eller flere høitbegavede Mænd, og have

Digitized by Google

Menneskets Forbedring til Øiemed, saa have de dog i Almindelighed staaet i et fjendtligt Forhold til Menneskeslægtens Aandsudvikling. Vor hellige Religion derimod sammenknytter sig paa det inderligste med denne Udvikling. Medens dens Hovedlærdomme af Christus selv ere fremsatte med en saa fuldkommen Klarhed, at den Enfoldigste maa kunne begribe dem, føler dog Enhver, hvis Aand har nogen Trang til Grandskning, sig opfordret til at studere den Samling af hellige Bøger, til hvilken Christus og hans Apostle saa hyppigen henvise, og til at læse og flittigt at overveie, hvad de høitbenaadede Mænd, der turde øse Kundskab af den store Lærers egen Mund, eller paa anden Maade vare begavede med et høiere Lys, have skrevet over den guddommelige Lære. Men i samme Grad, som Nogen stræber nøiere at gjøre sig fortrolig med denne uskatteerlige Skriftsamling, i samme Grad aabner sig for ham en heel Verden af Kundskaber. Hvor finder man vel nogensinde et saa klart Billed af Menneskeslægtens ældste Tilstand som der? Hvilke Exempler paa Viisdom og Retfærdighed til Efterfølgelse, hvilke modsatte paa Daarlighed og Uretfærdighed til Advarsel! Hvilke høie Billeder paa Guds Storhed, hvilke herlige Viisdomssprog ere ikke indsluttede i dette Værk! Hvilken Mangfoldighed af Stiil og Meddelelsesform! Hvo kunde læse det saaledes, at han voxer i Kundskab om de guddommelige Ting, uden tillige at udvikle sine Aandskræfter? Jeg kan derfor ikke andet end troe, at det har været i den guddommelige Viisdoms Raad, at Mennesket skulde ved Religionen ledes til at udvikle alle sine Evner. Ja dette synes endog Betingelsen for Guds Riges Udbredelse paa Jorden; thi dette Rige kunne vi vel med Rette kalde et Fornuftrige, naar vi bruge Ordene i deres rette Betydning, og ikke forvexle Fornuften, Guddomsgnisten i os, med den Brug deraf, der ytrer sig i Verdens tit uvisse Klogskab.

Ikke blot af denne Tingenes Natur, men af hele den Guds Huus-

Digitized by Google

holdning, der aabenbarer sig i Christendommens Udbredelse, synes det samme at maatte udledes. Omendskjøndt de, som først bleve Christne, for største Delen vare fattige og enfoldige Mennesker, for hvis Frelse den guddommelige Stifter arbeidede med saa stor Omsorg, var dog den Tidsalder, da Apostlene og deres første Disciple stræbte at udbrede Christendommen, ingenlunde raa. Det var ikke til en Flok af uvidende Barbarer, de henvendte dem; Læren skulde vinde Indgang i en forfinet Verden, blandt Mennesker som Grækere og Romere, der vare vante til Tænkning, og blandt hvilke der snart opstod Modstandere, der skulde bestrides med Grunde. Heller ikke varede det længe, inden den græske Sektaand gav Anledning til indbyrdes Meningsstrid, saa at den Christne, der havde nogen Evne til Grandskning, uophørligt opfordredes til at læse de hellige Skrifter. Har end den store Forskrift: ransager Skrifterne, givet Anledning til mange Misbrug, have endog Nogle forvendt den til deres egen Fordærvelse, saa har dog dette vidtudbredte Studium af Religionens Grundskrifter, et Studium, hvortil ingen anden Religion viser Mage, mægtigt bidraget til at vedligeholde et aandeligt Liv i det christne Samfund, og har upaatvivleligen endogsaa sin store Betydning i den Guds Huusholdning, hvorved Christendommen har vedligeholdt og udviklet sig. Dersom vi blot skulde dømme efter en overfladisk Betragtning, kunde vi fristes til at troe, at denne Udvikling ikke kunde have været Forsynets Hensigt, da det jo vilde endnu have været langt mere heldbringende, dersom Meddelelsen ikke var gaaet gjennem en saa forvendt og fordærvet Slægt, hos hvem Christendommen snart saaledes udartede, at den i mange Henseender ikke blev Hedenskabet uligt; men ligesom det mest fordærvede Folk haardest trængte til Christendommen, saa fandt dens Lærdomme maaskee ogsaa i den mindre fuldkomne Tilstand lettere Indgang hos den raa Menneskemasse, der var kaldet til at forædles og lyksaliggjøres ved Christendommen. Det synes, som jeg ogsaa ved en anden Leilighed fra dette

Digitized by Google

Sted af har berørt, at der blandt de af en evig Viisdom i Tilværelsen nedlagte Love ogsaa er den, at et Folk, hos hvilket Tænkemaaden og Sædernes Fordærvelse ret har faaet Overhaand, kun helbredes ved en rædsom Forstyrring af alt det Bestaaende, paa det at der af de vilde Kræfters Chaos kan fremblomstre en ny Skabning. Men forestod der nu det Rige, der fremfor alle andre kaldte sig Jordkredsen, og som i mange Henseender kunde kalde sig Videnskabernes Bevarerinde, en saadan Omveltning, hvilken uberegnelig Indflydelse maatte det da ikke have paa Menneskeslægten, at Christendommen indeholdt ikke blot de herligste Lærdomme, men ogsaa hine uforkrænkelige Spirer til Aandens Dannelse! Medens ellers alt Hidhørende gik tabt under de asiatiske Horders raae Hænder, modtage de dog villigen Christendommens hellige Lære. Om de end ei fuldeligen forstode den, saa fattede de dog nok deraf for at føle dens Guddommelighed, for med Ærefrygt at bevare dens hellige Bøger. Gudsfrygt indgav de lærebegjærligste iblandt dem Lyst til at læse disse Bøger; men dette kunne de ikke uden at lære meget Andet tillige, uden i mange Henseender at danne deres Forstand. Saaledes drev da Ærbødigheden for Christendommen og Trangen til deri at have Lærere Barbaren til at uddanne og pryde sin Aand med Kundskaber. Gjennem hele Middelalderen bleve Klosterets Celler Tilflugten for Videnskaberne. Man anføre ikke, at Christendommen undertiden har maattet tjene til et Skjul for den Lidenskab, hvormed hovmodige Boglærde have villet undertrykke Videnskabsmænd, der opdagede deres Vildfarelser; da det er bekjendt nok, at der til alle Tider har været Mennesker, hvis Hovmod og Forfængelighed have under Navn af Iver for Guds Ære og Omsorg for Sjælenes Frelse forfulgt Sandhed og Videnskab. Men dersom Folk af dette Slags ikke finde Leilighed til at misbruge Guds Navn, vide de meget vel at finde et andet, det være sig Kongens eller Folkets eller Sædernes, som de kunne bruge i deres egne Begjærligheders Tjeneste. Den

Digitized by Google

Skade, saadanne Misbrug have anrettet, er dog kun ringe mod de Fremskridt at regne, Menneskeslægten skylder Christendommen, endog kun betragtet som Dannelsesmiddel.

Hvorledes Christendommen har befordret Sprogenes Studium, ligger aabenbart for alles Oine. Hvad skulde have bragt Europas Mennesker til at studere et Sprog, saa fjernt fra deres som det Hebraiske, dersom ikke det gamle Testamentes Bøger dertil havde opfordret ham? Mon ikke det nye Testament var den første Drivefjeder til det græske Sprogs Studium hos Vesterlænderne? Vilde Europa endog være blevet saa fortrolig med det latinske Sprog, dersom det ikke var blevet bragt os med Christendommen og ved saa mange Læreres Skrifter ligesom var sammenvoxet med den. Jeg frygter ikke for, at man i en Forsamling som denne, skal indvende mig, at Det, hvorved jeg her opholder mig, kun er Smaating, som man, langt fra at prise Besiddelsen af, hellere burde bortbytte med noget Bedre. Jeg veed vel, at saadanne Stemmer nu og da have ladet sig høre blandt de Lærde, og maaskee have overdrevne Fordringer fra de Sproglærdes Side undertiden givet Anledning nok til Modstand. Men den, som har gjort sig nogenlunde fortrolig med Sprog og Videnskaber, maa indsee, at Sproget ikke blot er et Middel til Tankernes Udtryk, men ogsaa til at vække Tanker, til at aabenbare os meget af den menneskelige Aands Virkemaade, til at trænge dybere ind i Menneskeslægtens Historie, hvor Sprog ligge udbredte over Sprog, og røbe Forskeren Sprogenes Følge, som Jordskorpens Lag vise os Klodens Dannelsesfølger, og fortælle os Tiders Historie, da Menneskeslægten endnu ei var tilstede at bevidne den. Vil man grundigt bedømme Sprogstudiets Værd, saa blive man ikke staaende ved at overveie, hvorvidt enkelt Mand iblandt os vel nu kunde komme uden hine lærde Studier; men man betænke, hvad der vilde være bleven af hele Menneskeslægtens Dannelse, dersom den skulde have taget en anden Vei. Sproget

Digitized by Google

synes at være saavel det enkelte Menneskes som hele Slægtens første Dannelsesmiddel. Men hvormeget skylde ikke vore nærværende Sprog de gamle, ikke saameget ved laante Ord, hvoraf dog mange, og det høist betydningsfulde ere blevne os uundværlige, men meget mere ved den Veiledning disse Sprog have givet os til at uddanne vore nuværende til den høie Rigdom og Bøielighed, som mange af dem have opnaaet. Selv den Fortrolighed vor Tids Mennesker have til Samtidens fremmede Sprog, og hvorved saa megen egen Dannelse, saa mange Sprogberigtigelser vindes, skyldes for en stor Deel den Kundskab, vi fra Ungdommen af erhverve os i de Sprog, hvoraf mange af hine udledes, og den Øvelse i Sprogstudiet, vi saa tidligt tilegne os.

Man vil maaskee foreholde mig, at Christendommens Lærere i lang Tid vare Naturvidenskaben ugunstige, og holdt den for Trolddom og Dæjvelskunster. Jeg kunde maaskee nøies med at skyde Skylden herfor paa hine Tiders Mørke, som kun langsomt veeg for Christendommens Lys; men jeg troer i Sandhed, at denne Modstand hænger nøiere sammen med Christendommens Historie. Ikke saa meget fordi det var de mahomedanske Araber, fra hvem det christne Europa for en stor Deel maatte modtage Chemie, Medicin, Astronomie og Naturvidenskabens store Hjelpemiddel Algebra; men ogsaa fordi disse Videnskaber vare blandede med farlige Vildfarelser. Den Vending, de Tiders Naturvidenskab hos de Fleste havde taget, den Guldtørst, Alchemien smigrede, den hovmodige Indtrængen i Guddommens Raad, som Stjernetyderiet gjorde Paastand paa, Misbrugen af adskillige Naturhemmeligheder til Ugjerninger, kunde ikke andet end fordømmes af de Christne. Hertil kom endnu, at Kundskaben om Christendommen selv dengang ikke endnu var saa reen, man forstod endnu ikke deri saaledes at skjelne de menneskelige Tilsætninger og Misforstaaelser fra det Guddommelige og Væsentlige, at man jo maatte frygte for, at

Digitized by Google

Christendommen selv stod i Fare, dersom Naturvidenskaben blottede visse Præstemeningers Falskhed. Paa den anden Side var heller ikke den philosophiske Dannelse af den Beskaffenhed, at man jo maatte frygte, at Naturvidenskaben, dersom den paa saadanne Tider havde vundet nogen Selvstændighed, jo kunde have antaget en Characteer af Raahed og Materialitet, hvorfra den endog senere ikke altid har holdt sig fri. Gjennemtrængt af Overbeviisningen om en høiere Styrelse, har jeg let ved at troe, at det ligesaa lidet var ønskeligt, at Naturvidenskaben var bleven hine Tiders Videnskab, som jeg holder mig overbeviist om, at det er lykkeligt, at den er bleven vor Tidsalders, baade fordi den værdigt kan stille en modnet Videlyst, og fordi den kraftigt kan virke mod det umandige Sværmeri, hvortil en eensidig lærd Uddannelses endelige Overmættelse saa let forfalder.

Maaskee vil man endnu snarere foreholde mig den Strid, Mange troe at finde mellem Christendom og Oplysning; og alt efter Modstanderens Tænkemaade vil man enten af Oplysningen føre Beviser mod Christendommen, eller af Christendommen mod Oplysningen. Det ligger i de menneskelige Evners Indskrænkning, at Sandheder ofte synes os i Strid, og da vælger Enhver let efter sin Tænkemaade den, der meest indlyser ham, for dermed at bestride den anden; men i de fleste Tilfælde har den Strid, man troede at gjelde Christendom og Oplysning, ikkun gjeldet Menneskemeninger, der udgaves for Christendom, eller letsindig Tøileløshed, som man vilde udgive for Oplysning. Det er sandt, at mange af det attende Aarhundredes største Ivrere for Oplysningen synes at have været Christendommens Fjender; men overveier man, at de fleste af deres Angreb deels rammede den katholske Kirkes Præsteregiment, deels dens Menneskesætninger, deels i andre Henseender ikke rammede den rigtigt fortolkede Skrift, saa vil man føle sig opfordret til at være varsommere i sin Dom. Have

Digitized by Google

det attende Aarhundredes dristigt grandskende Mænd ofte faret vild, og ere de vel i mange Tilfælde ikke at undskylde, saa maae vi dog ogsaa vel tilstaae, at de have ryddet mangen en Vildfarelse til Side. Naar jeg hører visse af vor Tids stolte og haarde Mænd i Christendommens Navn bryde Staven over hine Tænkere, saa vilde jeg vel spørge dem, om de saa ganske sikkert vide, hvorledes den evige Fader vil afveie disses Vildfarelser mod Anledningerne til samme, deres Svagheder mod deres redelige Bestræbelser?

Jeg har hidindtil kun fremstillet den Sammenhæng, hvori Oplysningens Fremme stod med Christendommens Form og Meddelelsesmaade; men dette er os ikke nok, vi maae ogsaa overbevise os om, at denne Sammenhæng er dybt grundet i Tingenes Væsen. Christendommen tilsigter Menneskeslægtens høiest mulige Forædling, den vil et Guds Rige paa Jorden, een Hjord og een Hyrde; til Opnaaelsen af dette Maal vil den lede Mennesket. Men Mennesket er fuldt af Lidenskaber og Begjerligheder, der vildlede ham; er hans Forstand formørket, kan den vanskeligere føre ham tilbage. Vel sandt, at Christi Forskrifter ere saa fattelige, at et Barn kan begribe dem, og den som i redelig Tro og Hengivenhed optager dem, og gjør dem til sit Livs Væsen, han er pludseligen hævet over de Taager, som omsløre de fleste Menneskers Blik; men viser ikke Erfaring, at saa stor er Menneskenes Sløvhed for det Gode, at kun faa ville opoffre Opfyldelsen af usle jordiske Lidenskaber, hverken for Christi uudtømmelige Kjærlighed eller for den himmelske Krone, som straaler ved Maalet. Hvorledes har den ligesaa herlige som klare Forskrift: „Hevner Eder ikke,“ i Gjerningen været spottet af Menneskene, i det man under mange Omstændigheder ansaae den som æreløs, der ikke hevnede sig, og endnu den Dag i Dag ei ganske kan rive sig løs fra denne Fordom? Er det ikke ved Oplysningens Fremskridt, at denne vilde Lidenskab, Christus fordømmer, mere og mere underkues, og den guddommelige

Digitized by Google

Viisdom i dette hans Bud mere levende føles? Jeg har ikke anført dette Exempel for at bevise, men for at vække Opmærksomheden; thi jeg troer ikke, at det skulde være nødvendigt her at føre Beviser for, at de vilde Lidenskaber, som Christendommen befaler at holde i Tøile, jo tæmmes ved Oplysningen, der henleder de samme aandelige Kræfter, der rase i Lidenskaberne, til Fornuften værdigere Øiemed. Christendommen lærer os at betragte de jordiske Goder som ringe og foragtelige i Sammenligning med de evige. Denne Sandhed vil Ingen vove at nægte, og den er vist nok ikke uden Kraft, selv for det udannede Menneske; men i den daglige Vane, Intet at see uden det, som nærmest omgiver ham, udslettes hos ham det kraftige Indtryk; han er som det Menneske, der betragtede sit Ansigt i et Speil, men gik bort og glemte, hvorledes han saae ud; kun de nærmeste Ting forekomme ham store og vigtige. Oplysningen udvider hans Blik ogsaa over de jordiske Ting, og vænner ham til at see Ringheden og Uvigtigheden af de Ting, som nærmest omgive ham, allerede naar de sammenlignes med denne Verdens betydeligere Gjenstande. Det er da nu intet saa stort aandeligt Spring mere for ham, at betragte dem som Intet i Sammenligning med de guddommelige. Hvor meget mere maa da ikke denne Følelse vorde herskende hos den, hvem større Fremskridt have bragt til at skue med Klarhed hele Legemverdenens uendelige Forgjængelighed, hvori intet Evigt er uden den Fornuft og den Skabekraft, som deri aabenbare dem. Christendommen fordrer Ydmyghed; men hvo kan holde sig for stor, naar det store Verdensspeil viser ham sin Lidenhed? Hvo kan andet end føle sin aandelige Fattigdom, naar han med aabent Øie beskuer Sporene af den uendeligt rige Aand, der aabenbarer sig i Naturen? Maaskee vil man sige mig, at de Lærde alt for sjeldent vise sig gjennemtrængte af disse Lærdomme; jeg maa hertil svare, at de ligesaa ofte glemme Philosophiens „Kjend Dig selv" som Præsterne Christi „Mit Rige er ikke af denne

Verden." Menneskene ere tungnemme til at lære, hvad der ydmyger deres Stolthed, men skal Guds Rige mere og mere udbredes paa Jorden, saa maa Slægten gaae i en lang Skole. Christus er dens store Mester; men han vil ikke tvinge os, han vil, at vi ledede af hans Aand, selv skulle udvikle vore Kræfter. Det Guds Rige, der skal herske paa Jorden, er en levende Erkjendelse af Guddomsvillien, det er: af den guddommelige Fornuft, hvoraf vor menneskelige er en Afbildning, om end kun en uendelig svag. Oplysningen maa være en væsentlig Betingelse herfor; men ikke som en fremmed Hjelp, der udenfra tilkom Christendommen, men som en Udvikling af Menneskets Anlæg fordret og kraftigt fremdreven ved Christendommen selv og ved den Guds Huusholdning, der aabenbarer sig i Christendommens Udbredelse. Det er derfor en dyb og vigtig Følelse, der har ledet til at betragte Europas store videnskabelige Indretninger som sammenknyttede med Religionen, til hvis Udbredelse Videnskabsmændenes Bestræbelser altid ville vende tilbage, om de end synes nok saa frit og ubekymret om det Himmelske at bevæge sig mellem de jordiske Gjenstande.

I denne Sands kan da den aarlige Universitetsfest, som vi i Dag ogsaa have at høitideligholde, ydmygt, men ei upassende hefte sig til den store Christendomsfest; dog saaledes at det, jeg derom har at sige, maa ansees som en særskilt Tale, hvori det Nødvendige uden Prydelse fremsættes, ikke for at udvide den store Høitid, men for at fuldende Dagens Værk.

(Herpaa fulgte en kort Opregning af Universitetets Begivenheder i det forløbne Aar, Uddelingen af Præmierne, Overgivelsen af Rectoratet til Eftermanden, og endelig Forbønner for Kongen og Kongehuset, Universitetet og dets Bestyrere, og alle Videnskabens sande Venner.)

Digitized by Google

Digitized by Google

Princeton University Library
32101 045764923

Digitized by Google

Digitized by Google